= BORDO 108 =

СВЕТОВНА
ВОЕННА
БЕЛЕТРИСТИКА

Сканиране: Диан Жон, 2011

ANTOINE DE SAINT EXUPERY
ECRITS DE GUERRE
1939—1944
Gallimard 1982

АНТОАН дьо СЕНТ-ЕКЗЮПЕРИ

ВОЕННИ ЗАПИСКИ

1939—1944

Преведе от френски: КОНСТАНЦА ДЯНКОВА

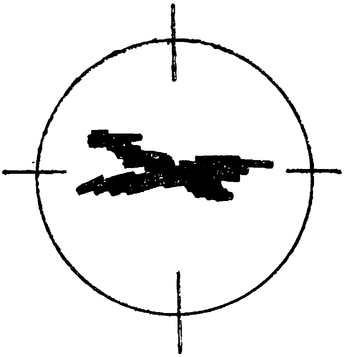

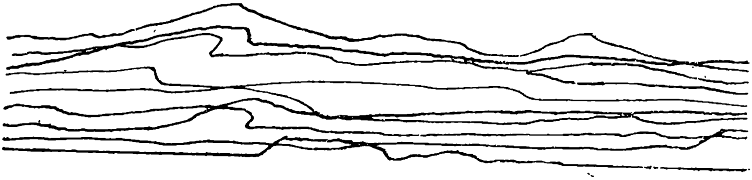

ВОЕННО ИЗДАТЕЛСТВО
СОФИЯ • 1988

© Констанца. Дянкова — съставител и преводач, 1988 г.
© Георги Цанков — предговор, 1988 г.

Ч-840

Редактор Емил Елмазов
Художник Маруся Майдачевска
Художествен редактор Гичо Гичев
Технически редактор Славка Миленова
Коректор Валентина Боснева

Формат 84×108/32. ЛГ—VI/56в. Дадена за печат на 18. II. 1988 г. Подписана за печат на 31. X. 1988 г. Печатни коли 11. Издателски коли 9,24. УИК 9,673. Издателска поръчка № 24. Техническа поръчка № 81049. Код № 24/95366/5557—155—88. Цена брошура 0,94 лева; подвързана 1,23 лева

Печатница на Военното издателство

Градинарят на небесата

> — *Аз съм отговорен — каза баща ми — за всички действия на хората.*
> *— Но — попитаха го — някои се държат като страхливци, а други са предатели. Какво си виновен ти за тях?*
> *— Ако някой е страхливец, това съм аз. Ако някой предателствува, то аз предавам самия себе си.*
>
> Антоан дьо Сент-Екзюпери. „Цитаделата“

31 юли 1944 година, малко след зазоряване. С усилие Сент-Екзюпери напъхва едрото си тяло в кабинката на самолета. Командирът на ескадрилата майор Гавоал му напомня да се пази, защото немските „въздушни вълци“ стават все по-настървени. Пилотът махва с ръка за сбогом. В последното си неизпратено писмо е писал: „Ако ме убият, за нищо няма да съжалявам. Бъдещият мравуняк ме ужасява. Ненавиждам добродетелта на роботите. Аз бях роден да бъда градинар.“ И до днес не знаем какво точно се е случило по време на този фатален полет. Мъжът ще влезе в историята на въздухоплаването, в учебниците по литература и в сърцата на милионите читатели, които с неугасима надежда очакват малкия принц отново да се върне на Земята.

Възхищаваме се от Сент-Екзюпери заради мъжеството му, заради вярата му в хуманизираната техника, в могъществото на доброто начало. Четем „Южна поща“ и „Нощен полет“, „Земя на хората“ и „Боен пилот“, „Малкият принц“ и „Цитаделата“, без да се замисляме за жанровото им определение, защото откриваме в тях магическо жизнелюбие, удивителни поетически формули за многообразието на духовната красота. Представяме си автора като монолитна, необикновена личност. За четиридесет и четири години той е летял повече от 7000 часа по всички земни ширини, десетки пъти е гледал смъртта в очите, съграждал е странната си философия сред „вятър, пясък и звезди“ (така е нарекъл американският издател книгата „Земя на хората“).

Но в живота на писателя има едно събитие, което ще му окаже по-силно влияние от песента на самолетите. Това е Втората световна война — най-страшното изпитание за съвременното човечество. Биографът на Сент-Екзюпери Марсел Мижо пръв ни даде възможност да се запознаем с някои от писмата и статиите, останали неизвестни до средата на шестдесетте години (българският читател познава тази биография от превода на Димитър Михайлов в издателство „Народна младеж“ през 1966 година). А ето че сега държим в ръцете си цяло томче с „Военни записки“ от Антоан дьо Сент-Екзюпери. То дава отговор на редица въпроси, задавани от историци и литературоведи, опровергава срамните слухове за някаква си симпатия на твореца към колаборационисткото френско правителство на маршал Петен, открива ни възможност да се разделим и с нереалния иконографски образ, да го заменим с автентичния портрет на противоречивия, но високохуманен духовен аристократ, който до последния си миг мечтае за приказната градина на човешките добродетели.

За Сент-Екзюпери всичко започва в навечерието на 1939 година. Някои казват, че от високо човешките проблеми изглеждали маловажни и дребнави, но несъмнено подобна максима е вярна само докато синьото небе се усмихва приветливо и всеопрощаващо. Изпълнен с поезия и обич е светът в ранните произведения на белетриста. „Звездите отмерват за нас истинските разстояния. Спокойния живот, вярната обич, приятелката, която мислим, че скъпим — тях Полярната звезда отново ги сочи. . “ — пише той в „Южна поща“ (1927 г.). Във финала на „Нощен полет“ (1930) четем: „В пет минути постовете на безжичния телеграф ще предизвестят летищата. По хиляда и петстотинкилометровата мрежа трепетът на живота ще разреши всички въпроси. Една песен от хармониум вече възлиза: самолетът.“

За мнозина това е истинският Сент-Екзюпери — възвестителят на модерната епоха, покорителят на стоманените птици. Такива възторжено-оптимистични читатели сякаш не забелязват припламването на тревогата в „Земя на хората“ (1938 г.). Но именно с тази книга започва духовната зрелост на писателя. Шоково ни въздейства образът на буржоата, подобен на термит, замазал всички пролуки към светлината, издигнал „мъничка крепост срещу ветрищата, срещу приливите и срещу звездите“. И не евтината романтика на екзотичните пътешествия му противопоставя пилотът, а нравствените богатства на ония, които презират материалните блага и с благородството на безкористни хуманисти приемат великата отговорност да участвуват пълноценно в градежа на света. Те не признават самодоволното „презрение към смъртта“ на хазартните играчи и на авантюристите. Не ги блазнят славата и властта. Прекланят се пред науката, но преди всичко пред мъдростта. За тях машината не е цел, тя е сечиво, „сечиво като плуга“. Мечтата на Сент-Екзюпери е да бъде въздигнат нов, всеобщ дом за освободилите се от жестоките си илюзии хора.

„Защо да се ненавиждаме? Ние сме сдружени, понесени от една и съща планета, екипаж на един и същи кораб. Щом за да се освободим, е достатъчно да си помогнем за осъзнаване на една цел, която ни свързва едни с други, нека търсим целта, която свързва всички ни.“ „Земя на хората“ завършва с думите: „Единствен духът, когато дъхне върху глината, може да сътвори човека.“ Несъмнено това е дълбоко драматична творба, монолог с неочаквани обрати. Аполитичният хуманист изведнъж се оказва обвързан с решаването на мъчителни проблеми, несвойствени за враждебното му към всякакви идеологии съзнание. Естествено, той ненавижда буржоазното живуркане, циничната пресметливост на „геополитиците“, чувствува се син не само на Франция, но и на цялата многолюдна и многобагрена градина — Земята. Никога не си е представял, че огнената птица, която безропотно му се подчинява, може да се превърне в сеещо смърт и разруха апокалиптично чудовище. Все още не може напълно да повярва, че светът на мечтите му е застрашен, но със съвършено развитите си сетива все по-ясно улавя тревожните сигнали.

Във „Военни записки“ можем да проследим мъчителната раздяла на твореца с химерите и заблудите. Свикнал е винаги да си изяснява докрай нещата и ето че в жестоко време трябва да реши нелека задача — да осъзнае в името на какви идеи е готов да жертвува живота си. Затова се опитва да вникне в същността на фашизма, който в представите му може да достигне могъществото на Атила, но не и духовността на Паскал. Съзнанието, че се започва страшна битка между тоталитаризма и демокрацията, между антихуманизма и светите правила в моралния кодекс на свободомислещия индивид, предопределя твърдата решимост на направения от Сент-Екзюпери избор. „Аз не обичам войната, но ми е невъзможно да остана в тила и да не поема своя дял от риска“ — казва той. Не се поколебава да използува популярността си, за да изрече на висок глас пред своите сънародници причините, поради които Франция непременно трябва убедено да воюва срещу нацистите. „Бием се за уважението на човека“ — твърди авторът в есето „Моралът на необходимостта“ и проникновено посочва националните (или по-скоро класовите) недостатъци, които могат да способствуват за появата на колаборационизъм. С погнуса говори за безразличието към съдбата на родината, проявявано от затъпелите чревоугодници, от аферистите и безделниците. Ужасява се при мисълта, че във вселената, построена от Паскал, вече няма място за паскаловци, че максимата на великия мислител „Ние безгрижно тичаме към пропастта, изпречили нещо пред себе си, за да не я виждаме“ все повече се изпълва с реално съдържание. Една от най-силните статии на Антоан дьо Сент-Екзюпери от онези години е „Обръщение към американците“. В нея той не само си поставя за цел да убеди хората отвъд океана, че борбата срещу нацизма е и тяхно задължение, но преди всичко изповядва манифестно житейското си кредо. „Ние се сражаваме за човека, за да не бъде смазан той от сляпата тълпа, за да може художникът да рисува, дори когато не го разбират. За да може ученият да мисли, дори ако в началото не изглежда ортодоксален. Сражаваме се за всички бащи по света и за всички техни синове. За да цари неизменна любов около семейната трапеза. За да не предават синовете своя баща на фелдфебела на партията си. За да не изменя приятелят на своя приятел.“ Тези крилати слова са валидни не само за конкретния исторически момент, те са своеобразно духовно завещание на един непобедим и светъл дух. Религията, която писателят защитава, се нарича свобода, затова безкомпромисно заклеймява Хитлер като „мародер, който краде плодовете на мисълта“.

Все по-често в текстовете на Сент-Екзюпери се прокрадват тъгата, песимизмът, самотата. Той добре съзнава, че една от причините за фашисткия кръстоносен поход е липсата на единство между европейците в трагичните часове, неспособността им да се обединят срещу злото. За човек, отраснал с приказките на Андерсен, с могъщите пророчества на Достоевски, с музиката в стиховете на Бодлер и Маларме, не е учудващо да каже: „Тъжно ми е заради тази странна планета, на която живея.“ Спомените за рискованите полети по линията Казабланка—Дакар, за изпълнените с неизвестност и романтика въздушни рейсове до Южна Америка вече не носят мечтаното успокоение. Мъртви са верните приятели Коле и Рен, Ласал и Борьогар, Мермоз и Ригел, Пишоду и Гийоме. „Чувствувам се застрашен, уязвим, ограничен във времето, искам да завърша дървото си“ — пише в едно тъжно писмо Сент-Екзюпери и между почивките от полетите, между пристъпите на физическа болка (старите рани не му дават мира) работи над текста на заветната си книга „Цитаделата“. Но не по-малко важно за него е да намери директен път към човешките души, час по-скоро да спечели съмишленици.

Четем емоционалното му „Послание към младите американци“ и откриваме в него квинтесенцията на късното творчество на писателя. Завладява ни патосът при осмислянето на понятия като свобода и демокрация. За мислителя Сент-Екзюпери човекът „въобще“ не съществува — всеки индивид представлява своята родина, професия, цивилизация, вяра. Но за да се изгради по-добър свят, необходимо е обединяването на личните интереси около обща идея. Такава идея е идеалът за демокрация, която „разбира уважението към свободата като уважение към човека“. Актуалността на подобни мисли превръща писаните по конкретен повод статии, есета и писма в надвременни послания към човечеството, решено да преустрои своя свят в братска общност, където не се възвеличава отделната личност, а „се подчиняват личностите на култа към Човека“. Авторът на „Малкият принц“ знае, че за да се създаде такъв „град на бъдещето“, най-важното е не да се откажем от житейските блага, нито отчаяните ни жестове на покаяние, а готовността ни за саможертва, изстраданото ни намерение да превърнем труда си в безвъзмезден дар за увеличаването на всеобщото духовно богатство. Затова и пише най-изповедната си книга „Боен пилот“, в която не крие тревогата си за дехуманизацията на модерната цивилизация. Длъжни сме да помним призивните му думи: „Трябва да се възстанови човекът. Той е есенцията на моята култура. Той е крайъгълният камък на моята общност. Той е принципът на моята победа.“

„Боен пилот“ не се харесва на управляващите кръгове във Виши. Колаборационисткото правителство на маршал Петен открива в творбата непреклонимия антифашистки дух и забранява печатането и разпространяването на книгата. Но срещу размислите на Сент-Екзюпери се обявяват и водачите на голисткото съпротивително движение. Те не могат да простят независимостта на писателя, смелите му критики срещу вождистките настроения на Шарл дьо Гол и неговите най-близки сратници. Дразни ги лозунгът на писателя „Истинският наш вожд е Франция, обречена на мълчание. Проклети да бъдат партии, котерии и други вражди!“ Опитват се да дискредитират позицията му пред общественото мнение, обвиняват го в пораженство, в сътрудничество с реакционните кръгове. С достойнство, но и с твърдост Сент-Екзюпери отговаря на грозните сплетни. Той ще продължи борбата си в името на милионите поробени от фашистите, но няма да се поддаде на фанатизма. Убеден е, че поражението на родината му до голяма степен се дължи на политическата слепота и буржоазното самодоволство, че западната християнска цивилизация е загнила. Ненавижда епохата, в която под гнета на „всеобщия тоталитаризъм човекът се превръща в послушно, ласкаво и кротко животно“, ненавижда онази философия, която създава хора-роботи, хора-термити и под формата на култура ги подхранва със „стандартно серийно производство“ Писателят вярно извежда причините за политическите сътресения през първата половина на XX век: според него те се дължат на безизходицата, завещана от буржоазната икономическа система, и на нарастващото духовно отчаяние. Обезличава се човешката личност, потиска се индивидуалното своеобразие, загиват вековни добродетели — привързаност към традиции, семейство, род и родина. Но мислителят не генерализира песимистичните си наблюдения. В трескавото търсене на изход той си припомня пътуването през 1935 година из СССР, възхищава се от героизма на съветския народ във Великата отечествена война и признава: „Аз вярвам на човека, роден от комунизма.“ Това е неоспоримо доказателство за огромната идейна еволюция на Сент-Екзюпери. Той, разбира се, е далеч от истинската комунистическа идейност, но това не му пречи да оцени нейната значимост в един железен век на „рекламата, тоталитарните режими и армиите без тръби, без литургии за мъртвите“. Тежко му е, болезнено преживява самотата, несправедливите удари на завистниците. Тялото сякаш отказва да се подчинява на духа. Той е най-старият сред бойните пилоти на света. Но и в най-страшните години на войната летецът доброволно изпълнява своя граждански дълг. Никога и нищо няма да го превърне в безчувствена машина за унищожение, воюва не по заповед, а по дълбоко вътрешно убеждение — воюва за свободата на поробените си сънародници, в защита на богатата родова памет. Да си припомним думите му от „Писмо до един заложник“: „Ние всички изхождаме от Франция като от едно дърво и аз ще служа на твоята истина, както ти си служил на моята. За нас, французите вън от отечеството, задачата ни в тая война е да освободим запаса от семената, смразени от снега на германското присъствие.. Задачата ни е да ви направим свободни в земята, дето вие имате основното право да развивате корените си. Вие сте четиридесет милиона заложници. Новите истини винаги се подготвят в подземията на насилието: четиридесет милиона заложници обмислят там своята нова истина. Ние предварително се подчиняваме на тая истина.“

Човек, който по този начин формулира дълга си, никога не би си се представил в позата на избраник. Необикновеният наследник на прастар аристократичен род отхвърля решително кастовите и класовите привилегии, за да приеме като своя съдба част от всеобщата отговорност за оцеляването на човешкия род. Сърцето му кърви от всяка несправедливост, шествието на смъртта наоколо го гнети, а той пише за потомците най-оптимистичната и най-хуманна приказка — „Малкият принц“. Детето със златните коси, което знае, че всички звезди са цъфнали цветя, и като истински градинар на небесата се чувствува отговорно за тези крехки и красиви създания. Един ден то изчезва от Земята, за да се върне на своята планета, но споменът за него не ни позволява да тъжим.

Антоан дьо Сент-Екзюпери си отиде от нас също като Малкия принц — точно когато ни беше най-необходим.

Но той остана вечен събеседник на мислещите читатели от всички краища на света. В минути на тъга, на самота и тревога е достатъчно да погледнем нагоре към висините и ще го видим. И непременно ще чуем гласа му: „Не може да се живее без поезия, без багри, без любов!“

Георги Цанков

1939 година

Германия. Попитах един ден Лазарев какво впечатление е направил Хитлер на Чембърлейн, който наскоро се бе свързал с него.
— Страхотно — ми отговори той.
Можеше да се предвиди. Поставяш Атила в присъствие на Бергсон. Няма съмнение, че Атила ще смае Бергсон, а Бергсон няма да направи никакво впечатление на Атила.
Също така един пиян моряк вдига повече шум, отколкото фисолофът. А есесовецът, пъхнал палци в колана си и наблюдаващ унижения учен физик, който чисти нужниците с наведен гръб, прави страхотно впечатление на същия този физик.

Сент-Екзюпери

За да се излекува душевният смут, трябва да се обясни. А ние безспорно живеем в смут. Направихме своя избор — да спасим Мира. Ала спасявайки мира, наранихме свои приятели. А мнозина от нас бяха навярно готови да рискуват живота си в името на приятелството. И те изпитват някакъв срам. Но ако бяха пожертвували мира, щяха да преживеят същия срам. Защото тогава щяха да пожертвуват човека: да приемат да се срутят безвъзвратно библиотеки, катедрали и лаборатории в Европа, да се опустошат нейните традиции, светът да се превърне в облак от пепел. Затова и така се люшкахме от едно мнение на друго. Когато Мирът ни се струваше застрашен, откривахме срама от войната. Когато войната ни изглеждаше избягната, изпитвахме срам от Мира.

……

И ако днес германецът е готов да пролее кръвта си за Хитлер, разберете, че е излишно да се спори за Хитлер. За този германец Хитлер е велик, защото му дава възможност да изпада във възторг и да предлага живота си. Не разбирате ли, че силата на едно движение се крие в човека, когото то освобождава?

Не разбирате ли, че саможертвата, рискът, верността до смърт са допринесли до голяма степен за създаването на човешкото благородство? Когато искате да посочите някой пример за подражание, вие го намирате в летеца, който се жертвува заради пренасяната поща, в лекаря, който загива в борбата срещу епидемиите, или в сахарския войник, който, повел мавританския взвод, потъва в пустотата и в самотата. Всяка година умират хора. Дори ако на пръв поглед тяхната саможертва изглежда ненужна, смятате ли, че не са послужили за нищо? В суровото тесто на нашето съзнание те отпечатаха прекрасен образ и изпълниха дори въображението на малкото дете, откърмено с песни за техния подвиг. Нищо не се губи и дори заграденият със стени манастир излъчва своето сияние.

Не разбирате ли, че някъде сме сбъркали пътя? Човешкият мравуняк е по-богат от преди, имаме повече блага и повече свободно време и все пак ни липсва нещо съществено, което ни е трудно да определим. По-малко се чувствуваме човеци, някъде сме изгубили някои свои тайнствени привилегии.

Кои кръгозори всъщност искаме да ни бъдат разкрити? Стремим се да се освободим от един затвор, чиито стени все повече се стесняват около нас. Известно време се смяташе, че за да станем велики, е достатъчно да ни облекат, да ни нахранят и да задоволят всички наши нужди. Така постепенно заприличахме на дребния буржоа на Куртьолин, на селския политикан, на човека на техниката, лишен от вътрешен живот. „Със завоеванията на нашия разум, ще ми отговорите вие, нас ни образоват, просвещават и обогатяват по-добре, отколкото преди." Ала онзи, който вярва, че културата се състои в познаването на формули и в запаметяването на постигнатите резултати, има твърде жалка представа за нея. И най-слабият студент от Политехниката познава по-добре природата и нейните закони, отколкото Декарт, Паскал и Нютон. И въпреки това не е способен да направи и най-дребното от интелектуалните открития на Декарт, Паскал и Нютон. Днес хората са преди всичко образовани. Паскал е най-вече един стил. Нютон е най-вече човек, станал отражение на вселената. За него зрялата ябълка, която пада на поляната, и звездите от юлските нощи говорят един и същ език. За него науката е животът.

И ето как откриваме с изненада, че съществуват тайнствени обстоятелства, които ни обогатяват душевно. Ние дишаме свободно само когато една обща цел, която е извън нас, ни свързва с другите. Ние, чеда на ерата на удобствата, изпитваме неизказано блаженство да споделяме с ближния си последната своя храна в пустинята. За всички онези измежду нас, които са преживели голямата радост от поправения самолет в Сахара, всяко друго удоволствие изглежда нищожно.

Затова не се изненадвайте. За онзи, който, без дори и да подозира, че у него дреме това чувство, усеща как то се събужда в една изба на анархисти в Барцелона, заради саможертвата, взаимопомощта, заради суровата справедливост, за него ще съществува само една истина: истината на анархистите. А онзи, който веднъж е бил на стража, за да закриля малките изплашени коленичили монахини в испанските манастири, ще даде живота си за испанската църква.

Животът на двеста милиона души в Европа е лишен от смисъл и те биха желали да се възродят. Промишлеността ги е изтръгнала от селската среда и ги е затворила в огромните гета, които приличат на разпределителни гари, затрупани с композиции от черни вагони. От дъното на работническите градове те искат да бъдат събудени.

Други пък са вплетени в колелото на всички професии и не познават радостите на Мермоз, религиозните радости, радостите на учения. Те също искат да се възродят.

Може, разбира се, да бъдат съживени, като се облекат в униформи. Тогава ще пеят военни химни и ще делят хляба с другарите си. Ще намерят онова, което търсят, вкуса към универсалното. Но ще умрат от хляба, който им се поднася.

Може да се изровят дървените идоли и да се възкресят старите езици, които повече или по-малко са доказали своята стойност, да се възкреси мистиката на пангерманизма и на Римската империя. Може да се вдъхне на германците опиянението, че са германци и съотечественици на Бетовен. Та чак до корабния огняр. Това, разбира се, е по-лесно, отколкото да се направи един Бетовен от корабния огняр.

Ала тези демагогски идоли са кръвожадни. Онзи, който умира в името на напредъка на науката или на борбата с болестите, със своята смърт служи на живота. Прекрасно е да умреш за експанзията на Германия, на Италия или на Япония, но тогава противникът не е вече онова уравнение, което не се поддава на интегриране, не е и ракът, който устоява на серума. Врагът тогава е човекът, който е до теб. Трябва да се сблъскаш с него, но днес вече не става дума за това да го победиш. Всеки се подслонява зад циментената стена. И по липса на по-добри възможности всеки хвърля нощ след нощ ескадрили, които торпилират другия в неговите вътрешности. Победител е онзи, който последен изгние, погледнете Испания — и двамата противници заедно изгниват.

Какво ни трябваше, за да се родим за живот? Да се отдадем. Ние смътно чувствувахме, че човек може да общува с човека само в името на една и съща цел. Пилотите се срещат, ако се борят за една и съща поща. Хитлеристите — ако се жертвуват за един и същ Хитлер. Групата катерачи — ако се стремят към един и същи връх. Хората не се срещат, когато пристъпват направо един към друг, а ако се слеят в един и същи бог. Ние жадувахме в опустелия свят да срещнем отново другари: желанието да делим хляба си с тях стана причина да приемем стойностите на войната. Но войната не ни е необходима, за да усетим топлината на човешкото рамо в препускането ни към една и съща цел. Войната ни заблуждава. Омразата не добавя нищо към въодушевлението от препускането.

Предисловие за списание «Докюман»

Жан-Мари Конти ще ви разкаже тук за летците изпитатели. Конти е инженер, вярва в уравненията и е прав. Уравненията позволяват да се овладее опитът. Обаче на практика рядко се случва машината да се роди от математическия анализ, както пилето се изплюпва от яйцето. Понякога математическият анализ предшествува опита, но често само го обобщава. В това, впрочем, се състои и най-съществената му роля. Грубите измерения доказват, че вариациите на дадено явление могат да се изразят с един клон от хиперболи. И теоретикът обобщава тези експериментални данни чрез уравнението на хиперболата. Ала с добросъвестния си анализ той доказва също, че не може и да бъде другояче. Когато по-щателни измерения му позволят да доизпипа грижливо своята крива, която вече прилича много повече на кривата на съвсем друга формула, той ще обобщи даденото явление с по-голяма точност с помощта на това ново уравнение. Но по пътя на не по-малко добросъвестен анализ ще докаже отново, че и тези резултати са могли да бъдат предвидени от самото начало.

Теоретикът вярва в логиката. Мисли си, че презира мечтата, интуицията и поезията. И не забелязва, че тези три феи просто са се преоблекли, за да го съблазнят като влюбчиво петнайсетгодишно момче. Не знае, че на тях дължи най-добрите си открития. Те му се явяват под името „работна хипотеза“, „произволни допускания“, „аналогии“ и как той, теоретикът, би се досетил, че, като ги слуша, всъщност изменя на логиката и се вслушва в гласа на Музите?.

Жан-Мари Конти ще ви разкаже за прекрасния живот на летците изпитатели. Но той е инженер. И ще ви убеждава, че скоро летецът изпитател ще се превърне за инженера просто в измерителен уред. Аз, разбира се, мисля точно като него. И вярвам също, че ще дойде ден, когато ние, след като сме заболели и не знаем причината за това, ще се доверим на физиците, които, без дори да ни задават въпроси, ще ни вземат една спринцовка кръв, ще изведат от анализа ѝ няколко величини, които ще умножат помежду им, а после, след справка в логаритмичната таблица, ще ни излекуват с някакво хапче. И все пак, когато се случи да се разболея, ще се обърна към стария селски лекар, който ще ме погледне изкосо, ще ми опипа корема и след като залепи на гърба ми стара носна кърпа, ще ме прислуша през нея, после ще се закашля, ще запали лулата си, ще се почеше по брадичката и — за да ме излекува по-добре — ще ми се усмихне.

Аз все още вярвам в Купе, Лан или в Детроайа, за които самолетът не е само сбор от параметри, а жив организъм, който може да се прислушва. Те се приземяват. Мълчаливо обхождат машината. Ласкаво поглеждат корпуса ѝ, потупват крилото. Те не пресмятат, а мислят. Сетне се обръщат към инженера и казват просто: „Ето какво. трябва да се скъси стабилизаторът.“

Разбира се, аз се прекланям пред Науката. Но се прекланям и пред мъдростта.

А. дьо Сент-Екзюпери

Предговор към «Вятърът задуха» от Ан Мороу-Линдберг

(откъси)

[. . .] Истинската книга е подобна на мрежа, изплетена от думи. Но работата не е от какво е изплетена мрежата. Важна е живата плячка, която рибарят изважда от морските дълбини, ослепителният блясък на среброто, което се прелива в мрежата. Какво донася Ан Линдберг от своя вътрешен свят? Какъв вкус има книгата ѝ?

Трудно е да се определи, да се направи осезаем, защото за тази цел трябва да се напише цяла книга и да се говори за много неща. При все това аз чувствувам, разлято по всички страници, едно леко безпокойство, което приема различни форми, но неизменно пронизва цялата творба като невидим приток на кръв. [. . .]

Ако трябва да се сведе до най-простата формула, съдържанието на книгата на Ан Линдберг може да се нарече нечиста съвест, възникнала у човека от съзнанието, че закъснява. Колко е трудно да се върви напред съобразно с вътрешния ритъм, когато трябва да се преодолява инерцията на материалния свят! Всичко може така лесно да спре! Каква бдителност е необходима, за да могат и животът, и движението да бъдат спасени в един почти претърпял крушение свят.

Линдберг пилотира неголям хидроплан в залива Порту-Прая с цел да проучи водното пространство. От един хълм Ан го наблюдава как си изчерпва силите, подобен на мъничко насекомо, затънало в огромен лепкав капан. И всеки път, когато по време на разходката си се обърне към морето, ѝ се струва, че мъжът ѝ не се е помръднал от мястото си. Насекомото напразно размахва крилца. Колко е трудно да се пресече заливът! Достатъчно е малко да забавиш ход и вече никога няма да се измъкнеш от него.

От няколко дни и двамата са пленници на един остров, където времето е загубило своя смисъл и вече не се движи. Където хората живеят и умират на едно място, с една и съща единствена нищожна мисъл в мозъка, която в един прекрасен ден замира.

(„Тук аз съм главният. “ — им бръщолеви сто пъти техният домакин с монотонността на далечно ехо.) Трябва времето отново да се приведе в движение. Трябва да се върнат на континента, да влязат отново в руслото на живота, там, където човек се износва, където се променя, където живее. Ан Линдберг се бои не от смъртта, а от вечността..

А вечността е тъй близо! Толкова малко е нужно, за да не пресечеш никога един залив, за да не се избавиш никога от острова, никога да не отлетиш от Батърст. И двамата, Линдберг и жена му, са малко закъснели. Съвсем малко. Едва-едва. Ала достатъчно е да закъснееш малко повече и вече няма да те чака никой на света.

Спомняме си за момиченцето, което не може да тича тъй бързо като другите. А другите играят там. „Почакайте ме! Почакайте ме!“ Но тя е малко закъсняла, на тях ще им омръзне да я чакат, ще я изоставят, ще я забравят самичка на света. Как да я окуражим? Този вид безпокойство е неизлечимо. Защото ако сега момиченцето участвува в играта и пак се забавя и изостава, това ще омръзне на другарчетата му. Те вече си шептят помежду си, вече го гледат накриво. Пак ще го оставят самичко на света!

И наистина е поразително това вътрешно безпокойство, обхванало съпружеската двойка, която тълпата приветствува: телеграма от Батърст, че ги очакват с нетърпение — и тяхната признателност няма граници. По-късно не могат да излетят от Батърст — и ето ги засрамени, че са в тежест. Тук не става дума за фалшива скромност, а за чувство за смъртна опасност: малко да закъснееш и всичко загива.

Благотворна тревога. Този именно страх, който никой никога не ще заглуши, ги подтиква да тръгнат на път два часа преди зазоряване, да изпреварят дори своите предшественици и да прекосят океаните, които все още задържат другите хора.

Колко сме далеч от всички тези разкази, където събитията се нанизват произволно едно след друго като ловджийски истории! В своята книга Ан Линдберг намира тайна опора в нещо, което не се поддава на определение, нещо първично и общочовешко като мит. Как умее тя, чрез техническите разсъждения и конкретните описания, да ни накара да почувствуваме самата същност на човешката природа! Тя пише не за самолета, а с помощта на самолета. Този професионален материал ѝ служи за средство да ни предаде нещо неуловимо, ала съществено.

Линдберг не може да излети от Батърст. Самолетът е прекалено натоварен. А всъщност, за да откъсне машината от земята, му е достатъчен един полъх на морския вятър. Но вятър няма. И пътешествениците отново напразно се борят срещу лепкавия капан. Тогава се решават на жертви. Изхвърлят от самолета провизиите, приборите, най-маловажните резервни части. И пак се опитват да излетят, отново търпят неуспех и всеки път правят все нови и нови жертви. Малко по малко на пода в стаята им расте купчината от скъпоценни предмети, които те с такова съжаление един по един са откъсвали от себе си грам по грам.

Ан Линдберг предава с поразителна правдивост тази малка професионална драма. И, разбира се, не се заблуждава относно онова, което представлява патосът на пилотската професия. Той не е в златистите вечерни облаци. Златистите облаци са празна работа. Но той може да се заключава в описанието на това, как човек борави с отвертката, образувайки на бордовото табло, сред безупречния порядък на циферблатите, черния процеп, който прилича на избит зъб. Не трябва обаче да се заблуждаваме: ако на авторката се е удало да трогне както сърцето на непосветения, така и душата на летеца професионалист, то е защото чрез чисто професионалния патос тя съумява да се издигне до общочовешкия патос. Тя се докосва на свой ред до древния мит за освобождаващата саможертва. Известно е, че някои дървета трябва да се подрязват, за да дадат плодове: познаваме и хора, за които дори в тъмницата на техните манастири се разкриват просторите на духа и които от самоограничение към самоограничение достигат до пълно самоосъществяване.

Но необходима е и подкрепата на боговете: Ан Линдберг открива предопределението. За спасението на човека не е достатъчно да се подреже част от сърцето: нужно е да го докосне благодатта. Не е достатъчно да се подреже дървото, за да цъфне. Нужно е да се намеси пролетта. Не е достатъчно да се изхвърли ненужният товар, за да излети самолетът, нужно е и да задуха морският вятър.

Неволно Ан Линдберг възкресява мита за Ифигения. Тя пише на достатъчно високо равнище, за да може борбата ѝ с времето да придобие смисъла на борба срещу смъртта, за да може безветрието в Батърст да ни накара постепенно да се замислим за съдбата и да ни внуши, че хидропланът, който във водата представлява само едно обемисто и тежко съоръжение, променя своето естество и се превръща в чувствителен чистокръвен жребец, когато го докосне благодатният морски вятър.

Пангерманизмът и неговата пропаганда

(Изказване, предадено по радиото
на 18 октомври 1939 г.)

Германската пропаганда работи изобретателно, подобно на американските киностудии, където специализирани екипи измислят филмови трикове.

Нейните рекламни агенти всеки път си поставят за цел да разрешат следния въпрос: за да се разшири, Германия трябва да погълне някоя територия. Как да се представи това ново нейно домогване така, че да сломи логиката на света и да вцепени неговото съзнание? Те предлагат формули — а формули винаги има, — които си противоречат една на друга, но това няма значение, търговците на реклама знаят, че тълпите са късопаметни.

Ние дълго време се поддавахме на тази уловка. Обсъждахме сериозно основателността на подбудите, опитвахме се да оправдаем разсъжденията на противника, да разберем доводите му и да проверим искреността им, да го накараме да се засрами от своите противоречия. Служихме си с думи там, където нямаше място за тях.

Та нали всички тези формули бяха само парадност и работата беше единствено в това да се обогати Германия с нови земи независимо от националната принадлежност, гъстотата и духовните потребности на тяхното население.

Оплетохме се в грубите правила, които ни предлагаха нашите противници — и имахме известни оправдания:

хора сме и мислехме, че в своите действия хората се ръководят от различни философии, религии или учения. Мислехме, че ако някои хора се съгласяват да се борят и да умират за една кауза, то е защото тя е покорила силно съзнанието им. Бяхме забравили, че съществуват подбуди за действие, които нямат нищо общо с мисълта, и че една нация може да се стреми към нарастване като всеки първобитен механизъм.

Бяхме забравили това, защото за нас цивилизацията означаваше контрол на духа над елементарните импулси. Ала там духът бе само един слуга, чиято задача бе да оправдае движението на организма. Рекламният пангерманизъм се опира на Гьоте или на Бах. По този начин Гьоте или Бах, които днешна Германия би хвърлила да гният в концентрационен лагер или би експулсирала като Айнщайн, служат за оправдание на газовата война и бомбардирането на откритите градове. А пангерманизмът няма нищо общо с Гьоте или Бах, които се оказват по този начин хвърлени в робство. Той няма нищо общо и с правата на народите, както и с жизненото пространство. Тук става дума само за пространство. Пангерманизмът е тенденция към експанзия, тенденция, която е част от наследството на всички животински видове. Всяка раса се стреми да се размножава и да унищожава другите.

Ако за пангерманизма съществува някакво оправдание, то е следното — и това не е шега, срещаме го било зашифровано, било ясно формулирано във всички нацистки списания — ние, германците, заслужаваме да разширим своята територия, да погълнем съседите си, да използуваме техните блага за разрастване на нашето величие, защото стремежът към експанзия е признак за жизнена сила и ние единствени проявяваме такъв апетит. Нашето превъзходство над противника е в това, че искаме да го погълнем, докато този дегенерирал противник не е способен да изпитва подобно желание.

Следователно ние сега знаем, че да свалим оръжието би означавало да изострим апетита на Германия. С какво ще подхранва тя утре този апетит? Действията ѝ не могат да се обяснят с някаква разумна концепция. Тя не се стреми към такива цели, които могат строго да се обосноват. Целите ѝ са само поредица от залози в играта, удобни пропагандни претексти. А истинската цел на Германия е просто да увеличи своята територия.

Ето защо за нас днес става дума не само да се борим против нацизма за Полша или Чехословакия, за цивилизацията — става дума преди всичко да се борим за правото на съществуване. И онези, които от своите ферми, магазини или заводи отиват в армията, се сражават, за да не послужат за наторяване на процъфтяващата германска нация. Те отстояват правото си на живот, на мирен живот.

Изкушението е в това — когато Духът е приспан, да отстъпиш пред доводите на Разума.

Каква полза, ако аз си заложа живота в това срутване на планини? Не зная. Казвали са ми сто пъти: „Позволете да ви използуваме на този или онзи пост. Мястото ви е там. Там ще бъдете по-полезен, отколкото в ескадрила. Пилоти могат да бъдат подготвяни с хиляди. . “ Доводът беше несъкрушим. Всички доводи са винаги несъкрушими. С разума си се съгласявах, но инстинктът ми взимаше връх над разума.

Защо тези настоявания ми се струваха измамни, макар че не можех нищо да възразя срещу тях? Мислех си: „Интелектуалците се държат за запас, като буркани с конфитюр върху лавиците на Пропагандата, за да бъдат изядени след войната. “ Но това не беше отговор!

И днес, подобно на моите другари, аз се издигнах във въздуха противно на всички доводи, на всяка очевидност, на инстинкта за самосъхранение. Ще дойде време, когато ще разбера, че, постъпвайки в разрез с разума си, аз всъщност постъпвах разумно.

Писмо до X.

(Тулуза, 26 октомври 1939 г.)

Отчаяно те умолявам: въздействувай на Шансор, за да ме отправят в изтребителната авиация. Задушавам се все повече. В атмосферата на тази страна е невъзможно да се диша. Какво чакаме, боже милостиви!

Не се срещай с Дора, преди да бъдат изчерпани всички други възможности за зачисляването ми към изтребителите. Ако не воювам, ще се разболея морално. Мога много неща да кажа за събитията, но не като турист, а само като боец. Това за мен е единственият начин да се изкажа. Правя по четири полета на ден, в много добра форма съм, дори прекалено добра, поради което положението стана сериозно: тук искат да ме направят инструктор, да обучавам не само щурмани, но и пилоти на тежки бомбардировачи. В резултат на това се задушавам, нещастен съм и мога само да мълча. [. . .] Направи така, че да замина в ескадрила от изтребители. [. . .] Аз не обичам войната, но ми е невъзможно да остана в тила и да не взема своя дял от риска [. . .] трябва да воювам. Но нямам право да говоря за това, докато безопасно се разхождам в небето над Тулуза. Би било непристойно. Върни ми правото да се подлагам на изпитания. Голямо интелектуално отвращение буди твърдението, че трябва да се държат в безопасност „онези, които представляват някаква ценност“.

Само с активно участие в събитията може да се играе действена роля. И ако „онези, които имат някаква ценност“, са солта на земята, те трябва да се смесят със земята. Не можеш да кажеш „ние“, ако стоиш настрана. Или ако го кажеш, си просто мръсник.

Писмо до X.

(Тулуза, Гранд отел Тиволие,
началото на ноември 1939 г.)

Току-що прекарах две денонощия в дежурство. Спах на земята сред телефони и шифровани известия. Събудих се във варосана стаичка, вечерях в ледена гостилница като дете в училищен стол. Изпитах неизразима радост. Усещах шума в къщата, делничността на кухнята и на килерите. Искаше ми се да потъна до шия в тях. Защото се чувствувам ненужен, не виждам смисъл в останките от това нищожно буржоазно съществуване, в този ужасен Лафайет[1], в ходенето по пистите за излитане, в лутането пред хангарите. Не ме бива за това. Иска ми се да стана храна за някое дърво. Тогава бих чувствувал птиците, които се приютяват в него.

---

[1] Очевидно е условно название на някакво лице. Писателят явно допуска евентуална военна цензура. — Б. пр.

Чудото на анонимността, като тази на пилота по авиолиния или на ескадрилата от изтребители, или на манастирския пленник, се състои в това, че тихо и незабележимо ставаш нещо. Превръщаш се в нещо различно благодарение на някакво естествено храносмилане.

Да моля не е неприятно за мен. Не моля нито за служба, нито за парична помощ. Моля да ме изпратят на фронта в изтребителната авиация. Това за мен е от жизнено значение. И дори да е трудно, дори и да е безкрайно сложно, аз не изпитвам угризения, че моля, защото за първи път ти искам толкова голяма услуга. Не ходи веднага при Дора̀. Дора̀ няма да ми помогне. Аз трябва да взема участие в тази война. Всичко, което обичам, е застрашено. В Прованс, когато се запали гора, всички, които не са мръсници, грабват ведро и лопата. Искам да се бия, към това ме подтикват моята любов и вътрешната ми религия. Не мога да стоя настрана. Изпратете ме колкото може по-скоро в изтребителната авиация.

Тук се измъчвам от мрачното съзнание за своята безполезност. Не си правя никакви илюзии относно трудностите, които ме очакват в изтребителната ескадрила, но поне отново с огромна радост ще бъда като чернозем, както по времето, когато бях пилот на пощата. Сред нейните летци аз бяха като частица от земята, която храни дървото, и нямах нужда да разбирам. Нали дървото е смисълът на земята. С това се обяснява всичко.

Писмо до Х.

(Орконт, средата на декември 1939 г.)

Кал. Дъжд. Ревматизъм във фермата. Празни вечери. Неясна мъка. Безпокойство на 10 000 метра. Също и страх. Разбира се. Всичко, което се полага на хората. И всичко това, за да бъда човек сред хората. За да се слея с подобните си, защото, ако се отделя от тях, няма да струвам и пукната пара. Презирам страничните наблюдатели. Всички тези Ж., за които ти говореше Декарт[1] и които нищо не влагат в своята дейност.

Намерих това, което трябваше да намеря. И съм като другите. Мръзна като всички. Страхувам се като всички. Страдам от ревматизъм като другите. Нямах по-голям избор, отколкото останалите. Те имаха жандарма. А аз — нещо, което обладаваше много по-голяма власт, отколкото жандармът. Разбира се, забавлявам се с трапезните песни. Но те също. И все пак излизат в отпуск и близките им ги стоплят от студа, утешават ги, повдигат им духа и дружески ги потупват по рамото. Бих предпочел да бъда никому неизвестен войник.

---

[1] Отново условно наименование на някакво лице. — Б. пр.

Писмо до X.

(Орконт, 22 или 23 декември 1939 г.)

Печален ден. И моята и съседната група в Сен Дизие загубиха по един екипаж — и двата свалени в един и същ ден. Един от най-симпатичните ми другари, Кесел[1], е тук за едно денонощие, повозих го във военен самолет. Все същият си е[. . .]

С любов си спомням за своята авария в Либия, за отчаяното положение, което ме караше да вървя нанякъде, и за пустинята, която лека-полека ме поглъщаше. Аз се превръщах в нещо друго и то се оказваше не толкова лошо[. . .] Нощем заровен в пясъка и онова дълго пътуване между звездите. Не е ли в това моят дълг? Сигурно не е, ако под дълг се разбира онова, което върши най-добра работа, но на езика на умозрителните истини не е така. А умозрителността стои по-високо от милосърдието.[. . .] Всичко това има такъв вкус, че ми се повръща. Сякаш човек се опитва да се самоизтъква. Там никой нищо не иска от мен и ако ми се възложи някаква задача, то ще бъде не за да извлекат соковете от мен, а за да се предпочете кандидатурата ми пред сто други.

Видя ли стадото от протежета, които се домогват до повишение? Не съм от тази порода. Там няма могъщо дърво, което със сила да изтръгне от земята всичките ѝ съкровища и изумително да я изтощи.

---

[1] Жозеф Кесел (1898—1979 г.) — френски писател и журналист, военен пилот през Първата световна война. — Б. пр.

Писма до Леон Верт[1]

(1939 г.?)

Драги Верт,

Прегръщам ви на минаване през Париж (където съм за няколко минути). Днес следобед отидох да се поразходя по разни много лошо павирани места и там видях — устроен специално за мен — най-красивия фойерверк на света. Направих няколко цицини на самолета и това е.

Целунете Сюзан.[2]

Тонио

(1939 г.)

Драги Верт,

Тук съм на минаване за десет минути, отивам в Тулуза за две денонощия на изпитание. Надявам се да се видя с вас в Париж на връщане.

Полетите минаха много добре.

Бъдете така любезен да кажете на Консуело[3], че се опитах да се свържа с нея по време на краткия си престой тук и се надявам, че ще мога да я видя на връщане: ще я предупредя по телефона от Тулуза.

Предайте ѝ също тук приложения и подписан от мен документ за нейния апартамент, който *тя трябва също да подпише.*

Хиляди благодарности. Целувам ви и двамата.

(Краят на ноември 1939 г.)

Драги Леон Верт,

Заминавам за фронта (авиогрупа 2/33, полева поща 897) в далечното разузнаване. Доколкото не съм особено кръвожаден, това ми допада повече, отколкото бомбардировъчната авиация.

---

[1] Леон Верт (1879—1955 г.) — френски писател и художествен критик, приятел на Сент-Екзюпери. На него е посветен „Малкият принц“. — Б. пр.

[2] Жената на Леон Верт. — Б. пр.

[3] Жената на Сент-Екзюпери, по произход аржентинка. — Б. пр.

Съжалявам, че няма да бъдете с мен в нощта пред бойното ми кръщение.

Утре ще обядваме у вас.

Всеки път, когато отворя „Мариана“[1], сърцето ми трепва и съм доволен.

Драги Леон Верт и драга Сюзан, от все сърце ви целувам.

А.

(1939 г.)

Драги Леон Верт,

Вашето писмо е първото, което получих, когато още не очаквах вест от никого, и това ми достави голямо удоволствие!

Бях ви написал дълго писмо, но после го загубих! А не искам да ви оставя, без да дам признак на живот, затова ви надрасках тези няколко реда. Скоро ще ви пиша пак.

Обичам ви все повече и повече.

Тонио

Писмо до майка му

(Орконт, декември 1939 г.)

Мила моя майчице,

[. .] Живея в една симпатична ферма. Тук има три деца, двама дядовци, лели и чичовци. В огнището постоянно гори силен огън, на който се топля след полетите. Защото тук летим на височина 10 000 метра при минус петдесет градуса! Но сме толкова много облечени (дрехите ни тежат 30 кила), че не чувствуваме голям студ.

Странна война на малки обороти. И пак ние поне работим по малко, но пехотата! Пиер[2] трябва непременно да се занимава с лозята си и да си гледа кравите. Това е далеч по-важно, отколкото да пазиш бариерите на железопътните прелези или да бъдеш ефрейтор, зачислен в склад. Струва ми се, че ще демобилизират още много хора, за да може да се възстанови промишлеността. Няма никакъв смисъл да се умира от задушаване.

---

[1] Вестник, на който по това време сътрудничи Леон Верт. — Б. пр.

[2] Пиер д'Аге, съпруг на сестрата на Антоан Габриела. — Б. пр.

Кажете на Диди[1] да ми пише по малко от време на време. Надявам се да видя всички ви след петнадесет дни. Колко ще бъда щастлив!

Ваш Антоан

Писмо до X.

(Орконт, декември 1939 г.)

[. .] Съветват ме да си взема веднага отпуската, защото през следващите петнадесет дни ще имаме малко работа, а после — много.

Не вярвай на другото ми писмо. Всичко е толкова противоречиво и трудно за обясняване. Не ми е мъчно, че си направих избора, защото ми е трудно да разбера живота, а и съм твърде сложен сам за себе си. Не зная как да се осъществя. Труден момент е да ловиш призраци един след друг. Отначало не обичах да се изкачвам на 10 000 метра. Или да се сражавам. Не мога да изпитвам опиянение от войната и не ми е ясно накъде върви нашето поколение. И всичко това заради радиото, „Пари соар“, Ж. и някои разговори. Не става толкова дума за всичко това, колкото да поема на своя отговорност десетте хиляди метра, калта, това, че рискуваш живота си. Остава само горчивината, защото тук не съществува радостта от съзиданието, от победата или от лова. За мен е непоносимо да стоя вън от събитията. Когато започнеш последователно да сваляш всички обвивки, които имаш около себе си, това те опъва и боли. Но същевременно разбираш, че те са само обвивки, след като, щом победиш призрака, пет пари не даваш за десетте хиляди метра. Яснотата се получава винаги, когато се окажеш в самия център на трудностите. Трябва да се свалят обвивките.[. .]

---

[1] Сестра му Габриела. — Б. пр.

Писмо до Х.

(Орконт, края на декември 1939 г.)

Полунощ.

Във Витри имаше празник. Трябваше да отида в театъра на армията. И отново по-остро от всякога възниква въпросът: защо се бием? Къде са тук французите? Къде е господин Паскал? Каква жалка шутовщина! Какви жалки стереотипни песни като от конвейер! Когато са идиотски като „Олга", тогава поне все още могат да се понасят:

Вместо да върви със свещениците, тя тръгна
с офицерите.

Но те стават духовна порнография, когато се опитват да се издигнат до равнището на чувствата и да затрогват. Това е консерва за кучета, която фабрикантите предлагат на хората, а хората се задоволяват с нея. Ръкопляскаха на Милтон[1]. Какво зловещо веселие у този шут! Веселие на нещастник, страдащ от хемороиди и способен да мисли само за тях. И все пак криво-ляво си изкарва хляба с поток от думи, които не могат да се нарекат изречения, защото изреченията са структури със свое вътрешно движение.

Затова, слушайки продължението на „Олга", чувствуваш как те облива вълна от свежест, истина и здраве:

Понеже бе полудевица, нае полупансион.

И изведнъж се получава пълно съответствие между стил и съдържание. Съдържанието е удоволствието да кажеш някоя дивотия. Да скачаш от една тема на друга. Нещо съвсем естествено, каквото е и оригването. Съдържанието е доста непривлекателно, но е такова, каквото е, и стилът си го влачи, без да го съкращава или да добавя нещо. Но как да понесеш, без да повърнеш:

Оби-и-и-чам те безу-у-у-у-у-умно.

Каква вътрешна подбуда направлява този стил? Видях автора. Един алчен търгаш. И макар думите да са логически свързани помежду си, все пак не са нищо друго, освен пиянски оригвания, утробно гъргорене на мисълта. Няма вътрешно сливане. Колко е изхабено всичко това! И любовта тук е като избеляла багреница на жалък комедиант.

За миг се развълнувах:

---

[1] Жорж Милтон (истинското му име е Жорж Дезире Мишо (1888—?) — френски естраден певец. — Б. пр.

Кога девойките в гората ходят,
доволен е свещеникът — кръщения ще има.

И изведнъж се замислих за града и селото. Опитах се да ги осмисля. Градът — това е Жироду и сегашните обстоятелства. Но и място, където всичко е загубило своето значение. Вследствие на някаква игра на ума. Както и моят търгаш. Но той поради собственото си нищожество. А селото е непрекъснатост. Приемственост. Изтичане на времето и на промените, които го движат. Зърното се посява и то започва да никне. (Ако момичетата отиват в гората, свещеникът е доволен, защото скоро ще има кръщения.)

Ето как бавно се зараждат народните песни, танците и красивата мебел. В средновековните села изтичането на времето е имало смисъл. Човекът е бил звено от веригата на поколенията, а мъртвите са били живи благодарение на църквата. Мъртвите като елемент на непреходността. А нашите мъртъвци са пусти клетки. Нашето лято не е свързано с есента, това са просто две последователни годишни времена. Беззащитни съвременни хора! А Жироду се надява да спаси човечеството с помощта на разума. Но разумът, който всичко разглобява и после нарежда парчетата (когато не се забавлява да разкриви цялата конструкция, за да я направи по-живописна), губи чувство за същността. Когато се анализират „състояния“, се губи човекът.

Аз не съм нито стар, нито млад. Аз съм този, който преминава от младостта към старостта. Аз съм нещо, което се развива. Аз съм остаряване. Розата не е нещо, което разцъфва, разтваря се и увяхва. Това е педагогическо описание за учебник. Анализ, който умъртвява розата. Розата не е поредица от последователни състояния. Розата е един малко тъжен празник.

Знам много добре какво искам да кажа, но за да бъда ясен, ще трябва да помисля още.

Този театър на армията! По време на война... Съгласен съм да умра, за да „нахраня“, но не и за да спася Милтон. Не искам да имам нищо общо с Милтон. Тъжно ми е заради тази странна планета, на която живея. Заради всичко, което не съумявам да разбера.[. . .] Уморен съм. Но умората ми е твърде необяснима. Дължа я навярно отчасти на Ж. За мен най-мъчително нещо е, когато приятелите ми се обезценяват в очите ми. Разбира се, аз не научих за него нищо, което да не съм знаел преди. Но той ме отегчи. Отегчих се от него. Казвах си: „Все ми е едно, не ме интересува.“ Не ме интересува какво мисли той за живота. Не ме интересува пиенето. Никак не ме интересува пиенето. Е, една чашка вечер с приятели за по-голяма задушевност — да. Но не като постоянен навик. Не ме интересува и в какво се превръщат нещата в ръцете му. Слушал е прекрасни истории и те са станали грозни.[. .] Това е. Връщам се от 10 000 метра. Още един призрак е изчезнал. На 10 000 метра се намира необитаема и населена с неведоми същества територия, откъдето земята се вижда вдлъбната и черна и където движенията стават бавни като на човек, който плува в сироп. И където понижението на налягането (една десета от нормалното) може да стане причина животът да излети от теб — и където се издишва лед, тъй като при минус 51 градуса парата от дишането се превръща в тънки ледени иглички, които се наслагват върху вътрешната страна на маската, — и където те застрашават 25 различни аварии, като например кислородният прибор, който отказва да работи и те довършва мигновено, или отоплителната система, която престава да работи и те превръща в ледена шушулка. Да, всичко това го има! Но то е съвсем друго нещо. Това са само призраци.

Разбира се, на бордното табло има инструмент, който контролира подаването на кислород, както и тази пуста малка стрелка, къде-къде по-важна от устройството, което би измервало, да кажем, пулса — и все пак това е друго — и стрелката се превръща в абстракция. Тя не се вижда.

Просто от време на време пощипваш с върха на пръстите една малка гумена тръбичка, която върви към маската, за да се увериш, че е все така издута, че в биберона има мляко и лекичко сучеш. В това няма нищо патетично.

Колкото до авариите в отоплителната система. Горе на високо се чувствувах съвсем добре. Топло ми беше. Най-много се възхищавах от това, че топлината се разпределя по цялото тяло, че така чудесно го обгръща. Страхувах се, че жиците ще изгарят тялото. Нищо подобно. Съприкосновението с тях не предизвикваше никакви особени усещания у мен. И си мислех: „Ех, де да имаха ескимосите такова нещо!“ Шедьовър на техниката бе тази топла, равномерно нагрята вана — като изключим пръстите, те ми замръзваха. Но както и да е, беше поносимо. И аз дълго плувах в небето с ръка върху картечния спусък.

После, като кацнах:

— Каква беше температурата?

— Минус 51 градуса.

— Не ще да ти е било много топло.

— Напротив, но не беше неприятно. Ти казваше, че горещият кислород изгаря носа, а на моя нос му беше много добре. Колкото до обувките.

— .Не си рискувал да те изгорят и те. . Забравил си да включиш контакта.

А аз преди това кръщение си представях как водя бавна борба, за да не загубя съзнание. Представях си ужасната влажна кожа на челото и дланите и това галещо, сладникаво усещане, подобно на някаква извратеност на чувствата.

Не. На 10 000 метра е по-леко, отколкото на 6000 без кислород. И изведнъж цялото ми преклонение се разпръсва. Възхищението ми в Тулуза от майор Миши, единствения ми познат военен летец, който не се боеше от големите височини. Такива герои всеки ден стават все по-многобройни. Те завършват полета и почти нищо не говорят за своите изпитания. Такива са героите. Сурови и немногословни. Като започне човек да ги разпитва, повдигат рамене: „Момче, не можеш да разбереш!“ За кой ли път откривам смисъла на тяхното мълчание. Те просто нямат какво да кажат. Тук няма никаква смелост. Тя е в избора. А Миши е смел. Защото предварително се знае, че на 10 000 метра съществува определен процент от нещастни случаи поради авария с кислорода и че това означава смърт. Затова е нужно усилие, за да се избере изведнъж тази професия. А после трябва да се решиш не на шега да тръгнеш на лов за призраци. Да осигуриш покритие на чека за храброст. И това е достойно. Само това. Ала щом се ликвидира призракът, всичко се превръща в професия като всяка друга. Да летиш на 10 000 метра или да плетеш сламени столове. Защото призракът е вече мъртъв. Всеки път изпитвах отново това. Когато пренасях нощем пощата. Когато потъвах в морето. Когато умирах от жажда. А Дора́. Дора́ не учеше хората на храброст, той ги заставяше да убиват призраците. Вече писах за това в „Нощен полет“.

Завчера толкова бях доволен, когато първият ми полет се отмени: какъв глупак съм бил!

Но тогава храбростта става нещо, което се отличава по благородство от буйствата на пияния сержант: става условие за познаване на самия себе си. Разбира се, разбира се, има само социални драми. Драматично е само болното дете. Драми има само у другите. Своето, собственото никога, никога не е драматично. Полет на 10 000 метра. Взрив и повече нищо. Но другия не можеш никога да го посетиш. Другият е територия, която няма граници. И момиченцето, което мръзне, предизвиква по-голяма болка, отколкото една авария в отоплението при минус 50 градуса студ. Познавам студа. Познавам беззащитността. Познавам жаждата. Ала само студа, жаждата. беззащитността на другите.

И сетне, не знам защо, това желание всичко да взема върху себе си. Взех върху себе си техните 10 000 метра. В това е моята „война“. Не е в глупашките манипулации на тореадора, с намека за които един ден се опитаха да ме уязвят. Групи 1-33 и 2-33 загубиха, ако не се лъжа, 11 екипажа от 20 или 25. Те са единствените, които работиха и рискуваха. Затова понякога ми става тъжно в моята стая. Всичко това се заплаща твърде скъпо. Не разбирам добре за какво се заплаща такава цена. Или поне не умея да го изразя. Но има вероятно и противоположна гледна точка, щом вярвам в нея. Тази вечер съм глух с едното ухо, но не от бръмченето в ушите ми (там съм по-добре), а защото за пръв път се спуснах от толкова високо и тъпанчето ми ще бъде заглъхнало до утре.

И отново се замислям върху непостижимото противоречие. Ту тялото съм самият аз — тялото, което обича, наслаждава се на вечерния отдих край огъня, което се увива в одеялото, за да спи, и умее да се усмихва, ту тялото ми се отличава от мен. И е само едно оръдие. Водят го да оре като вол. И са съгласни да му свистят ушите, да му се пържи и гори месото. Както се случи вчера с другарите му. Тяло, което е вече само едно „послушно оръдие“. В него живеят две чувства: униние пред лицето на възможната смърт, както тази вечер. И тъжните размисли за градините, които ще се затворят за него. Достатъчна ще бъде за това мълнията на месершмита, от която внезапно изгаряш като дърво. Тя пламва в чистото небе. А после — безмълвното вертикално падане.

Онзи, който единствен от тримата се спаси с парашут, нищо не е видял. Освен това че изведнъж са се пръснали на парчета бордовите му инструменти. После — огънят, подобен на куркане на червата. Огънят, който работи подмолно. Огънят, който встъпва в правата си. И той, третият, напуснал своя дом. Аз, разбира се, също не съм от „огнеупорните“. И може би ще се наложи да убия един последен призрак. Това ме изпълва с тъга, която ми свива сърцето. Започваш да мечтаеш за разкош, за висящи градини. Които за мен са олицетворение на разкоша. И още — за плътта. За миризмата на плътта, която мигновено зашеметява сърцето. Роклята се разтваря и лъхва топлият аромат, от който главата се замайва. Но в същото време и другото чувство, което отново ще изпитам утре. Когато ще действувам. Тялото е вече само средство без особено значение. За тялото не съществува трагедия. Добре зная това: за тялото няма трагедия. Понякога съм гол и ми е студено.

Колко много неща искам да кажа за войната! Не че виждам тук нещо кой знае какво. Но аз имам своя гледна точка и като всяка гледна точка тя е плодотворна. Вътрешна гледна точка. Трябваше да мина през нея, макар че оттам се открива тъжно зрелище. Не съвсем, но отчасти.

Радвам се преди всичко на цялата малко сурова страна на нещата — неудобствата, студа, влагата, които позволяват да се изпита единственият възможен лукс тук: малката кръгла печка, която тъй хубаво бумти, или леглото ми във фермата — живея във ферма, — пухената завивка, която става за мен въплъщение на разкоша. Обичам вечер да си лягам в ледената постеля и свит на кълбо постепенно да я затоплям и да потъвам в съня. Обичам и струйката хлад, която ме обгръща, щом само помръдна крака си. Колко е хубаво в средата на леглото, когато си разтопил леда и, разбира се, бронхитът ми е излекуван.

После, естествено, полетите. Още не съм летял зад линията на фронта. Но съм се изкачвал във въздуха. И доколкото има риск да се срещнеш с врага, преди полетите ме обучаваха как да си служа с картечниците. Нямам склонност към спорта. Може би има някакво недоразумение: обичам онова, което ме кара да се откъсна от себе си. Не обичам височината. Десет хиляди метра е един необитаван свят и силно впечатление ми прави мисълта, че ако се повреди кислородната маска, ще се задуша като пиле.

Моята раздвоеност и загубата на самия себе си. Не трябва да обръщам внимание на този утробен страх, на който мога да се поддам като всеки друг. Животът на повърхността на нещата не представлява никакъв интерес. Аз не съм там. Живея другаде. Като се събудя, имам нужда да бъда доволен от себе си. Другарите — това поставя трудни проблеми. Преди всичко проблема кой колко струва. Има толкова много начини да се оценяват другите. Човек не знае от коя страна да подхване въпроса. Особено ако цял живот е предпочитал любителите на Бах пред любителите на тангото.

А после се сражаваш рамо до рамо с хората, които, ако случайно се разнесе хубава музика, изключват високоговорителя. И откриваш в тях най-добрите, главните достойнства. Оказва се, че онези, които воюват най-добре, които единствени воюват истински, не го правят по същите причини, по които и аз. Те не се бият за спасяване на цивилизацията. Или по-скоро аз би трябвало да преразгледам понятието цивилизация и онова, което то съдържа.

Огромната нелепост на днешната епоха ми тежи като бреме на сърцето. Все същата история: днешната епоха не е епоха на мисълта. Защото вече цяло столетие всичко се мени прекалено бързо, а мисълта твърде бавно смила тези промени.

Представете си един физик, на когото изведнъж изсипват безразборно двеста познати явления и хиляда нови: задачата няма да е по силите му. Ще се наложи да се чакат векове, докато се появи човекът, който, след като бавно е смлял всичко това, ще създаде нов език и ще приведе в ред света. В математическата физика няма да има повече ред. Всичко това е безкрайно горчиво. Сега вече не съществуват много възможни позиции: или трябва да се съгласиш да бъдеш роб на господин Хитлер, или да го отхвърлиш решително, като обаче поемеш всички рискове от този отказ. И да го сториш в мълчание. Не искам да говоря по радиото. Това е неприлично, ако нямаш някоя библия, която да предложиш на хората. И аз поемам своя риск да се откажа от покорството. Само дето имах нужда да прекрача прага, за да почувствувам добре от какво се отказвам, отказвайки се от мира. От какво по принцип съм принуден да се откажа. От личната свобода. От топлината на женското тяло в любовната прегръдка. А може би и от живота. И се питам защо? Това е толкова горчиво, колкото и религиозните съмнения. И навярно и толкова плодотворно. То е непоносимото противоречие, което те принуждава да търсиш истината. Защото аз действително съм затънал до гуша в противоречия. Или ще умра, или ясно ще прогледна в самия себе си. Но, разбира се, духовно омиротворение не ще получа от „Франс соар“. Нито от господин Рамон Фернандес[1]. Нито от гнусното радио. Вчера с изумление слушах Пиер Дак[2]. Ако бях чужденец, докато слушах как Франция бълва тези гадости, щях да си кажа, че светът незабавно трябва да се прочисти от подобно сквернословие. А „Пари соар“ отпечата вчера огромна умопомрачителна статия за бога на войната Хитлер. Най-чудовищният рекламен трик, за който Хитлер някога е могъл да мечтае. Това сякаш доказва неоспоримото му величие. И цензурата допуска подобно нещо! Всички те са като маймуни пред боа. Тази страна ще загине, ако не бъдат ясно назовани причините, поради които тя трябва да воюва.[. .] Но видимо нищо не я вдъхновява. И не е чудно, че върви на опашката на англичаните: ние не умеем да се изразяваме. Не сме способни да добием физиономия. Англичаните се бият за обичаите си, за цейлонския си чай, за уикенда си. Ние се чувствуваме смътно солидарни с тях, но нямаме толкова всеобщи и толкова отчетливи обичаи.

И така Англия става съвестта на господин Даладие. Англия е нашата съвест. И ние щяхме да излезем от войната, ако Англия не ни беше засрамила. Сърдят се на Англия като на прекалено педантична съвест. И ето тук отчетливо се проявява оскъдността на Жироду и на неговата дозираност. Интелектуални хитрости в отговор на идеята за раса и единство! Безполезна игра на думи! За дозиране, за коктейлна рецепта не се умира. Това е ужасяващо абстрактно, интересно, съблазнително за ума. Но нищо не говори на сърцето. На мен ми е явно недостатъчно, за да се съглася да изгоря. (Открих, че старото ми счупване на рамото не ми позволява да скачам с парашут.)

И толкова по-добре, защото аз поемам своя риск по-надълбоко. А това ще ме принуди да разбера. Ала когато човекът отсреща извика: „Хайл Хитлер!“, аз няма в отговор да възкликна: „Да живее дозирането!“

---

[1] Рамон Фернандес (1894—1944 г.) — френски писател, критик и публицист, член на профашистката Френска народна партия. — Б. пр.

[2] Пиер Дак — френски писател хуморист и артист комик. — Б. пр.

И едно нещо отново се появява пред мен. То е може би най-сладкото от всичко на тази странна височина, където съм седнал в пълна самота. Нежност към всички, които обичам, и още по-голяма нежност към всички хора. Винаги е така. Когато се окажеш в опасност, чувстваш отговорност за всички. И ти се иска да кажеш: „Да настъпи мир в сърцата ви.“

Моралът на необходимостта[1]

Моралът на обстоятелствата
и моралът на необходимостта.
Разлика, която не ги разделя.

Радио Щутгарт бе обявило интервю с пленени летци. Това бяха двама наши другари от съседната авиогрупа, свалени недалеч от фронтовата линия. Ние ги слушахме, познавахме гласовете им, но отново, за кой ли път, почувствувахме нещо друго. И от човешка, и от техническа страна — за кой ли път — за нас всичко бе ясно. Защо всеки път не се изкрещява за тази очевидност на френските слушатели? Защо допускат лека-полека да се отравя въздухът, който дишаме, с толкова груби трикове, без нищо друго да направят, освен тези наивни радиосмущения, които никога не пречат да се чува?

Ние добре познавахме тези наши другари — по начин, който дава възможност да уловиш реакцията, без да се излъжеш, и предварително да отгатнеш поведението на човека. И можем да твърдим със сигурност, че там се е разиграла комедия. Която се разиграва всеки път. Ето я.

Ако пленникът е ранен, го отвеждат в болница. Там го подлагат на разпит: на колко години сте, как се казвате, живи ли са родителите ви и т. н. Естествено и нормално е да се отговаря прилично на тези обичайни формалности. Така и постъпва пленникът. После го лекуват, разбира се. За него се грижи някоя стара болногледачка, може би дори изпълнена с майчински чувства. За такава пропагандна операция не избират, естествено, някой груб санитар. Можем дори да си представим тази белокоса старица. Майчински ласкави жени има във всички страни на света. И раненият ѝ е признателен за вниманието, с което го превързва. И ѝ благодари.

---

[1] Названието на този текст е дадено от издателите. Не е публикуван приживе на автора. Разгадаването на черновата е извънредно трудно, има нечетливи думи.

— Много ли ви е мъчно, момчето ми, че сте ранен и толкова далеч от близките си? Както виждате навсякъде има хора, които взимат присърце чуждото нещастие. Има ли нещо, от което да се оплачете?

— О, не. . Тук се грижат чудесно за мен. много са добри. . благодаря ви.

Той е казал това с 40 градуса температура на излизане от операционната след морфина, изпаднал в умиление, когато сърцето се размеква от малко доброта.

— Момчето ми, мога да пиша на близките ви — вие сте още твърде болен, за да пишете сам. Какво бихте искали да ви изпратят?

— Книги. .

— Получавате ли всичко, което ви се изпраща?

— Да, получавам всички колети и много се радвам.

Има право да се радва той, който отваря един колет с такова чувство, с каквото живеещото далеч от родителите си дете открива коледния си подарък.

После, след дълга самота, когато започне да се чувствува по-добре, на съседното легло настаняват негов другар. И в този ден за пръв път го запитват:

— Какво бихте желали да обядвате?

Така започва възстановяването им. В същия този ден те получават по чашка ароматно кафе с мляко. И човекът е така създаден, че дори в бездната на най-страшните преживявания се радва на дребни неща. Колко е щастлив като види букет цветя! Тъкмо му ги е донесла болногледачката.

— Помислих си, че ще ви разведрят във вашето заточение.

Тогава в дъното на душата бликва изворче на оптимизъм. Животът изглежда прекрасен тази сутрин. Намерил е своя другар и двамата си разказват последната битка със спонтанно ликуване. Горели са, падали са и все пак са живи — и лежат върху бели чаршафи. Хубаво е. Разказват си за битката без омраза, защото помежду си уважават противника.

А сетне идва последното действие.

— Искате ли да направите изявление по радиото?

— Не.

— И все пак тук биха ви били признателни.

— Не ме интересува. Отказвам категорично.

— Добре, много добре. Тук уважаваме храбрите войници. Вие отказвате като храбър войник. Няма да ви искаме нищо. И за да ви докажем своето уважение, сме готови да ви дадем възможност, понеже микрофонът и без това е тук, да съобщите на близките си, че сте жив. Само толкова и нито дума повече, която би могла да послужи на нашата пропаганда. Възхищаваме се от чувството ви за дълг.

Пленникът е малко развълнуван. Замисля се и произнася в микрофона:

— Щастлив съм да съобщя на семейството си, че съм жив и почти излекуван.

И това е всичко. Майчинската нежност, престорена или не, на болногледачката с белите коси, на масата чашата кафе с мляко, която изпуска пара, споменът за другарите, пред които си е изливал сърцето. Той не знае какво е станало с тях, навярно нищо не се е променило. Не е въпросът за тях. Те нямат особено значение.

Думата сега е на техниката. Знаете как работи един монтьор. Съединява парчета от лента, като им сменя местата. Следващият етап е плочата, която подобрява качеството на монтирания запис. И тук се разполага с отличен изходен материал — записи на разпита за установяване на самоличността на пленника при постъпването му в болницата. После откровените разговори с болногледачката, когато са го мъчили болките и сърцето му се е разтапяло от нейните грижи. И голямата радост да разказва за себе си на своите другари. Да преживее отново решителния миг, когато ескадрилата от месершмити връхлита като мълния върху него. Горящият самолет и — чудото на парашута.

Наистина е съвсем лесно да се скрие микрофон където и когато пожелаеш. Наистина е много лесно да се сдобиеш с няколко килограма документални свидетелства, когато тези килограми ти трябват. После е нужно да се поработи над тях. Онзи, който е водил разпита за установяване на самоличността, ще го накъса с умело задавани въпроси, които — в окончателния монтаж — ще заместят в диалога репликите на болногледачката и на приятеля. Всичко това се прави с ножица и звукозаписваща лента.

— Щастлив ли сте в Германия?

— Да, много добре ме лекуват, внимателни са с мен, много съм доволен.

— И навярно тук се прави всичко, за да бъде престоят ви по-ведър?

— Да, получавам всичките си колети. Това ми прави удоволствие.

— Какво мислите за вашите ужасни палачи?

— Те са добри. Аз им благодаря.

Може би някой ден са го попитали: „Как ви се струват тези шоколадови бонбони?“ или нещо също така абсурдно просто. Колкото до „аз им благодаря“, това може да е било изречено 15 дни по-късно по какъвто и да е повод, като например: „Болногледачките ви са преместени. Искате ли нещо да им кажете?“ — „Аз им благодаря.“

— Бихте ли разказали за нашите и за вашите слушатели геройската битка, завършила с падането ви?

— С удоволствие! (Кой ли не е имал сто пъти случая да каже „С удоволствие“?)

И следва горещ, естествен и, разбира се, съвсем непосредствен разказ.

И като венец на монтажа следното въведение: „Нещастните ранени ни уведомиха, че биха били безмерно щастливи да поговорят по радиото със своите близки. Ето защо Радио Щутгарт, в желанието си да облекчи пленничеството им, се съгласи да пренесе апаратурата си в болницата, за да запише техните изявления.“

Разбира се, всичко това е фалшификация, военна хитрост. Не мога да кажа кое е по-жестоко от морална гледна точка: да се скалъпят в ловък монтаж отделни думи, произнесени от един военнопленник, или да се сравни със земята един полски град. Не мога добре да различа достойното от недостойното. Достатъчно е да се отклониш от някой кодекс, за да загуби моралът своя абсолютен характер. Но аз различавам две грешки: първата е, че моите другари и аз с поразителна очевидност откриваме защо се бием, когато слушаме как тези, за които сме по-сигурни, отколкото за самите себе си, служат на немската пропаганда с такъв лек и игрив тон.

Бием се за уважението към човека. Все едно дали е приятел или враг. Човека или го уважават, или не го уважават. Не става дума за милосърдие, а за нещо много по-възвишено. Разстрел на заложници? Военна необходимост. Можеш да бъдеш жесток в по-голяма или по-малка степен. Могат да се спестят ненужното кръвопролитие и безплодният гняв, но всичко тук е въпрос на степени. Когато човек е в опасност, се показва винаги малко жесток, груб, невъзпитан. Но няма особена разлика в същността на хората. Те, разбира се, са по-жестоки към враговете, отколкото към приятелите си. И в края на краищата разстрелът на заложника може да се съчетае с висшето уважение към човека. Има палачи, които свеждат глави пред своите жертви. Едно е да разстреляш един смел шпионин и друго — да го презираш. И аз ценя уважението, което се извисява над живота. Като военните почести, които се отдават на пленниците.

Но тук става дума за нещо друго. Нацистите презират човека, всички хора, братя или врагове, когато безсъвестно използуват съкровените пориви на душата им, когато уловят проявите на състрадание, на благодарност, на любов и на отпадналост, за да им придадат такъв омерзителен механически смисъл! Спомням си за моя съученик от колежа, стеснителен, несръчен, който на дванадесетгодишна възраст си пишеше наивни писма със своите сестри — писма, пълни с дребните домашни сплетни, със смешните глупости в едно бедно семейство: надежди и простодушни пориви на гордост. И връзката с писма бива открадната от един хулиган. Той се качва на учителската катедра, докато няколко други непрокопсаници държат зачервеното от срам момче, принуждавайки го да слуша от край до край публичния прочит на тайните му, огласян от нестихващ смях.

В душата тогава се появява само едно желание. Да убиваш. Човек или приема, или не приема нарушаването на неприкосновеността на някой вътрешен мир. Чудовищно е да се нарушават някои граници. Но нещо друго е несправедливостта. Въпрос на степени — справедливост винаги има повече или по-малко. Но расовите различия особено силно се проявяват, когато се премине вътрешната граница. Тогава усещаш на устните си вкус на убийство. И тогава ние, единайсетгодишните хлапета, които не бяхме съгласни, разбрахме какво означава чувството на срам. Всичко, но само не това. Щяхме да си мълчим дори и да го биеха, пък макар и несправедливо. Но сега ние възприемахме неговия позор с най-възвишената част от нашето същество, не с нашето състрадание, а с честта, с човека, който живееше у нас. Човекът, който ни бе завещал в тайнственото наследство на семейното (не се чете), вярата, нещо неуловимо, което е трудно да се определи. И ние грабнахме оръжието. Плоски линии, мастилници и малките ни юмруци на единайсетгодишни деца. И отмъстихме за изтезаваното ни другарче, което след подобно унижение току-виж би отишло да се удави от срам. Тържествено го понесохме на ръце, целия покрит с мастило в резултат на взрива на нашите снаряди:

— Не плачи, глупчо, твоите писма бяха (не се чете), а и ние нищо не чухме.

А той, възвърнал достойнството си, се засмя. [.]

И това е главното. Ние не бяхме подтиквани от жалост. Колкото и да е справедлива, благородна и желана, тя граничи някъде със сълзливостта. Има нещо по-добро от нея. Ние защитихме това момче, но направихме и нещо повече — изразихме уважението си към човека у него.

Нашите цели във войната! Вече сме имали такива и те са същите. Разбира се, полята, горите, вечерните бдения на село и пълните хамбари, всичко, което се свързва с бъдещето и се уповава на него. Има красота в стремежа към победа, но и в устойчивостта, в неизменността на родовото наследство, в бавната привичност, наречена вяра, която постепенно обагря всичко в своя цвят. Този цвят не се проявява веднага, но благодарение на него след неколковековното съществуване на Франция, ние с нашите корени, които се спускат толкова надълбоко, имаме свой магически свят. За да се намери душата, е нужно спокойствие, нужна е и проповедта на планината, която минава през вековете. А динамичността на германците е само помътняло съзнание. Защото в тях не тлее вътрешният огън. Но всъщност и в края на краищата не става дума да се грабва оръжието заради отбраната на онези граници, които са необходими за сигурността на човешките синове. Не, трябва да се защитава онази несъществуваща, незрима граница, над която за пръв път е надвиснала опасност.

Добре ни е известно, че тоталитарната държава това е масата, която смазва личността, нацията, която смазва човека. Велико откритие наистина, с което така се кичи Хитлер, доказвайки своята гениалност! Защото същността на неговото откритие е в това, че множеството е по-силно от отделния човек и че следователно е противоестествено единицата да се противопоставя на множеството.

Че германската маса е по-силна от чешкия народ. И че следователно е недопустимо предизвикателство чешкият народ да съществува със свое собствено мнение, когато е по-слабият, подобно на художника, който не рисува съобразно с идеала на масата.

Отношението към Полша? Ами че същото като към човека вътре в Германия: неуважение. Презрение към интелектуалците. Те, разбира се, направиха достатъчно грешки в света, като си въобразяваха, че светът може да бъде изразен чрез диференциални уравнения, а не чрез творчески акт. Но нацистите са изпълнени с презрение не толкова към интелектуалците, към тези републики на професорите, колкото към вътрешното съдържание. Към личните блага, към прототипа на частната собственост (sic). Към частната собственост на човека. В основата на цялата цивилизация лежи поразителният парадокс, че човекът уравновесява могъществото на тълпата. Че онзи, който се разхожда сам сред тълпа от непознати, може да запази дрехите си, макар и да е безсилен да ги защити. В това се и състои могъществото на духовното царство, което взима връх над материалния егоизъм. А когато се изостави това гледище, може би се открива дълбока, но не възвишена логика. И пукнатини в противника. Как така, какви пукнатини? Колко е смешен, колко е отживял онзи, който излиза без оръжие на улицата, и колко е наложително да бъде погълнат в името на логиката.

Аз прочетох внимателно необикновената книга на Раушнинг[1]. Казвам необикновена, защото на мястото на господин Гамлен[2] щях да заплатя, за да се издаде във Франция. Волно или неволно Раушнинг доста язвително се надсмива над Хитлеровата идеология. И докато го четях, забелязах следното: всеки път, когато Хитлер произнася „отживяло“, говори за нещо отживяло, като заявява, че това отживяло не може да устои на настъпателните вълни, човек на пръв поглед се съгласява, тъй като той сякаш твърди очевидни неща. Но за да се върне всичко на мястото си, достатъчно е всеки път да се замести „отживяло“ с „крехко и скъпоценно“.

---

[1] Бивш член на нацистката партия, бивш президент на Сената в Данциг, забягнал от Германия в 1936 г., Херман Раушнинг е автор на едно основно проучване на националсоциализма „Революцията на нихилизма“ и на „Хитлер ми каза“, където излага споделените от диктатора мисли. Вероятно тук става дума за втория труд.

[2] Морис Гюстав Гамлен (1872—1958 г.) — френски генерал, по време на Втората световна война главнокомандуващ сухопътните съюзнически войски във Франция до 20 май 1940 г. — Б. пр.

И разбира се, правилата на играта, които позволяват на слабата Холандия да съществува съвместно с многобройни съседни нации, биха били само един отживял парадокс, с който сме живели, без да забелязваме неговата крехкост („В Европа има прекалено много столици“), ако някое универсално споразумение не предопределяше нейното съществуване. Ако съществуването на Холандия или Швеция не почиваше върху всеобщото съгласие. Ако в известен смисъл множеството от нации не служеше на всяка отделна нация, както множеството от личности служи у нас на отделната личност. Разбира се, парадоксално е, че онзи, който не мисли като другите, още не е унищожен, след като другите са по-силни по дефиниция.

Но цивилизацията е и раждането на това вътрешно царство. И за да се съгласят всички останали да защитават отделната личност, трябва в нея да има нещо от самите тях. И това нещо е човекът. Трудно е да се определи с думи, но не и да се почувствува. Когато ние, *дванайсетгодишните,* се хвърлихме в битката за нашия връстник, ние защитавахме човека в себе си.

И ние, които не сме овладени от идеята за мощ и експанзия, не се чувствувахме ощетени, а напротив, обогатени от съществуването на Холандия, Швейцария или Финландия. Тяхната слабост за нас не е противоестествен парадокс. Не виждаме причина те да се превръщат в роби в името на една по-тежка човешка магма. Ние обичаме онези, които ни даряват със светлина, независимо дали са холандски живописец или скандинавски музикант.

Ние защитаваме онова, което ни озарява. Швейцария или Перу не ни оскърбяват; те ни помагат да съществуваме, да се определим, пък макар и срещу самите тях. Донасят ни своя аромат, своите лалета или своята първична музика.

И това е съвсем същото. Същата гледна точка, която определя отношението както към нациите, така и към отделните личности. Нашите цели във войната? Да защитим самата наша същност. Повече отколкото нашите закони, камъни и басните на Лафонтен, които периодически се появяват в нашата мила патриотична пропаганда. Какво защитаваме? Басните на Лафонтен! И като кажете това на заводския работник, силно ще го въодушевите! Не, ние се бием, за да няма право никой да чете публично писмата ни, за да не бъдем подчинени на масата. За да се молим, когато ни се иска, ако сме религиозни. За да пишем както ни харесва, ако сме поети. Бием се, за да спечелим една война, която е разположена точно на границата на вътрешното царство.

Родина — малко високопарна дума. Омръзна ни тази реторика за ленивите води на Лоара, за трудолюбивия френски селянин и чудото на Лафонтен. Ние се бием за водите на Лоара и за Лафонтен. Постарайте се поне да изпълните думите със смисъл. Вие вечно си служите със стари празни урни. Искате от нас да умрем. Съгласни сме. Но нека ни покажат нещо по-важно от живота ни. Готов съм да падна като зряла круша, когато небето трепери като дърво от стрелбата на противовъздушната отбрана, а изтребителите мятат мълнии. Но не за Лафонтен (*между редовете:* Лафонтен винаги ме е отегчавал), нито за ленивото течение на Лоара, нито за предизборните машинации, нито за свещеното право на нормандския лозар да налива алкохол в млякото на новородените, та те, опиянени, да не плачат. Дълбоко се възхищавам от Жироду и неговите вариации върху дозирането. Франция — тази чудесна смес. Ловко е да се противопостави тази смес на воплите на един безумец за расата. И все пак, когато падам в свредел, няма да извикам за утеха „Да живее дозирането“, както другият ще вика „Хайл Хитлер“. Аз също се нуждая от по-достъпни богове. Не мога да се насищам с хитрости. Човек приема смъртта, когато намери своя израз в нещо друго. Всеки, който завещава своето достояние на потомците си, приема мисълта за смъртта. Както и онзи, който се разтваря в (творението?). Но на мен ми трябва върхът на една катедрала.

Искам да се сражавам за живота. Човек се сражава за истината. Винаги всички се сражават за истината — и в това няма нищо неясно. Лесно е да кажеш, че се сражаваш за своите убеждения. Всъщност всеки се сражава за езика си. За идеите си. Което значи, че те са твърди като стомана. А може да се сражаваш и против невежеството, за очевидната истина, която опростява света. Но възможно е да се биеш и за противоположни истини, защото две противоположни истини могат в края на краищата да опростят света и да разрешат противоречията. И така, Франция е една система. Много е лесно да се каже: език, обичаи и ленивото течение на Лоара. Франция е определен начин на мислене. Поне би трябвало да бъде или отново да стане това. Франция не е дозиране или по-точно аз плюя на този коктейл от кръв или от диалекти, за който ми се говори. С това може би се обяснява формата на единство, в която се е превърнала Франция, но не се определя самата Франция. Какво представляват тази спойка, която образува Франция, и тази френска истина, която ни прави толкова ценни за самите нас и за целия свят? Ето от какво се нуждая, за да се въодушевя и да приема да умра. Ето от какво се нуждая, за да бъде спасена моята самоличност. Ето моралният кодекс, който ми придава смисъл. А може ли да ми обясните другояче възможността за доброволна саможертва? Какво спасява живота, ако не смисълът? И защо безчестието (там, където още се смята за позор) тласка човека към самоубийство, ако не защото в дадено общество животът му вече няма смисъл?

Аз умирам, за да спася своя морален кодекс. Ала какъв е той? Нашето национално чувство страда от неизвършения синтез. Десен и ляв. Човекът на Декарт. Човекът на Паскал. Започнахме да отправяме към противника абсолютно верни за нас доводи и аргументи. Не можехме да постъпим другояче, тъй като не притежавахме ключа към езика, който би ни спасил. Който би ни направил отново единни. Който би ни върнал нашия кодекс.

Неумелост. Трудно ни е да изразим себе си. Но тя наистина съществува, тази действителност, която непременно трябва да направим очевидна. И ние чувствуваме, че тази действителност е универсална. Че тя се явява като обща мярка за половината от човечеството за разлика от другата действителност, която разделя света на избраници от германска раса и на прокълнати хора, общуващи помежду си на разни варварски езици. И от варварски раси. На прокълнати, за които няма спасение. Прокажени васали на Германия, роби. И върховенството на Германия ще се гради върху експлоатацията на тези крепостници. И за тях става излишно да се оплакват в името на истината и на справедливостта. Справедливостта и истината са нещо, което е. Нещо, което съществува достатъчно дълго, за да се оформи определен образ в дълбочина. Няма злоупотреба без корени и справедливост без продължителност. След петдесетгодишно германско господство робството ще се окаже узаконено, както по време на римските императори.

Коя е тази действителност, тази изтънчена истина, която може да обедини черноработника от Бийанкур[1] с преподавателя по философия? Колко е разпалил споровете и задълбочил пропастта един определен предизборен тон!

Тогава пред мен отново възниква един образ. О, разбира се, ако ви слушам, ако слушам особените ви гласове. Образът на стария каид[2], образът на лекаря, образът на всички онези, които се вслушват в думите на хората, за да им съчувствуват, но да им съчувствуват отвъд самите тях. В светлината на днешните опасности всички наши разногласия приличат на детски спорове.

(Не се чете) какво чакате, за да осъзнаете собствените си грешки? Застрашени са много повече неща, отколкото си представяте. Морето, което покорихме и смятахме за свой съюзник, всъщност е дело на човека. А ние се заблудихме от неподвижността на морето. Обичахме свободата и един по един разбихме шпангоутите на кораба. И затова сме наказани с водата, която нахлува в трюма. Видите ли, трябва за втори път да се променим. Да превърнем отново в страст това, което е станало навик, да пожертвуваме онова, което е било удобно за притежание. Отживялото съвсем не е (няколко нечетливи думи) тласъкът на морето, а негодният корпус на нашия кораб.

---

[1] Промишлено предградие на Париж. — Б. пр.

[2] Каид — племенен вожд у северноафриканските народи. Очевидно се има предвид замисълът на „Цитаделата“, първоначално озаглавена „Каид, или берберският вожд“. — Б. пр.

Видите ли, ние се заблудихме относно нашите доверениците. Всички онези нищожни паразитни израстъци от пиесите на Куртьолин[1]. Всички тези буржоазни израстъци, защитени от вятъра, слънцето и звездите. Те са пасажери, които не участвуват в управлението на кораба. Дори не знаят, че съществува кораб. Не знаят, че съществува чудо. Играят бридж и мислят, че с бриджа свършва всемирното притегляне. Те дори не се удивляват на базиликата, която ги носи в себе си. За да се възхитиш от кораба, трябва да бъдеш в океана.

И така, вие в Америка не виждате настъпващата катастрофа. Не изпитвате възторг пред кораба, построен от хората. Смятате, че това е просто нещастен случай, земетресение или пожар, че девствената земя е само малко поразтърсена, след което на нея отново ще може да се строи. Не виждате ли, че е поставен на карта човекът? Вие самите? Не знаете ли, че един от шпангоутите на кораба сте вие? Историята на Европа? Не! Историята на човека.

Вие не искате да се сражавате за един парадокс — нашето съществуване. Но парадокс са и силата, и законът, и общността. И fair play[2]. Парадокс е, че онзи, който има възможност да хитрува в играта, не хитрува, нито пък който изпитва омраза, убива. Парадокс са и верността, и дружбата, и мълчанието при изтезаване, и чувството за чест. Първият парадокс за човека е бог. А вие не искате да се сражавате за бога. Има и множество други парадокси, като например това съжителство на свободни земеделци в съседство с империята на ковачите.[3]

Кораб без кормчия. Или поне без кормчия, който да вижда опасностите в морето. Всички наши творения са крехки. Природата ще смаже вашите градове, дърветата ще пропукат стените ви, ако престанете да плевите. Знаете ли какво крещи този безумец? Ето какво: „Съвестта е отживяло понятие, тъйкато природата е по-силна." Природата безспорно е по-силна и ученият, захвърлен в гората, ще стане жертва на гниенето. А заблудилият се в зимна нощ Бах ще се превърне в камък под снега. Бертло ще бъде обезглавен от някой озверен грубиян. Полският физик и австрийският музикант не ще оцелеят под взрива на авиобомбата.

---

[1] Жорж Куртьолин (1858—1929 г.) — френски писател и драматург, автор на пиеси, в които осмива глупостта, посредствеността и бюрокрацията. — Б. пр.

[2] Честна игра (англ.). — Б. пр.

[3] Авторът разглежда Франция като аграрна страна, а Германия — като промишлена. — Б. пр.

И все пак съвестта е по-силна от природата. Човекът иска да властвува над стихията. Ала природата действува срещу милосърдието, срещу разпадането на енергията, срещу пространството. А съвестта управлява.

Но ако искате да упреквате света, трябва да го разберете. Ако забравите „за какво става дума“, сте обречени. А ние сме позабравили малко за какво става дума. Образовахме хората, но не сме ги възпитали. Струваше ни се толкова естествено да бъдеш човек!

А те лъжат в името на расата. В името на нацията. И съвсем не в името на немските стойности. Някъде да сте ги видели да почитат Гьоте или Бах, или Бетовен, или Айнщайн? Или да признават познанието до степен, че да бъдат готови да умрат за него? Как се оправдават те? Прости и силни са. Като дърво в гората с могъщо сплетените си корени. Защото гората е завоеванието на града. И ние с нашите затъпели чревоугодници напълно сме заслужили този взрив на национализъм. С нашите прословути кафенета, с анекдотите за рогоносци, с вечните ни игри, които заместваха за нас живота. Виждали ли сте в града, построен от Паскал, да живеят Паскаловци? Не, не живеят Паскаловци. А Вотеловци[1]. Простроихме катедрала и я отдадохме не на великия архитект, а на клисарите и на жените, които дават под наем столовете. Катедралата бе построена, за да се наемат столове в нея. Вселената на Паскал бе построена, за да се играе в нея бридж и да се обсъждат нечисти сделки. Но аз отказвам да смесвам даването на столовете под наем със смисъла на катедралата, свободата на човека с тъпотата на бриджа и свободната икономика с машинациите. Трябва отново да се измисли онзи бог, който да отговаря по мащаби на катедралата.

Спомням си за някои спорове около Куртьолин. Едни го смятат за груб, други — за могъщ. Разбира се, аз не го упреквам за темите, които е избрал. Все този мит за каида, който в безмълвието на спусналата се нощ бавно крачи сред палатките на своето племе. Мирише на кожа, на пот и гранясало масло. Нощни птици, звезди и планети, тихите разговори около чайниците и сълзите на самотното дете, прекрасни като звезди. Той се спира пред детето и замислено гали челото му с пръст, после, навеждайки главата му назад, съсредоточено и с безмълвно състрадание се вглежда в изпълнените със сълзи очи. Слуша детето. То е наказано, защото не е научило стиховете от Корана. Или защото е откраднало кокошка. И тези очи са огромни като Млечния път. Каидът се е навел може би над побледнялото дете, а може би над вечността. Неизвестно над какво. Над кротостта. Той слуша детето. Или по-скоро звука на гласа му. Още го виждам как се усмихва под овчарския си ямурлук. О, господи, нищо не е нищожно. Достатъчно е да се забрави смисълът на думите и нищо никога няма да изглежда нищожно. Каидът възвръща детето към извечните му граници само с начина, по който го гледа.

---

[1] Вотел (истинско име Клеман Воле, 1876—1954 г.) — френски писател, известен с публицистиката си, в която отстоява позициите на средния французин, на „здравия смисъл“. — Б. пр.

Така лекарят може да види човека през болничните страдания, а Куртьолин — през неясната глъчка в кафенетата. Да видиш човека в човека. Но нещо му липсва, може би това, което се нарича снизхождение. Благост. Липсва му онази невинност, която идва просто от факта, че не се отдава значение на думите. Липсва му умението да стане съединителна черта между глъчката на човека и смисъла на човека. Просто да покаже каква безкрайност се крие зад човешката нищета. Затова че се слуша човекът в човека.

Човекът (ще отрече?) тайната у човека — може би милосърдието на християнството. Не става дума под формата на обикновено милосърдие да се уважават качества, лишени от величие. Но, видите ли, след като заловил 20 хиляди пленници, византийският император заповядал да избодат очите на всичките 20 хиляди. Днес аз се навеждам над лицето на врага и разпознавам в него образа на моя бог — и ръката ми се отпуска. Какво пощадявам, ако не онова, което се крие зад тази фасада — а именно заспалия вързан човек?

Но ние постепенно смесихме това трансцедентно равенство с равенството въобще. Забравихме, че философията на жената, която дава столовете под наем, не може да спаси катедралата. Престанахме да въодушевяваме човека и да го изваждаме от неговата обвивка.

И той стана inarticulate[1], както казват американците. Ще се опитам да обясня. Голямото преселение на безработни на запад към Калифорния. Но там не ги приемат. Тогава те основават лагер на границата. И нямат работа. Не само нямат работа, а се откъсват и от своите традиции, обичаи, обкръжение и образуват някаква неописуема човешка магма. И тази тълпа започва просто да се разлага. Не физиологически, защото нея я хранят и горе-долу обличат, а от гледна точка на човешкото съществуване. Дори и да не проиграваш на карти своето състояние, добре е в мечтите ти картите да олицетворяват замъците, диамантите, златните кюлчета, които си хвърлил на масата. Ала в този момент те вече нищо не могат да олицетворяват. Тогава играта се превръща в език, лишен от обезпечаване. И вече не е възможно да се играе. И цяла една тълпа няма какво повече да си каже. Ние също, които се съгласихме да определим човека по застиналата на лицето му маска, нямаме вече какво да си кажем.

(*В полето*: Спасението на човека?)

Веднъж намерих в един стар шкаф писма до моя прадядо. Един стар готвач, един стар градинар му пишеха по случай смъртта на негови близки. Господи, какъв прекрасен език! Какъв великолепен израз на чувствата! И въпросът тук не е в стила, който не би ме трогнал, ако не съответствуваше на порива на душата. Ако не бях убеден, че човек е способен да почувствува само онова, което е способен да изрази. Можете да спорите за подробностите. И все пак селянинът от Оверн не може да чувствува любовта по същия начин както един придворен абат от XVIII век. Като оставим настрана парадоксите, това е друго чувство. Не казвам, че е по-лошо. Просто е друго. Ако не съм се научил да обичам музиката на Й. С. Бах, друга музика не би предизвикала у мен същото вълнение. От серенадата на Тозели и от **Манон** не ще изпитам онова, което бих изпитал от творбите на Бах, ако бях по-добре подготвен музикално. Езикът има универсално звучене. Не мога да внуша на селския политик блаженството на манастирския живот. Не мога да му го обясня. За да го обясня, би трябвало да се позова на някакво подобно, вече изпитано чувство, да измисля някакъв паралел. Но такива паралели не съществуват. Ако искам да го накарам да разбере, нямам никакви убедителни доказателства. Ще трябва не да му разяснявам, не дори и да го убеждавам, а да го „покръстя“ И това вече има някакъв смисъл. Постепенно да го дариш с език, при ползуването на който човек се обогатява. А онзи, който веднъж е бил покръстен, ще умре за своята вяра и с логика не може да бъде победен. Логиката не може да надделее над очевидността. Или над чувството, че си се родил.

---

[1] Неспособен да се изрази, да формулира мисъл (англ.).

По този повод понякога съм бил смутен от известни недоразумения, свързани със „Земя на хората“ Бразийак[1] например ме упреква за безцелната саможертва на моите герои. За Сент-Екзюпери, пише той, не е важно делото. Важно е човекът да бъде вдъхновен от някакво дело. Той забравя, че именно (*зачеркнато:* религията) делото създава мъченици. А аз преди всичко не знам какво е дело. Знам какво е език. Делото, за което говори Бразийак, не е превозването на пощата, а някакъв език, извисен над пощата, който аз установявам между хората — както и между хората и постъпките им, — определена система на отношения. Не виждам какво смущава тук Бразийак. В християнството, например, съществуват тъй наречените мирски задължения. Да, помитайки стаята си и хранейки кокошките, старата селянка поднася богу своя скромен труд. Християнството, струва ми се, се стреми да превърне действието в молитва. Християнството обогатява душата, действието на свой ред обогатява старата селянка. Опитах се да кажа, че каторжникът и геологът изследовател, забивайки лопатата в земята, вършат едно и също нещо. Но при първия това действие е затъпяващо. При втория въодушевява човека. То няма еднакъв смисъл в езика на тези двама души. Така делото не е дело, а език. А начин на мислене. Система от отношения. Структура. В това се състои и чудото.

Но Бразийак ме преследва и за стойностите на героизма. Чувствувам се съгласен с него. Ала аз бях съгласен с него още когато пишех тази книга. И ако той ми приписва чувства, толкова диаметрално противоположни на моите, то е, защото лошо съм се изразил. Безспорно делото създава мъченика. Постъпката има стойност само защото е извършена в името на голяма вяра. По тази единствена причина тя обогатява. Ала коя религия можем да наречем благородна, ако не тази, която възвисява човека? Аз не наричам нацизма благородна религия. Напълно си представям, че нацизмът може да достигне до могъществото на Атила, може би дори и до изключителността му — но не виждам как може да достигне до Паскал. Атила или Паскал? Аз направих своя избор. Избрах между девствената гора и базиликата. Между мъдростта на исполинското дърво с разрастващи се корени и съвестта. Направих своя избор, както Бразийак избра религията си. Избрах онова, което създава човека — човека, който най-много ми допада, — и съм длъжен да попадна преди всичко на този необратим избор. Ако прекарам един ден в манастир, после в комитет на радикалната партия, връщам се прояснен — направил съм своя избор. „Покръстен" съм (*между редовете*: но не в радикализма). Решението съм взел не в името на логиката. А в името на човека, който се е родил в мен. И тогава, ако постъпката е животворяща, това е признак, който потвърждава истинността на вярата. Няма безпричинна постъпка, защото постъпка за постъпката не съществува. Каторжникът и геологът извършват едни и същи действия. Не съм способен да мисля за постъпката си извън цивилизацията, която ме направлява. Като византийски император мога да ослепя пленниците. Но сега не си представям, че мога да вадя очи. Не се навеждам над същите очи и същото лице. Така и лопатата — оръдие за покоряване на земята — не е същата. Освен ако изразяваме прости отношения: „Дай ми котлона си. . затвори вратата. . ."

---

[1] Робер Бразийак — автор на статия за „Земя на хората“, публикувана в „*Аксион франсез*“ на 13 март 1939 г.

Няма дори и признак на (размисъл). Човечеството лежи като добитък върху сламата си. За какво се бият тези хора? За хляб? Имат си. За свобода? Те са безкрайно свободни. Удавили са се в тази свобода, която прави безсърдечни някои милиардери. Защитават се от враговете си? Нямат вече врагове. И живеят без врагове, без омраза, без единство. Разпадане, бедствия на човека. Какво им трябва, за да възкръснат? Много добре знаете. Да издигнат град в девствената гора. Да построят мост. Да се вдигнат на война. Да създадат вътре в своята пихтиеста маса еластична нервна тъкан. Да имат водачи. Или просто да си възвърнат усещането за празник. Днес започват да засяват земята. Днес е гроздобер. Днес е жетва. Днес е празникът на младото вино. Или денят на възпоминанието на мъртвите, който утвърждава приемствеността между поколенията. Днес е денят на този, който основа нашите свободи. . . който ни (вдъхна?) своята нравственост. . . който. . Но за каква приемственост може да се говори с този добитък? Какво друго може да има тук, освен ръмженето, с което се иска храна? Разбира се, това е много далеч от нас, но все пак.

Ние сме подложени на угояване, с подслон и храна, и водим по-заседнал живот отвсякога. А в нашата катедрала, около колоните, шепнешком се уговарят дребни машинации. Душата на катедралата са жените, които дават столовете под наем. И дребните им монети. Можете да се перчите колкото си искате с вашата древна култура. Какво правите за нейното спасение?

Вие се надсмивате над този, който се качва на кулата и вижда откритото море: Какъв безумец! Опитва се да избяга от конкретното, от реалното. А конкретното и реалното е все тази история с жените, които дават под наем столовете. Но ние сме вътре в катедралата и нехаем за обкръжаващата ни нощ.

А стените на катедралата, какъв смисъл има да ги взимаме под внимание? Те са рамката. По същия начин както пространството и времето. Това е вечното. Да се отделят добрите от лошите с помощта на полските пазачи и съдиите — това има смисъл. Но да се разисква за доброто и злото — какво бълнуване!

Ето защо вие сте си заслужили да слушате как реве днес около вас морето.

Защото осемдесет милиона души вървят след него[1] и произвеждат за него оръжие. И четат вестниците му. И се отказват от своя бог заради този идол. Онова, което представлява достойнството на света, ще бъде спасено само при едно условие: да помним! А достойнството на света е милосърдието (*зачеркнато*: уважението), любовта към знанието и уважението към вътрешния човек. Вярвам, че някъде на земята това все още намира отзвук. „Не прави на ближния. . .[2] защото ближният си самият ти.“ И вие сте толкова проникнати от тази мисъл, че чувствувате как ви обзема отвращение при вида на извършващо се на улицата престъпление. При вида на онези празни очи. И как се заблуждавате, ако виждате в това отвращение нещо друго, а не духовно наследство! Защото ако на немската домакиня ѝ се свива сърцето и тя неволно надава вик (който ще ѝ струва един концлагер), когато вижда от прозорците си опразнените еврейски люлки на улицата, причината за това са остатъците от християнско чувство, които все още я ръководят, но не ще се предадат на нейните деца. Защото вие се заблуждавате, като смятате, че любовта към знанието е вечно присъща на човека: тя е едно чудотворно наследство. И се основава на свободата. Не трябва да се смесва тази любов към знанието с техническата нагласа на ума. Варварските богове ще се настанят в храма. Ще използуват всичките му възможности. И може би по-добре от нас. С повече порядък. Така навярно Цезар е копал каналите и прокарвал пътищата. Но възможно ли е в този коран да има такова противоречие, което единствено да оправдава прогреса? Той[1] сам си го казва: „твърде много образовани хора. . . ползата от неграмотността. знания само за някои. “ Смисълът е ясен. Тайнствата на херметичните религии и великите жреци на науката, които по възходяща линия творят корана на своите истини — откровения. Кой ще се изправи и ще въстане против догмата? Колкото до уважението към вътрешния човек. . И вие мислите, че е естествено?

---

[1] Става дума за Хитлер. — Б. пр.

[2] „. . . онова, което не искаш да направят на теб." Перифразирано изречение от Евангелието. — Б. пр.

---

[1] Хитлер. — Б. пр.

1940 година

Войната трябва да се води [. . .], но тъй като основният проблем никога не се засяга, тя ще се прекрати, само ако един от противниците внезапно се изчерпи.

Сент-Екзюпери, 1940 г.

Писмо до Леон Верт

(Оркконт, края на януари 1940 г.)

Драги Леон Верт,

Статията на Полес[1] предизвика у мен отвращение и горест. Много ми се иска вие да удостоверите, че не съм такъв мръсник, какъвто ме представя той!

Прилагам тук бележка за Корню[2]. Предайте му я, моля ви, ако не ви се струва прекалено глупава.

Ние се местим! Само снегът ни задържа още тук, заради него не можем да излетим. Така че, когато отново ме навестите, няма вече да видите нито нашия стол, нито великолепната ми архиепископска стая. Друга чифликчийка ще ми пали печката, а в двора ще виждам други патици. И това е тъжно — тукашните бяха започнали да се опитомяват, а аз толкова бях свикнал с моята камина, с юргана си, с червените плочки. Накратко цялата ескадрила стои в очакване.

Всичко това заради настъплението (?) над Белгия. Сега трябва другаде да колонизираме нови туземци, да опитомяваме други патици, да прелетим над друг сектор

---

[1] Въпросната статия критикува злобно Сент-Екзюпери за това, че като писател спекулира с репутацията си на авиатор герой. На 31 януари 1940 г. Леон Верт излиза с опровержение във в. „Мариана“.

[2] Андре Корню (1892—неизв.) — редактор във в. „Мариана“.

(адресът очевидно си остава същият — SP 897). Всичко това е доста странно, Леон Верт, и малко тъжно.

Изобщо цялата тази война е малко странна и тъжна. Довиждане, Леон Верт. много сте ми скъп.

Тонио

Писмо до жена му Консуело

(Януари 1940 г.)

Прощавам ви за Полес, въпреки че когато всеки ден рискуваш живота си, е толкова горчиво да ти потече по гърба пяната от устата на един неудачник, застанал в засада — и при това да я дължа на вас!

[. .] Моля ви да бъдете сдържана и спокойна и да не давате повод да се говори за вас. Тогава ще ви бъда крайно признателен.

Антоан

Писмо до X.

Отел дьо Лан
(27 януари 1940 г.)

Толкова съм отвратен от новия си живот! И централното отопление, и гардеробът с огледало, целият този полуразкош и това буржоазно съществувание! Постепенно и чак сега започвам да откривам колко ми харесваше Орконт. Колко ме доближаваха до самия мен и животът във фермата, и ледената ми стая, и калта, и снегът. А десетте хиляди метра ме правеха сериозен.

И ето ме отново объркан. Не съм способен да си събера мислите. Там изпълнявах обещанията си. Ледът лека-полека започваше да се стопява. Какво мога да направя с тази машина, която не струва пукната пара?

Не исках да живея с всички тях. Предпочитах да се слея с тях в мълчанието им. Исках да идвам отвън, от фермата си или от десетте хиляди метра. И Олвек много се лъже, ако смята, че съм изпаднал в плен на песните в офицерската лавка. На равна нога, да, но без сянка от снизхождение. И в равенството намерих същата радост, каквато те в песните. С цялата тази ласкава земя за моите корени. А за клоните ми — цялото небе. И ветровете, прелетели отдалеч, и тишината, и свободата на самотата.

Аз умея да бъда сам в тълпата. Тя добре ме крепи с рамо, ала главата ми и бърлогата ми си остават мои. А сега вече нямам бърлога, нямам небе, в което да разперя клоните си. Сега съм се свил на кълбо и не вярвам в себе си. Когато са твърде близо до мен, хората ме задушават.

И все пак ги обичах и ги обичам без задна мисъл. Но вероятно имам нужда по някакъв начин да ги изразя. Разбирам ги по-добре от самите тях — и здравината на техните корени, и чудесното тесто, от което са замесени. Но онова, което си говорят, не може да ме заинтересува, ако не се смята смисълът, който имат думите им мимо тяхната воля.

Така е и в моята книга. „Тя плачеше простодушно за изгубената скъпоценност. Вече плачеше, без сама да знае, за смъртта, която ни разделя от всички скъпоценности.“[1] [. .]

И тук е съвсем същото. Всичките им подбуди проникват в сърцето ми и съм по-близо до тях, отколкото самите те до себе си. Но на мен ми липсва пространство.

А те ми досаждат с разни истории за скъпоценности. Вече не става дума за скъпоценности.

Аз разбирам единствено при условие, че сам създавам своите клони. Не умея да изразявам хората, когато присъствието им ме задушава. А как те сами изразяват себе си, не ме интересува.

Ще отида при Витрол. Предпочитам много повече опасността от смъртта пред изсушаването, което ме заплашва тук. Тук намирам втора Тулуза. Но без самотата. Умирам от жажда за самота. Аз съм калпава машина, имам нужда от непознато гориво. И викам по малко за помощ. Толкова се нуждая от светлина! Дайте ми светлина. Как да направя така, че да не умра и да дам плодове? Къде съм аз?

Опиянен съм от добри желания. И като портокалово дръвче се отправям да търся подходяща земя. Но портокаловото дърво не е много подвижно. Трудно е да си смени почвата. Имам само инстинкта на онзи, който открива подземни извори. Отгатвам ги точно, когато съм край тях. Но никога не знам къде да отида. Аз съм страшно неудачно дърво.

---

[1] Цитат от първата редакция на „Цитаделата“.

Писмо до Х.

(Лан, края на януари 1940 г.)

[. .] Разбити бяхме от умора, а Дорà ни казваше: „Тръгвайте пак!“

Представяш ли си как Мориз повелително ме изпраща да въздействувам на Жироду, да направлявам разпределянето на привилегиите? Независимо дали човек е полезен или не. Как ще намеря покой в тази атмосфера? Впрочем никой не иска нищо от мен, нямам душа на администратор.

От Париж се върнах обезкуражен. Там нямат нужда от никого. Пристигаш като пети човек на каре за бридж. Виж, на нощното дежурство на аеродрума се почувствувах истински полезен. Аз единствен трябваше да се справям с телефони, шифровани съобщения, да упражнявам надзор. Нещо зависеше от мен и ми пречеше да спя. И добре усещах как бие сърцето ми. [. . .]

Писмо до Леон Верт

(Лан, февруари 1940 г.)

Драги Леон Верт,

Писмата ви ме трогнаха безкрайно, още повече че ужасно се срамувам от себе си. Тази история ме разтърси неимоверно. Особено, струва ми се, заради участието на Консуело, пък и защото някои обвинения ме нараняват право в сърцето, но нямах право да ви досаждам с тази дреболия. То беше нещо като пристъп на зъбобол — трябваше да изчакам да ми мине, без да събуждам цялата къща. Струваше ми се, че вдигам твърде много шум за тази помия на Полес, и знам, че вие не ми се сърдите, но, виждате ли, винаги можете да ми се поскарате, когато го заслужавам.

Леон Верт, настъпи голям студ и аз не разбирам твърде живота, не знам къде да се дяна, за да бъда в мир със самия себе си. Сега за нас не съществува дори войната. Ние сме тук с оглед на военни действия, които не се състояха, и следователно сме малко като на почивка. Останалите, след като загубиха седемнадесет екипажа, напълно са я заслужили, но аз още нищо не съм направил и ако вие смятате за безразсъдно участието ми във войната, то още по-абсурден ще ви се стори моят отдих, тъй като не намирам в него нищо, от което да черпя бодрост. Живеем в истинска „къща" с истинска трапезария и истинско централно отопление и песните вече звучат фалшиво, няма я и печката ми с дърва, която да се пали за нощта. Толкова ми беше приятно, нищо че беше студено, чувствувах се като велик строител на огъня, обичах също и изстудената си стая сутрин. Чудесна е ледената постеля, защото, докато не се движиш, все едно, че се къпеш в топла река, ала помръднеш ли един крак, попадаш в полярно течение. Леглото със своя Гълфстрийм и своите Ice-bergh[1] (така ли се пише?) е изпълнено с тайнственост. Всъщност не обичам комфорта, който всичко заглажда. В „умерения климат" ми е скучно. Тукашните нощи между радиатора и гардероба с огледало нямат вкуса на лова за мечки, а когато се събуждам, вече не е нужно да преодолявам онази степ от червени плочки, която се простираше от леглото ми до камината и в която се колебаех да се впусна, защото зъбите ми тракаха. И близките полети, от които съм лишен: знаете, че не войната ме привличаше в тях. Но между излитанията и завръщанията, при тази голяма оскъдица и този кръгозор на овчар, аз се нуждая от нещо, което да ме накара да изляза от черупката си. А тук се чувствувам като в инкубатор. Нищо не разбирам от този полуразкошен живот. Опитвам се да се преместя от група 2/33 в група 1/52, която продължава да си върши работата. Впрочем ние сме в пълен упадък. Капитан Гийом е преведен в друга част, а командирът на групата е сменен. И песните, и игрите изгубиха своя смисъл. Леон Верт, много ще се отчаете, ако ни видите такива.

Получих от Консуело извънредно мило писмо във връзка с Полес. Пише, че „не го познава вече". (Казва ми също, че бил показал статията си на Кремийо.. това е доста интересно. .)

---

[1] Айсберг (англ.) — Б. пр.

Много ми се иска да знаете нещо, което впрочем добре знаете: вие сте ми безкрайно необходим, първо, защото ви обичам, мисля, най-много от всичките си приятели, и после, защото сте моят висок дух. Смятам, че разбирам нещата донякъде като вас и че добре се уча от вас. Често водя дълги спорове с вас и понеже не съм пристрастен, почти винаги ви давам право. Но също обичам, Леон Верт, да изпия с вас чашка перно на брега на Сона, като отхапвам парче салам със селски хляб[1]. Не мога да кажа защо от тези минути ми е останало усещането за съвършена пълнота на живота, но и няма нужда да ви го казвам, след като вие го знаете по-добре от мен. Бях много щастлив тогава и толкова бих искал това да се повтори! Мирът не е нещо отвлечено. Не е краят на опасностите и на студа. Те са ми безразлични, не ме е страх нито от опасности, нито от студ и в Орконт се гордеех много със себе си, когато, събуждайки се, геройски достигах до камината. Мирът в известен смисъл е възможността да се отхапва парче салам със селски хляб на брега на Сона в компанията на Леон Верт. Мъчно ми е, че саламът е станал безвкусен.

Елате да се видим, но няма да отидем при групата — тя е не тъжна, а отчайваща. Ще прекараме деня в Реймс и ще се опитаме да намерим някой хубав бар. После можем да си определим среща с Деланж[2], който ще доведе Кам и Сюзан. Каня ви всички на голям банкет, елате бързо да ме зарадвате, не се бавете, защото, ако емигрирам в група 1/52, ще бъда много далеч от Париж.

Довиждане, Верт, прегръщам ви от все сърце.

Тонио

Ще се срещна с вас в Лан, в хотел „Англьотер“ близо до гарата. Влакът пристига за два часа и 20 минути. Съвсем близо е. Има влак, който вечерта е в Лан в 9 часа и 6 минути. Ще спите при мен. Ще си взема отпуск за следващия ден да разгледаме Реймс (не съм виждал катедралата). Деланж ще дойде да обядваме или вечеряме и ще ви закара обратно в Париж. Съгласен ли сте?

---

[1] В „Писмо до един заложник“ авторът споменава за тази среща с Леон Верт във Фльорвил през пролетта на 1939 г.

[2] Рене Деланж — журналист, главен редактор на в. „Ентранзижан“ през 30-те години.

Писма до майка му

(Орконт, април 1940 г.)

Мила мамичко,

Аз все пак ви писах и много съжалявам, че писмата ми са се загубили. Бях доста болен (много силна простуда, дошла неизвестно откъде), но ми мина и отново съм в групата си.

Не ми се сърдете за мълчанието, още повече че то не беше истинско мълчание, тъй като ви пишех и бях много нещастен, че съм болен. Пък и ако знаехте колко нежно ви обичам, как нося образа ви в сърцето си и колко се тревожа за вас, мила мамо! Повече от всичко на света ми се иска близките ми да живеят спокойно.

Мамо, колкото повече напредва войната и растат опасностите и заплахите за бъдещето, толкова по-силна става тревогата ми за тези, които трябва да закрилям. Горкичката Консуело [. . .] съвсем е изоставена, безкрайно ми е жал за нея. Ако някой ден реши да се подслони на юг, приемете я като своя дъщеря, мамо, от любов към мен.

Мила мамо, писмото ви ми причини много мъка, защото бе пълно с упреци, а на мен ми се иска да получавам от вас само безкрайно нежни писма.

Имате ли нужда от нещо вие всички там? Бих искал да направя всичко, което е по силите ми за вас.

Целувам ви, мамо, и безмерно ви обичам.

Ваш Антоан

Авиогрупа 2/33
Полева поща 897

(Орконт, 1940 г.)

Миличка мамо,

Пиша ви на коленете си: очакваме бомбардировка, която не започва. Мисля за вас [. .] И разбира се, за вас треперя постоянно.

Не получавам нито едно писмо: къде се губят? И това ми причинява мъка. Тази непрестанна италианска заплаха ме тревожи, защото ви излага на опасност. Толкова ми е мъчно! Имам безкрайна нужда от вашата нежност, мила мамо, скъпа мамо. Защо трябва всичко, което обичам на света, да бъде застрашено? Утрешният свят ме плаши много повече, отколкото войната. Разрушените села, разделените семейства. Смъртта ми е безразлична, но не обичам да се посяга на духовната общност. Бих искал всички да се съберем около една маса с бяла покривка.

За живота си не ви пиша, защото няма нищо особено: опасни полети, ядене и спане. Твърде слабо съм „удовлетворен". За сърцето е нужна друга дейност. Ужасно съм недоволен от това, с което се занимава моето време. За да сваля бремето от съвестта си, не е достатъчно да се примиря с опасността и да се изложа на нея. Единствения живителен извор намирам в някои спомени от детството: миризмата на свещите в коледните нощи. Днес душата е пустиня, в която се умира от жажда.

Бих могъл да пиша, имам време, но още не умея, книгата ми не е узряла в мен. Книгата, която да ми даде „глътка вода".

Довиждане, мамичко, прегръщам ви с всичка сила.

Ваш Антоан

Обръщение към американците

Величието на човешкия разум се проявява в световните постижения с помощта на една ефективна концептуална система. Ала неговата слабост е в прекалено силната вяра в системата. Когато ученият създава теория, той не вярва в нея в самото начало. Много добре знае, че става дума само за един език, способен да внесе ред в света, и че единствен порядъкът има някаква стойност. Достойнството на една теория се състои в нейната яснота. Теорията е безпомощна, когато е построена не толкова върху яснотата, колкото върху мрака. Когато прави повече зло, отколкото добро. И ако искаме да внесем порядък в обстоятелствата на човешкия живот върху нашата планета, не трябва това, което е може би най-притегателно за нас, да бъде априорно поставяно в сянка или да страда от вече усвоеното от нас. Разумът е длъжен да се стреми към синтез, който да удовлетворява всички наши потребности, а не само нуждата от ред и техническо оборудване.

На какво се дължи това, че по времето, когато германците просеха парче хляб, Холандия, Швеция, Белгия можеха да имат самостоятелен живот? Какво се е променило толкова в света? Ами аз ще ви отговоря, че нищо не се е променило, освен че бяхме изненадани. Освен че новите понятия — както почти всички изменения в езика — така дълбоко объркаха света, че ние реагирахме твърде късно и твърде бавно. Защото съвсем очевидно е, че ако по времето, когато германците милитаризираха рейнската зона[1], бяхме създали блок от рода на съществуващия понастоящем, щяхме да спасим мира на земята, равновесието и честта. Явно е, че щяхме да ги спасим в часа, когато бе осъществен аншлусът — а може би дори и в Прага. Макар че в последния случай вероятно вече е щяло да се наложи да се воюва.

Очевидно неопровержимо и несъмнено е, че днес щяхме да спасим всичко това, ако сто милиона германци се бяха озовали срещу петстотин милиона европейци — всичките еднакви, всичките солидарни и всичките застрашени от унищожение, в името на нетърпимото предизвикателство, което представлява самото им съществуване. Аз няма тук да споря за основателността на това нетърпимо предизвикателство, за искреността или злонамереността. Мисля, че Хитлер е искрен. Но именно защото, като Мохамед на новото време, е искрен, трябва да бъде унищожен. Да, за расисткия дух съществуването на свободна Холандия е нетърпимо предизвикателство. А ние сме готови да умрем за такава цивилизация, в която щастието не е нетърпимо предизвикателство.

Стоте милиона германци запазиха добросъседските отношения само доколкото останалият свят носеше отговорност за свободата. В по-голяма или по-малка степен тази солидарност, прекъсвана от несправедливости и от периоди на помрачение, просъществува дълги векове, откакто християнството заля света. Свободата, вътрешният мир, уважението на човека са истинско съкровище, но такова съкровище, което може да бъде само всеобщо. Ако низостта, страхът, скъперничеството пречат на света да се обедини, за да го защити, това всеобщо съкровище може да се смята за изгубено.

---

[1] През март 1936 г. Хитлер отново окупира рейнската област, обявена по Версайския договор за демилитаризирана зона; без европейските държави да се противопоставят на това.

Ние, които умеем да бъдем богати и да се преизпълваме от всичко, което другите притежават, ние, които се гордеем с това, че имаме различни лица и не чувствуваме нужда да ударим еднакъв печат върху лицата на петстотинте милиона жени на планетата, ние, които сме богати с многообразието на света и с щастието на всекиго, защитавайки своето щастие, защитаваме преди всичко щастието на другите, тъй като щастието на другите е и наше и ако те не влизат в съюз с нас, то е само защото не осъзнават тази необходимост. Защото не могат да разберат. Защото е толкова очевидно, че има руска душа, холандска, скандинавска, норвежка душа. Защо това да не може да продължи вечно, щом като съществува толкова отдавна? Всички правят за кой ли път обичайната грешка, като смятат за вечно, неизменно, свързано със самия човек, с биологичното му наследство онова, което е само първична същност, придобивка на духа, вътрешна привичка. Те не могат да си представят, че онова, за което са живели, може да изчезне. Със своя тесен кръгозор на щастливи хора не вярват, че вечното може да изчезне, а царството на духа да бъде застрашено. Не вярват в големите катастрофи на историята, които премахват цели поколения от лицето на земята и напълно изменят облика на континентите. Като всички хора те не вярват, че е възможно онова, което им се струва твърде несправедливо. И зашеметени протестират. И ще протестират зашеметени, създавайки тайни култове, призовавайки към божествено правосъдие, сякаш ценностите се съхраняват без загуби, сякаш за спасението на общочовешкото наследство не е нужно свободното предаване от поколение на поколение на плячката, отнета от звяра, на културата, на духа.

Ние можем — и съзнаваме това — да се сражаваме преди всичко за Франция, защото сме французи, но чрез Франция — и за френския начин на разбиране на живота. За швейцарските кантони, за амстердамските лалета, за норвежката мечта. И макар те да не го знаят и да не го чувствуват, ние можем да се бием за всички онези, чиято съдба, независимо дали го искат или не, се намира в нашите ръце. За онези, които дори не смеят да го кажат от страх, че ламята първо тях ще разкъса. За онези, които нямат нито гаранция, нито закрила, които не искат да привличат вниманието върху себе си и първи да загинат, които ни желаят победа, но само тайно в сърцето си, както ни я желаят австрийци, чехи и поляци, погълнати от нацистите. Те могат само да казват „Хайл Хитлер“ и да прикриват собствените си желания. Те са слаби и е оправдано, твърде оправдано, че се стремят да запазят по-дълго своето наследство, което съседът би смазал неволно като безразличен свидетел под ботуша на своите ескадрони. Ние умеем да се сражаваме за слабите и не очакваме от тях сами да се изложат на първите удари на врага. Ала вие, изразителите на очакванията на една огромна държава, защитена от океани, безмерно могъща със своята флота и армия, със силните си хора, вие, които от нищо не се боите, нима вашата роля е да съветвате своите сънародници да си измият ръцете като Пилат Понтийски от едно дело, което като че ли не представлява интерес за вас? Много може да се говори за това, защото, макар и да не застрашава пряко физическото ви съществуване, това дело все пак е и ваше и в още по-голяма степен и на вашите нацисти. Защото религията, която ние защитаваме, се нарича свобода и тя е и ваша. Защото това е една духовна придобивка, която е и ваша. Защото, макар и да обитавате друг континент, вие все пак живеете на същата планета и сте като нас наследници на една цивилизация, в която хората са солидарни. Защото ако земетресение разруши Месина, Токио или Сан Франциско, вие не правите разлика и страдате заедно с жителите на Месина, Токио или Сан Франциско, тъй като сте от тези, които помагат на Месина да се изправи сред развалините, въпреки че Месина е италиански град, а не сте от онези, които биха замервали Месина с камъни, ако Месина не е нацистка. Вие сте подобни на нас и на всички онези, чиято крехка съдба държим в ръцете си и които могат да изразяват желанията си само с беззвучни молитви, но не посягат на съседа си и от много поколения насам са захвърлили зад кулисите на театъра одеждите на римските императори. Англия е много по-могъща от Холандия и не ламти за нейните колонии. Франция е много по-силна от Швейцария и не посяга на френски говорящото ѝ население. Вие сте къде-къде по-силни от Мексико, а не посягате на Мексико. Откакто техниката превърна войната от една бляскава разходка, където емоциите може би си струваха погубването на няколко живота, в гигантска кланица, в която човешката плът се смила от зъбчатите колела на машините, вие заедно с много други разбрахте, че войната трябва да се замени с ново понятие, което да се издигне над света като чудотворна надежда — понятието за устойчивостта на държавите. Край на тези игри, които станаха твърде опасни и повече унищожават, отколкото да съхраняват. Край на териториалните претенции. Ако не искаме да измрем в калта, все някой ден трябва да установим мира. . . Толкова прекрасни завоевания са открити за хората!

Идеите разделят света, а не го обясняват и вашата концептуална система, макар и възприета, безспорно тревожи света, който обичаме. Ако вашата мисъл ръководи света, то, разбира се, ние се оказваме погребани в отломките на нашите лични религии. Но една мисъл се доказва със своята победа, а победата ѝ е свързана не с нещо трансцедентно, а с точността на мисълта. На вашето малко опростено мислене може да се противопостави друга мисъл. Също тъй плодотворна, ала много по-богата на обещания. На вашето устройство може да се противопостави друго устройство. И ако то съсредоточи в себе си повече вяра, повече динамичност, ако то се разпространява по-успешно, тогава ние ще победим.

Бях в Германия и разпитах някои физици. Съвременната физика е немислима без уравненията на Айнщайн. Позволено ли е да се изучава Айнщайн? Разбира се, че не. Всеки, който, за да опознае света, има нужда да изучи уравненията на Айнщайн, трябва да плюе по него, иначе светът ще му остане непознат.

Да, Германия беше нация на велики учени, но сега е само нация на техници. Знаете как върви прогресът на човешката мисъл: от свободното противопоставяне се ражда сноп от взаимноизключващи се доказателства, който направлява движението на своите противоположности срещу движението на едничката теория. И когато натискът е твърде голям, тогава се пукат прекалено тесните калъпи. Появява се човекът, който извършва синтеза, и преодолява противоречието. Единствено свободата на духа позволява на мисълта да се придвижва напред. И от двеста години насам ние сме свидетели на чудото на покоряването на природата от човека. Но ето че идва човек, който изведнъж спъва мисълта, вкостенява я, вмъква я в своя коран и под негова власт човечеството мигновено се превръща в мравуняк. Мисълта не може повече да върви напред, защото е неспособна да встъпва в противоречие със себе си. И тогава изведнъж призракът на истината става основа на всичко — този непоклатим ґранит, от който в миналото са се изграждали гигантските гнезда на термитите.

Може би Хитлер по-добре от всеки друг умее да извлича изгода от високото равнище на човешките познания и от разностранната наука на своята страна. Той съумя да организира серийното производство на оръжията, от които се възхищавате, и да впие ноктите си в своя народ. Но в какво виждате вие неговото величие? Аз го смятам за мародер, който краде плодовете на мисълта. На мисълта, която той презира. Днес в Германия думата интелектуалец е синоним на глупав мечтател, на опасен теоретик. Нацистите са се настанили в храма на познанието, опустошават всички плодове на творчеството, които се предлагат там, унищожават онова, което сами никога не биха могли да създадат. И ние, сражавайки се преди всичко за самите нас, за живота на нашата религия, сражавайки се за всички народи в света, които мислят като нас, сражавайки се и за вас, щом като едновременно с нашето защитаваме и вашето духовно наследство, се сражаваме и за Германия, за тази Германия, от която се възхищавате, против бандитите, които я превръщат в окопан военен лагер. Вие знаете, че ние не искаме нищо друго, освен правото да живеем в мир. Сражаваме се за едно съществено излишество, което за съжаление погрешно смятахме за естествено — толкова ни се струваше очевидно, — за един лукс, за който дори и не подозирахме, че трябва да го защитаваме. А и как можехме да допуснем, че явяващият се в съседство Мохамед ще открие чудовищната очевидност: човекът, който е сам, няма право на собствени одежди, защото не може да ги защити срещу всички останали? Ние се сражаваме за човека, за да не бъде смазан той от сляпата тълпа, за да може художникът да рисува, дори когато не го разбират. За да може ученият да мисли, дори ако в началото не изглежда традиционен. Сражаваме се за всички бащи по света и за всички техни синове. За да цари неизменна любов около семейната трапеза. За да не предават синовете своя баща на фелдфебела на партията си. За да не изменя приятелят на своя приятел. За да може слабият, който е под закрилата на закона, под закрилата на нравствения кодекс, под закрилата на всемирното съглашение, да запази своите одежди, макар и да не е способен да ги отстоява.

Но за това е необходимо всемирно съглашение. Необходимо е всички хора едновременно да защитят това благо. Необходимо е всеки човек, бидейки частица от своята държава, от своята нация, от своята духовна родина, да бъде същевременно и част от човешката общност и да защитава всекиго срещу тълпата.

Писмо до майка му

(Бордо, юни 1940 г.)

Мила майчице,

Отлитаме за Алжир. Прегръщам ви толкова силно, колкото ви обичам. Не очаквайте писма, защото ще бъде невъзможно, но помнете, че нежно ви обичам.

Антоан

Писмо до X.

(гр. Алжир, началото на юли 1940 г.)

В момента научавам, че за Франция отлита самолет — първият, единственият. Оттук нищо не се допуска там, нито писма, нито телеграми.

Безкрайно ми е тъжно.

Много, твърде много неща ме отвращават.

Зле съм устроен, а в тукашното блато това е мъчително.

Направих каквото можах и колкото може по-добре.

И съм съвсем отчаян.

Един ден навярно ще се върнем [. . .]

Писмо до X.

(„Палас“, Есторил, Португалия
1 декември 1940 г.)

Гийоме загина и тази вечер ми се струва, че нямам повече приятели.

Не го оплаквам. Никога не съм умеел да оплаквам мъртвите, но дълго ще трябва да свиквам с мисълта, че него го няма, и отсега вече ми е тежко, като си помисля за тази ужасна задача. Това ще продължи цели месеци: толкова често ще имам нужда от него!

Колко бързо идва старостта! Аз останах единствен от тези, които летяхме по линията Казабланка—Дакар. От старите дни, от славното време на „Бреге XIV“[1]. Коле, Рен, Ласал, Борьогар, Мермоз, Етиен, Симон, Лекривен, Вил, Верней, Ригел, Пишоду и Гийоме, всички, които летяха по нея, са мъртви и аз нямам вече никого на земята, с когото да деля своите спомени. Превърнах се в самотен беззъб старец, който предъвква всичко това сам със себе си. И от другарите, които летяха до Южна Америка, нито един не остана, нито един.

Нямам вече нито един другар на света, на когото да мога да кажа: „Спомняш ли си?“. Съвършена пустиня. От осемте най-бурни години от живота ми ми остават единствено Люка, който беше само административен агент и дойде по линията по-късно, и Дюбурдийо, с когото никога не сме живели заедно, тъй като той си стоеше все в Тулуза.

Мислех, че само на много старите хора се случва да загубят по жизнения си път всички свои приятели, абсолютно всички.

Трябва целият живот да се започне отначало. Помогнете ми, умолявам ви, да се огледам около себе си. Преваляйки хребета, аз се обърках.

Кажете ми какво да правя. Ако трябва да се върна, ще се върна. [. .]

---

[1] Марка пощенски самолети от 20-те години.

1941 година

Спомени за някои книги[1]

(„Харпърс Базар“, април 1941 г.)

Първата книга, която истински съм обичал, е сборникът приказки от Ханс Кристиан Андерсен. Но това фактически е втората книга, прочетена от мен. На четири години и половина вече горях от желание да прочета една истинска книга. В дъното на стар дървен сандък, пълен с пожълтели каталози и проспекти, се бях натъкнал на една брошура за производство на вино: и макар и да беше съвсем неразбираема за мен, аз я прочетох цялата от начало до край — всяка дума ме пленяваше. Това беше най-първата ми книга.

Няколко години по-късно открих Жул Верн. Трябва да съм бил около десетгодишен. „Черната Индия“, една от най-малко известните му книги, която обикновено се смята за леко скучна, ми се струваше изпълнена с великолепие и тайнственост. И ако днес отново я споменавам, то е, защото тя беше призвана да играе важна роля в моя живот. Действието ѝ се развива в подземни галерии, прокопани на няколко хиляди фута дълбочина, там, където светлина не прониква никога. Напълно е възможно запечатаната в паметта ми фантастична атмосфера на тази книга да се намира в основата на моя „Нощен полет“, който също е едно изследване на мрачините.

---

[1] Текстът е написан за списание „Харпърс Базар“, което се обръща към Сент-Екзюпери с въпрос за любимите му книги.

Никога не съм имал особено влечение към романите и твърде малко съм ги чел. Първи ме привлякоха романите на Балзак, особено „Дядо Горио“. На петнадесетгодишна възраст попаднах на Достоевски и това бе истинско откровение за мен: веднага почувствувах, че съм се докоснал до нещо огромно, и започнах да чета всичко, което е писал, книга подир книга, както бях направил с Балзак.

Поетите открих на шестнадесет години. Естествено, бях убеден, че аз самият принадлежа към тях, и като всички юноши в продължение на две години трескаво писах стихове. Боготворях Бодлер и за свой срам трябва да призная, че научих наизуст целия Льоконт дьо Лил и Ередиа, както и Маларме. От последния не се отричам и днес.

От съвременните романисти пръв ми хареса Жан Жироду. „Школата на равнодушните“ и „Симон Патетичния“ ме очароваха: имах чувството, че съм намерил в тях човека, който се занимава с единствено важните неща. Спомням си, например, че в „Симон Патетичния“ беше от жизнено значение за Симон да знае дали леглото му се опира в стената или не. Наистина за детето този въпрос е особено важен: тъмното празно пространство, което го отделя от стената, е една тайнствена територия, която принадлежи само на него.

Когато пътувам, винаги нося известен брой книги, чиито заглавия се колебая да назова тук, защото да признаеш, че трудовете на Паскал, на Декарт, на съвременните философи, математици и биолози те съпътствуват навсякъде, може да изглежда претенциозно и целящо да предизвика ефект. И все пак тези книги са до мен, на масата ми. През войната верни мои другари бяха Паскал, „Бележките на Малте Лауридс Бриге“ от Рилке и един овехтял том с произведенията на Бодлер.

Мислейки за тези книги, които безспорно са оказали голямо влияние върху живота ми, си спомням за „вълшебната история“, случила се със самия мен. Тя не се е родила от някоя книга, а от спомена за нещо прочетено в най-механичния смисъл на думата: спомен от детството, пробуден при необичайни обстоятелства в една отдалечена страна на нашата планета.

Преди няколко години самолетът ми се разби в Гватемала. Бях дълго време в кома — едно безкрайно неприятно състояние, защото връщането към живота не става изведнъж: събуждаш се бавно с чувството, че се изкачваш и изплуваш през някаква гъста и лепкава маса на повърхността на външния свят. Въпреки мъчителните си физически и умствени усилия бях неспособен да се изтръгна от властта на небитието. Спомням си как се събудих една нощ, защото ми се бяха смъкнали чаршафите и завивките. Поради голямата надморска височина нощите в Гватемала са много студени. Имах осем фрактури, затова не можах да се добера до завивките си. Повиках болногледачката и я помолих да ме завие в „спасителното платно“, убеден, че ако не го направи незабавно, аз ще умра.

— Ама ние нямаме — отговори тя, — нямаме „спасително платно“

Мислите ми бяха объркани. Опитвах се да си спомня как се застила легло. Казвах си: „Я да видим, в казармата сам си постилах леглото. Как го правех?... Имаше един чаршаф отдолу и друг отгоре... Не, трети нямаше. Сестрата беше права.“ Беше ми мъчно и жалко да се разделя с мисълта за „спасителното платно“.

С течение на времето бях забравил напълно тази случка. После в един хубав ден се намирах в Лион, където бях прекарал една година от детството си. Всяка неделя родителите ми ме водеха на църква във Фурвиер. Базиликата се издигаше на един хълм над града, където се изкачвахме с въздушна железница. Реших да направя сантиментална разходка дотам. Като пристигнах, забелязах, че билетите все така се продават на изхода на тунела, преди да се мине през автоматичната вратичка. Наредих се на опашката от двадесетина души. Придвижвахме се бавно и погледът ми падна наляво върху облепената с афиши стена. Същите реклами като преди четиридесет години, само дето хартията беше почерняла от дима, а буквите — наполовина изтрити. Разсеяно ги зачетох, когато изведнъж сърцето ми трепна. Значи това било! „Обезболяваща тъкан — спасително средство против рани и изгаряния.“ Това бяха те — чаршафите, които успокояват и лекуват болките и за които си спомнях в болничното си легло в Гватемала! На петгодишна възраст това „спасително платно против рани и изгаряния“ несъмнено ми бе направило силно впечатление. От същата тази реклама се е родило според мен едно изречение в моята „Земя на хората“, отправено към Гийоме: „Същата вечер те отведох със самолет в Мендоза, където белите чаршафи те обвиваха като балсам.“ Спомен за вълшебните чаршафи, които могат да лекуват рани. Спомен за стария афиш в малкия тунел във Фурвиер, стаен почти тридесет години в тъмно ъгълче от паметта ми.

Писмо до X.

(Лос Анджелес,
8 септември 1941 г.)

Променил съм се от началото на войната. Стигнах до пълно пренебрежение към всичко, което се отнася до мен. . Почти непрекъснато съм болен от странна болест — пълно безразличие. Искам да свърша книгата си. И толкова. Заменям себе си с нея. Струва ми се, че се е загнездила в мен като котва. Ще ме попитат във вечността: „Какво направи със своите дарования и как въздействува на хората?“ След като не загинах във войната, заменям себе си не срещу войната, а срещу нещо друго. Който ми помогне в това, е мой приятел. Единствената помощ е да бъда избавен от споровете. Нямам нужда от нищо. Нито от пари, нито от удоволствия, нито от обществото на хора. Жизнено ми е необходим покой. Не преследвам никаква користна цел. Не се нуждая от одобрение. Сега съм в добро съгласие със себе си. Книгата ще излезе след като умра, защото никога няма да успея да я свърша. Написал съм седемстотин страници. Ако разработвам тази руда само като обикновена статия, ще ми трябват поне десет години, за да я доведа до край. Ще работя просто, докато ми стигнат силите. С нищо друго вече няма да се занимавам на света. Сам по себе си вече нямам никакво значение и не разбирам как мога да бъда предмет на спорове. Чувствувам се застрашен, уязвим, ограничен във времето; искам да завърша дървото си. Гийоме загина, искам бързо да завърша дървото си. Искам бързо да стана нещо различно от това, което съм. Вече не се интересувам от себе си. Зъбите ми, черният дроб и тъй нататък — всичко е прогнило и само по себе си не представлява никакъв интерес. Искам да се превърна в нещо друго, когато дойде време да умра.

Всичко това е може би претенциозно. Все едно ми е, че ще го смятат за претенциозно. Може би се заблуждавам за моята книга, тя ще бъде може би една обемиста посредствена книга: все ми е едно. Това е най-доброто, в което мога да се превърна. Трябва да намеря това най-добро. По-добре, отколкото да бъда убит във войната.

Мръсната вестникарска престрелка[1] за пръв път вече не ми прави особено впечатление. Някога нямаше да мога да работя цял един месец. Но сега нехая за всичко, което се говори за мен. Бързам много. Извънредно много бързам. Нямам време да се вслушвам във всичко това. Ако сега смъртта е най-доброто, на което съм способен, готов съм да умра. Но аз просто усещам в себе си призвание към нещо, което ми се струва още по-добро. И толкова. Сега смятам, че хората са с мен или против мен в зависимост от отношението им към онова, което правя. Разбрах благодарение на войната и после на Гийоме, че един ден ще умра. Не става дума вече за абстрактната поетична смърт, която смятаме за сантиментално приключение и призоваваме в скръбта. Няма нищо общо с нея. Нямам предвид и онази смърт, която си представя „умореният от живота“ шестнадесетгодишен младеж. Не. Говоря за мъжката смърт. За сериозната смърт. За преживения живот. [. . .]

Писмо до Люис Галантиер

(*Ноември 1941 г.*)

Драги Люис,

Това е първото писмо, което пиша. Искам да ви помоля да послужите за връзка с приятелите Ренал и Хичкок. Надявам се, че ще разберете написаното: отвикнах да държа писалка и съм твърде нервен, за да пиша истински писма.

Първо, ето някои подробности за тази сложна история и за операцията, която може би беше толкова излишна, колкото да се лекува кракът, за да оздравее главата.

---

[1] На 30 януари 1941 година американските вестници съобщават, че Сент-Екзюпери е назначен за член на „Националния съвет“ на колаборационисткото правителство във Виши. Писателят веднага заявява в американския печат и по радиото, че е узнал за това назначение от вестниците и че непременно би отказал, ако бяха му поискали съгласието.

Трябва да ви кажа, че от известно време страдах все по-често от необяснима болест. Нищо не ме болеше, а се събуждах посред нощ, разтърсван от тръпки както при маларична криза и с температура между 104 и 105 градуса[1]. Беше крайно изтощително, а също и необяснимо, тъй като нямах малария, нито пък беше засегнат някой мой орган.

Когато казвах в Ню Йорк, че съм бил болен с 41 градуса температура, никой не се трогваше, защото не знаеха, че 41 градуса са равни на 105.

Единственото предположение се отнасяше до жлъчния мехур, който на няколко пъти искаха да ми извадят. Тъй като жлъчката не ме болеше, тази теория не ми вдъхваше доверие и аз постоянно отказвах.

Но тук срещнах един умен човек, който даде доста правдоподобно обяснение за моята болест. И този път се поддадох. Трябва да ви кажа, че у Жан Реноар за осем дни претърпях три кризи с температура от 104 до 105 градуса. Ставаше непоносимо.

Ето каква е и хипотезата. (За съжаление все още само хипотеза.)

В 1923 година преживях извънредно тежко произшествие (свредел чак до земята) на борда на дървен самолет. След половинчасови усилия ме бяха извадили от самолета със счупване на черепа, на гръдната кост, на китката и с няколко прободни рани, причинени от дървени отломки главно от седалката.

Теорията на моя човек беше следната: „Тези бурни пристъпи на инфекциозна треска, които не могат да се обяснят с никакво заболяване на органите, тъй като те са ви здрави, биха могли да се дължат на някакво огнище от предишната ви злополука [. . .], което от време на време се инфектира.“

Изследванията и рентгеновите снимки като че ли потвърдиха съществуването на такова септично огнище. То не смущаваше никои функции, но, изглежда, можеше да бъде постоянна причина за инфекция. Така че решиха да ме излекуват от нея, като изрежат белега от раната ми.

Съгласих се да ме оперират, защото тук вече не ставаше дума, както при жлъчния мехур, да се лиша от нещо полезно в името на някаква въображаема изгода. Не губех нищо от експеримента и имаше изгледи дори да спечеля.

---

[1] Има се предвид приетата в САЩ скала на Фаренхайт; около 40 градуса Целзий — Б. пр.

Но не е весело. През периода на оздравяване операцията предизвика поредица от абсолютно непоносими спазми, доста много дребни кръвоизливи и един или два инфекциозни пристъпа. [. . .] А откакто си счупих костта в съседство с оптичния нерв, едното ми око си запази лошия навик странно да се възпалява при каквато и да е инфекция. Инфекциозната ми емболия в Сайгон вследствие на една рана в крака, флегмонът на счупената ми ръка в Гватемала — всичко даваше вътрешен кръвоизлив в това глупаво око. И този път стана така. При това окото ме заболя. Лекуваха го с изкуствено предизвикване на температура, която достигаше до 105,6 градуса. И сега съм по-добре.

Ала всичко това страшно ме изтощи. Още ме спохождат онези спазми (макар и по-нарядко) и едва сега започвам да ставам от леглото. Духът ми е извънредно понижен. Питам се дали бях прав, като се оставих да ме режат на такова място, което нито ми пречеше, нито ме болеше [. . .] и се боя, че се поддадох на едно интересно, но твърде интелектуално гледище.

Сигурно греша с тези мои съмнения, защото лекарят, който ме лекува, ми се струва много добър. Пък и все трябваше нещо да се направи.

Този вид операции, от които безкрайно бавно се възстановяваш поради кръвоизливите и повторните инфекции, водят до изостряне на нервите. Дори в Гватемала ми беше по-добре. Така или иначе, сега вече смятам, че ще се оправя.

Затова ви моля да ме извините, че закъснявам с книгата. Това ме безпокои повече, отколкото вас. Тъй като мисля, че вече най-сетне навлязох в периода на истинското оздравяване, надявам се да си успокоя нервите — което единствено ще ми позволи да работя. Завиждам на тези, които режат дърва и не са зависими от своя вътрешен климат.

Това не е истинско писмо. Още съм твърде неукрепнал. . . Не умея да изразя всичко, което имам да ви казвам. Просто само осведомявам приятелите за състоянието си, нещо, което не можех да направя по-рано, а и сега го правя твърде нескопосно. . .

Доста работа ще имате, за да ми повдигнете духа. Много сте ми скъп.

Сент-Екз

Писмо до Люис Галантиер

(Ноември 1941 г.)

Драги ми Люис,

Заминавам в неделя. Най-сетне съм вече по-добре. Дори храня надеждата да се избавя от тези кризи, които все по-често и по-често ми отравяха живота от три години насам и за съжаление въобще не бяха свързани с нервите! Никоя нервна депресия не те събужда в три часа сутринта, тракащ със зъби и треперещ с цялото си тяло в ужасна треска със 104—105 градуса температура! Никоя депресия не може рязко да бъде спряна със сулфамид — специален антисептик, който ми позволяваше и след най-жестоките пристъпи да бъда на крак след обеда с поносима температура и леко неразположение.

Но това лекарство, което всеки път ми носеше облекчение, е опасно. От друга страна, какво щеше да стане с мен, ако го нямах под ръка? През цялата война го носех със себе си в джоба, в случай че попадна в плен!

Всички възможни анализи потвърждаваха възпалителния характер на моите пристъпи. Левкоцити и т. н. (както и типичните тръпки). Ето защо по липса на болки, които да насочат вниманието на определено място, всички лекари бяха единодушни, че трябва да ми се извади жлъчката — единственият орган, който малко ме безпокоеше. Но аз смятах, че тази болка е твърде слаба в сравнение с жестоките пристъпи на треска, и упорито отказвах да бъда опериран. Исках по-убедителни доказателства.

Колкото по-добре се чувствувам, толкова повече вярвам на поставената тук диагноза. Докато след пристигането си в Калифорния за осем дни получих три пристъпа, сега, макар и съсипан от мъчителната операция, макар и със съвсем разбити нерви и налегнат от куп грижи, между които прекъснатата ми книга, въпреки някои временни усложнения, не съм имал нито един подобен пристъп.

Разбира се, случвало ми се е и по-рано да нямам кризи по цял месец и повече, така че в пълното изцеление ще повярвам едва по-късно. И все пак от няколко месеца треската се повтаряше доста често, затова сега тази отсрочка от месец и нещо ми се струва добро знамение.

Пиша ви всичко това, защото вие като че ли смятате, че се лекувам като млада неврастеничка от някакво въображаемо неразположение, когато всъщност става дума за очевидни, силни и чести пристъпи, които, ако не беше сулфамидът, щяха да ме държат на легло всеки път по петнадесет дни и може би да ме пратят на оня свят. И що за живот! Ако в групата ми подозираха за тези пристъпи на треска, щяха да ме върнат към скъпите ми книги, вместо да ми поверяват цял самолет с екипажа. И понеже не можех да се оплача, без да бъда насила изпратен в тила, се налагаше да летя на голяма височина с ужасна температура. Веднъж дори, когато един медицински преглед ме изненада в състояние на треска, трябваше да измисля куп лъжи за пристъпи на малария, въпреки че през целия ми живот в колониите тази напаст не ме е сполетявала.

Вие не знаехте за моята болест, защото сулфамидът ми помагаше криво-ляво да се държа. Но ако няколко часа по-рано ме бяхте видели как тракам със зъби при 105 градуса температура, сам щяхте да ме пратите при хирург. А той навярно би ме лишил от почти здравия ми жлъчен мехур, който, обаче, поради липса на друго обяснение беше приковал вниманието на всички лекари.

Ще отбележа в скоби, че не са ми махнали един белег, за да го заменят с друг, а унищожиха едно гнойно огнище [. . .]

Простете, че толкова дълго ви занимавам със здравето си. Това не е в моите порядки и според мен винаги съм говорил за болестите си много по-малко, отколкото ми се полага. Но понеже прекарах в мълчание три непоносими години, през които трябваше да потискам неразрешимите си проблеми, моля ви да не ми се сърдите, че се отърсвам от дългото си безмълвие!

(Спомняте ли си вечерята на 21-вия етаж с вашата племенница? Тогава се оттеглих, „за да работя“. Това не беше вярно. Отидох си, защото усещах как температурата ми бясно се покачва и буквално не можех да стоя на краката си!)

Драги Люис, много сте ми скъп. Кълна се, че никога повече няма да ви досаждам с подобни старчески брътвежи. Чувствувам се отвратителен, но всичко това ми създаваше твърде много грижи. Сега вече се отърсвам авинаги от тях. Ще мисля за книгата си. За заглавието. Войната. Европа. И приятелството, драги ми Люис.

Сент-Екз

Послание към младите американци

Дороти Томпсън ме помоли да ви кажа няколко думи и аз много се зарадвах. Сега не се чувствувам като писател, който се обръща към абстрактна публика. Струва ми се, че просто като ваш другар съм седнал между вас — младите хора с добра воля, и заедно с вас разглеждам един от въпросите, които сме взели присърце. И най-важното — говоря сега с вас, както бих искал да говоря със своите сънародници. Те сега са далеч. Бъдете мои приятели.

Вие воювате. Млади сте. Готвите се да се трудите и да се биете за вашата страна. Но знаете, че на карта е поставено нещо повече от съдбата на страната ви. Решава се съдбата на целия свят. И вие се готвите да се трудите и да се биете в името на свободата в целия свят.

Ако бяхте само войници, бих се обърнал към вас като към войници. Бих ви казал: „Оставете настрана всички проблеми. Сега има само един проблем: оръжието." Но вие сте млади и вашата отговорност е още по-тежка от тази на войниците. Тя е двойна. Вие се готвите да се сражавате за свободата. Ала трябва също да изясните какво значи свобода и да я изградите.

Думите при хората се изхабяват и губят своя смисъл. Научните теории се изхабяват. Изхабяват се и социалните формулировки. Това е цената на движението на човека напред. Ако не искате да се задоволите с мъртви мисли, трябва постоянно да ги освежавате. А свободата е въпрос, който не може да се отделя от другите. Защото, за да бъде свободен, човекът трябва преди всичко да бъде човек. Така, търсейки същността на всички проблеми, ще се натъкнете на проблема за човека.

А понятието свобода може да има най-различни значения. То може да бъде свободата да се отречете от своите обичаи, да скъсате с традициите си, да се откажете от участие в обществените дела, при условие че с това не вредите на другите. Можете да кажете: „Свободата на личността свършва там, където започва да вреди на околните.“ И вие не вредите на околните, ако вашият обществен живот се ограничава в най-необходимите контакти, като например труда ви за късче хляб. Получили сте само това, което ви се полага. Нищо не би се променило, ако вас ви няма. Но се оказва, че, не причинявайки вреда на ближния, вашето отсъствие вреди на обществото като цяло, което без вас вече не е така богато. Трябва да се стремим към това — обществото да става все по-богато, защото единствено то на свой ред прави човека по-богат. Всеки човек представлява своята родина, професия, цивилизация, вяра. „Човекът въобще“ не съществува. Катедралата е изградена от камъни. Камъните образуват катедралата. Но катедралата облагородява всеки от тези камъни. Те стават камъни, с които е построена катедралата. Така и вие ще намерите братството в нещо по-голямо от всеки от вас. Защото хората са братя „в“ нещо. Не са братя въобще. Хората жадуват да си намерят някаква връзка. Тази връзка може да бъде частна. Гърбавите могат да образуват секта на гърбавите. Който не е гърбав, няма да бъде приет в нея. Но гордостта на християнската цивилизация, от която произхождаме и която принадлежи на всички нас — вярващи и невярващи, е, че търси тази връзка във всеобщото.

Нацистът се опитва да намери определение на германеца или (по-трудно) на ариеца, за да го обяви за обект на религия на избраници. Ние се стремим да дадем определение на човека, за да основем на него своята религия. Цялата наша цивилизация се е стремила преди всичко да даде определение на човека. Когато от най-известния и най-полезния лекар изисквате, въпреки цялата негова човешка значимост, да рискува живота си заради заразно болния, вие подчинявате личността на този лекар не на някоя друга личност, а на Човека, представен в дадения случай от заразно болния, колкото и безинтересен да е той. Ако искате да очистите думата Демокрация от всички наслоения, които замъгляват нейния образ, помислете, че демокрацията разбира уважението към свободата като уважение към човека и че за да се внесе в демокрацията братството, трябва да се основе човешката общност не като се възвеличава отделната личност, а като се подчинят личностите на култа към Човека.

А има само един начин да се построи това здание, което е по-голямо от всекиго от вас и което на свой ред ще ви обогати със самия факт, че съществува. Един-единствен начин. Най-старите религии са го открили много преди нас. На него се основава духът на всяка религия. На всяко общество. Той е, може да се каже, най-надеждното средство. Хората го бяха позабравили с развитието на материалния прогрес. Това средство е жертвата. А под жертва аз не разбирам отказа от благата на живота, нито отчаяния жест на покаянието. Под жертва разбирам безвъзмездния дар. Дар, който не изисква нищо в замяна. Вас ви формира не това, което получавате, а онова, което давате. Усилията, които отдавате на общността, образуват общността. А наличието на една общност обогатява собствената ви същност.

А видите ли, човечеството бе поставено пред повелителната необходимост да изтръгне човека от робството, като му обезпечи плодовете от неговия труд, поради което започнахме да отделяме голямо внимание на обменната стойност на труда. На труда като стока. Но не трябва да забравяме, че един от най-важните аспекти на труда не е заплатата, която той дава на човека, а духовното богатство, с което го дарява. У хирурга, физика, градинаря има нещо по-човешко, отколкото у играча на бридж. Едната страна на труда ни храни, другата ни изгражда. Изгражда ни себеотдаването в труда.

И Дороти Томпсън ви призовава да давате. Призовава ви да изграждате вашата общност. Трудейки се безвъзмездно за благото на воюващите Съединени щати, вие ще помогнете за изграждането на общността на Съединените щати. И така ще построите вашето братство.

Бих искал да споделя с вас собствения си опит.

Осем години работих като пилот в гражданската авиация. Получавах заплата. Всеки месец благодарение на изработените пари можех да си позволя някои от желаните блага. Но ако работата ми като пилот в гражданската авиация ми осигуряваше само тези някакви там изгоди, щях ли да я обичам толкова много? Тя ми даде много повече. Но трябва да призная, че ме е обогатявала истински само когато съм давал повече, отколкото съм получавал. Бях богат не в нощите, когато харчех парите от заплатата си, а в тези, през които към два часа през нощта в Буенос Айрес — тогава прокарвахме линиите по тези места — случваше се, тъкмо съм заспал изтощен след цяла поредица от полети, които са ме държали буден тридесет часа, и изведнъж — безпощадният телефонен звън, известяващ за някоя далечна авария, ме изваждаше от леглото: „Трябва да дойдеш на аеродрума. . Трябва да се лети към Магелановия проток. “ И аз с проклятие се измъквах от завивките в зимния студ. Наливах се с черно кафе, за да не клюмам през полета. Пътувах един час с кола по кални и разровени случайни пътища и пристигах на пистата при другарите си. Стисках ръце, без да говоря, още не напълно разсънен, мърморещ, сгърчен от ревматизъм, който така лесно се хваща през зимата след две безсънни нощи. . Пусках двигателите. Четях метеорологичната прогноза като протокол за предстоящите неприятности: буря, скреж, сняг. и отлитах в нощта към смътното развиделяване.

И ето, когато претеглям в ума си онези събития, които са били най-важни в моя живот, откривам, че единствено скъп за мен е споменът за този тежък труд. Светлата им диря ме изненадва. Спомням си как чувствувах в последните часове на нощта, че всички ние сме братя по оръжие. Ръкостисканията, ругатните — колко странно, че всичко това е оставило у мен дълбока следа, подобно на любовен спомен. Търсенето на изгубени другари, ремонтът на изостаналия самолет, непоносимата умора, тази част от труда ми, която с нищо не се заплащаше — откривам, че именно тя първа ме е създала, макар и тогава да не съм съзнавал колко е важна. А от нощите, в които харчех заплатата си, е останала само пепел.

Никога не съм получавал нищо съществено за своя труд, ако го разглеждам като продукт за обмен по километражната тарифа, възприета в гражданската авиация. Моят труд би пропаднал напразно, ако просто само ми осигуряваше средства за препитание и не ми създаваше чувството за причастност „към“ нещо. Ако не ме правеше пилот на определена линия, градинар на определена градина, архитект на определена катедрала, войник на конкретната Франция. Прокарването на новите линии обогатяваше сърцата ни, защото изискваше жертви. Линията се раждаше от нашите жертви. А благодарение на нея се раждахме и ние. Ако днес срещна някой другар, мога да му кажа: „Спомняш ли си?“ Това бяха прекрасни времена, защото, свързани с общите жертви, ние се обичахме един друг.

Антоан дьо Сент-Екзюпери

1942 година

Писмо до един противник

(Без дата, 1942 г.)

Драги приятелю,

Писмото ми ще бъде малко сухо. То е, защото обичам яснотата. Не виждам смисъл да се губят сили за съчиняване на фрази, които колкото са по-цветисти, толкова са по-язвителни. Досадно ми е да си играя на подмолни намеци, както ме отегчава и другата крайност — многословният поток от проклятия. Нямам желание нито да оскърбявам, нито да ругая, нито да правя намеци.

[. . .] О, бедни ми приятелю, по-скоро бих отишъл в манастир на траписти[1], отколкото да издържа дори и тридесет часа в това общество от последователи на Корана[2], което се опитвате да ми наложите — общество, където човекът вече не се цени по своята същност, а по служебното си досие, където манифестите заместват сърцето, където съседите по стълбище се издигат в ранг на доносници и на съдии, където няма уважение към вътрешния мир, където вие твърдите, че прочиствате и оздравявате личността, а всъщност постоянно я убивате с всички достъпни за вас средства, за да изложите вътрешностите ѝ на слънце в нещо като всемирен битпазар.

---

[1] Католически монашески орден. — Б. пр.

[2] Точният смисъл, вложен в думата Коран, може да се види в следното изречение на Сент-Екзюпери: „Цял един Коран от непоклатими истини и произтичащия от тях фанатизъм. . .“ („Мирът или войната“, октомври 1938 г.) Гастон Пелисие отбелязва: „Това е по-скоро обикновен словесен израз, отколкото присъда над Корана. . . доста разпространена метафора, в която той положително не влага никакво светотатствено значение.“ После цитира множество текстове, където, напротив, има сходство във възгледите на Сент-Екзюпери и на Корана.

Писмо до Люис Галантиер

(написано с дебел молив)

(Януари 1942 г.)

Драги Люис,

Не ми се сърдете за лошото настроение, което може да прозира в писмото ми. Недоволството ми съвсем не се отнася до вас. Вие сте ми особено скъп. Но съм обзет от страшен гняв. И трябва да му дам ход.

Каква е тази история с датата?[1] Защо трябва вечно да се сблъсквам с някаква дата, чийто абсолютен характер е празна работа, тъй като, ако случайно бях започнал книгата си шест седмици и половина по-късно, същата тази абсолютна дата щеше да бъде пренесена с шест седмици и половина напред? При това украсена със същите оправдания от гледна точка на чистата логика.

Защо искате да презирам сам себе си и да пренебрегвам работата си, което е едно и също? Мисля, че дърводелецът трябва така да рендосва дъската си, сякаш от нея зависи въртенето на земята. А това се отнася още повече до пишещия човек. Защо искате заради някаква си дата аз да се презирам и да кажа: „Ако бях господин Паскал, произведението ми щеше да има право да бъде написано, а аз — да изразя себе си. Но тъй като аз съм си само аз, няма никакво значение дали ще изразя себе си или не, а досадникът от “Ню Йорк таймс“ е много по-важен от мен. Моето съчинение е празна работа и аз само от честолюбие му приписвам някакви достойнства!“

Когато пиша, трябва да си задавам въпроса: Какво ще помислят хората за моето съчинение? Какво ще стане с него след десет години? А не: Какво ще помисли за него на 22 февруари някакъв тъмен субект с неразвит вкус, за когото така или иначе пет пари не давам? Ако аз самият харесвам поемата, която пиша, какво ме е грижа, че ще се чете или слуша четиридесет години след моята смърт? Примитивният образ на неразбрания поет, обречен на нищета от хорската несправедливост, която му отдава дължимото едва след сто години, винаги ми е изглеждал страшно глупав и сантиментален. Поетът, напротив, е щастливец. Няма да изпадам в умиление пред участта на змиорките, които отиват да си снасят хайвера в Саргасово море и никога не виждат своето потомство.

---

[1] Става дума за срока за предаване на „Боен пилот“ в издателството.

Или книгата ми е добра и един ден ще се чете — абсолютно никак не ме интересува кога, — или нищо не струва и само злободневният шум може да привлече вниманието към нея; и тогава пет пари не давам ще се чете ли или не.

Разбира се, парите. Имам нужда от пари и тъй нататък. Имам голяма нужда от тях и съм доволен, когато ги получа, но за мен е абсолютно немислимо да смесвам две различни гледни точки. У мен съществуват две форми на егоизъм, едната от които решително преобладава над другата. Нищо не мога да купя с пари, които струват по-скъпо от удоволствието да кажа каквото искам. Ако жертвувам себеизразяването в името на парите, сам себе си ще измамя.

Предпочитам да се продадат сто екземпляра от книга, за която няма да се червя, отколкото шест милиона от някой боклук. Това е добре разбран егоизъм, защото стоте екземпляра ще подействуват по-силно от шестте милиона. Култът към количеството е една от заблудите на нашето време. С най-голямо влияние се ползуват именно най-трудно достъпните списания. И ако през XVII век „Разсъждения за метода“[1] бяха прочетени само от двадесет и пет души, те все пак щяха да преобразят света. А „Пари соар“ въпреки ежегодния тон хартия и двата милиона свои читатели никога нищо не е преобразил.

Ще ви се стори навярно глупаво, че ви наговорих всичко това по повод на един до голяма степен анекдотичен разказ, за чиято „всемирна“ стойност не си правя никакви илюзии, но това противоречие не ме смущава, защото мнението ми щеше да бъде същото, дори ако пишех труд по градинарство. Ние съществуваме в нашите книги. Въпросът е да съществуваме достойно. Това е всичко.

---

[1] Произведение на Рене Декарт. — Б. пр.

Не ме уверявайте също, че греша, защото творбата ми е „готова" и едва ли ще променя нещо. Няма да променя много нещо в елементите на чистата измислица. Това е вярно. Но ще променя съществено силата на тяхното въздействие. Не става дума нито за материала, нито за външната форма на изложението. Такива промени започват да живеят едва когато вече не разбирам в какво се състоят. И аз много добре знам какво трябва да променя. То се отнася до нещо, което трудно се поддава на определение, до „жизнеспособността" на казаното от мен. Ако „Wind, Sand and Stars"[1] още се продава, то е, защото всичко разруших, когато дойдох. Това добре го зная. Не напразно съм писал толкова много. С мнимата значимост никого не можеш да измамиш. Ако от еднодневното съществуване на един вестник ми се случи три години по-късно да чуя отзвук за някоя моя статия, то винаги, винаги и винаги става дума за статия, която съм преработвал тридесет пъти. Когато се натъкна някъде на цитат от своя книга, винаги и винаги се оказва, че това е изречение, което съм преписвал 125 пъти. Трудно е да се види явна и осезаема разлика между първата и последната редакция. Последната може дори да бъде победна по отношение на красотата на стила, но затова пък е по-дълбока. Тя е зърно. А първата е била играчка за един ден. Никога, никога не съм се заблуждавал за това.

Съгласен съм с вас, че не трябва да чакам десет години под предлог, че след десет години ще мисля по-ясно. Това е безспорно. Трябва да изразяваме себе си в настоящето, но аз именно в настоящето не съм се изразил. Днес аз струвам повече от своите книги. А да не вложиш себе си в своя труд е за мен недопустимо малодушие. В името на кой мит трябва да претупвам работата си надве-натри? Отлично разбирам, че когато се пише неголяма книга, не трябва да се нарушават общоприетите срокове, но кажете, моля ви се, нима съм ги нарушил? Аз посветих на този труд по-малко от осем месеца. Това за мен беше рекордна бързина.

Днешното ви четене ви харесва повече от вчерашното? Същото ще бъде и с утрешното. Книжката има предел. И този предел е онова, което съм в 1942 година. Ще имате право да смятате, че я провалям само ако две последователни редакции повече или по-малко си приличат. А в случая не е така. Къде е критерият, който би ви позволил да твърдите, че в тази редакция най-сетне съм отразен аз? Разликата (sic) е забележима само за мен.

---

[1] „Ветрове, пясъци и звезди" (англ.). — Б. пр.

Остава въпросът за Франция. Ако става дума за броя на читателите, той няма никакво значение и аз нехая за него. Мненията не се раждат в тълпата. Мнението е взаимното влияние на двама души един на друг. Понякога и само един читател може да бъде предостатъчен.

Ако въпросът е за животрептящата злободневка, още по-малко ви разбирам. Това е прекрасна илюзия, защото онова, което ще бъде злободневно вдругиден, също ще се окаже дяволски спешно. А събитията в края на март 1957 година! За хората от 1957 година те ще бъдат безкрайно злободневни. В мисълта на хората от 1957 година те ще изместят — несправедливо може би, но безпощадно — събитията от 1942 година. Защо да се отдава предпочитание на едните пред другите? В деня на смъртта си, когато трезво ще направя своята равносметка и трезво ще съдя за нещата, няма да отдам предпочитание нито на едното, нито на другото време. Имам, впрочем, неопровержимо доказателство: нито веднъж, по никакъв повод не ми се е случвало да съжалявам, че книгата ми не е излязла седмица, месец, шест месеца, година по-рано. . . Важно е това, което е днес. След седмица ще бъде важно нещо съвсем друго, едно ново „днес“.

Ах, Люис, колко ме огорчавате!

Сент-Екз

Писмо до Люис Галантиер

(Януари 1942 г.)

Драги Люис,

А. Бронетранспортьорите на страница 166[1] са неуместни, още повече че са повторение от с. 72, където е желателно да се даде подробна характеристика на действието им. Аз ги пренесох и ги замених с препратка.

Б. Приложените снаряди далеч не са това, което исках. Не съумях да кажа най-важното. За да се улови това неподдаващо се на определение нещо, са нужни поне петнадесет дни. Но успях да се избавя от известна несвързаност и надутост. Въпреки че не виждам особена полза от това. Не ми е по сърце.

---

[1] Става дума за „Боен пилот“, превеждана на английски от Л. Галантиер.

В. Няколко дребни поправки:

— с. 165, ред 5: зачеркнете „спокоен“;

— с. 167, ред 22: след думите „Ни най-малко не се съмнявам“ добавете „в нашето спасение“;

— с. 173, ред 8: заменете „отново ще намеря“ с „ще възстановя“;

— с. 172, в началото: „семена“ вместо „зърна“. (Има твърде много зърна.)

Краят ме довежда до отчаяние. Заставят ме — и за какво, господи! — да заменя вика на съвестта с някакво идиотско вестникарско красноречие. Знам какво искам да кажа и кое е главното за мен. Знам, че ще постигна целта си, ако съумея да убедя читателя да възприеме такава гледна точка, с която пред него естествено и неизбежно ще се разкрие тази главна мисъл — а под предлог на бог знае какви мистически срокове съм заставен или да заменя предмета на моя разговор с някаква пошла безвкусица, или да го обезценя с пояснения, т. е. да прибягна до неточни и бедни изразни средства. Действието — единствено, неповторимо, изключително, — ето кое позволява да се достигне такава гледна точка, благодарение на която всичко се разполага в необходимия порядък, а авторът се разтваря в него. Една гледна точка не може да се види. Към нея човек се придържа. Истина, която не съдържа „гледна точка“, е безвкусица или парадокс и не може да привърже никого към нищо. При това е и досадна. Подобни философски разсъждения са страшно скучни. И това е понятно. За нищо не служат.

Как мислите? Приятно ли ми е, че в бързината не оставих плода спокойно да узрее и бях принуден да заменя с някакви глупости онова, което се готвех да кажа за отговорността? Ако бях намерил подходящите изрази, нищо нямаше да ви подразни, просто щяхте да се натъкнете на една очевидност и да решите, че сам сте я открили — но с вас щеше да бъде свършено. Без да знаете, щяхте да бъдете мой пленник за цял живот. Според мен за цял живот.

Вместо това вие естествено се дразните от несвързаното и непоследователно изложение, което имам наглостта да ви представя. Все едно че показвам мъртвородено дете. А аз, естествено, изпълнен с угризения — макар и никак да не разбирам каква толкова важна разлика има между април и май 1942, — изоставям онова, което трябваше да кажа, за да постигна по-гладко изложение, каквото всъщност съм можел да представя на петгодишна възраст. И наистина за какво ли човек си е давал толкова труд да се избави от куп болести и злополуки, да издържи изпити, да се влюбва, да плаща данъци и колко още други гадости, щом като, без да е мръднал крачка напред, е принуден да повтаря това, на което ме учеше още бавачката ми. Не разбирам защо трябва през май 1942 да твърдя нещо, което тя вече много добре е знаела в 1900 година. Можеше да почакаме до 2000-ата година. Тогава поне щеше да изглежда може би и оригинално, като нещо отдавна забравено.

Капнал съм напълно. Наистина написах двеста страници за шест дни. При това не съм напреднал нито крачка. Нищо на света не може да замести времето. Нужно е време, за да се отгледат крушите и децата, да се формират гледищата. Следващия път ще напиша разказ за Рейхич[1]. Ще опиша любовта на хубава блондинка с хусар. Ако и Ламот[2] даде своя принос, ще бъде чудесно.

Чувствувам се нещастен като камъните. (Впрочем звучи парадоксално.) Часът е седем сутринта.

Вашият приятел

Сент-Екз

Писмо до X.

(Февруари 1942 г.)

Мило мое ангелско перце,

Толкова имам нужда да те видя! Уморен съм. Поех на плещите си твърде тежък товар и да се избавя от него без угризения на съвестта е невъзможно, а да го нося ми е трудно до изнемогване: странно нещо е съвестта! [. . .]

Ето че книжката ми скоро ще излезе.[3] Както винаги клеветата и завистта са вече на бойна нога. Не е трудно да си представиш как се вълнува цялата сбирщина от подправени нюйоркски французи. По хиляди признаци усещам как започва да се надига блатото. . Ах, Ангелско перце, колко съм тъжен, отвратен и уморен!

---

[1] Рейнал и Хичкок — американските издатели на Сент-Екзюпери.

[2] Бернар Ламот — американски художник, илюстрирал английския превод на „Земя на хората“ и „Боен пилот“.

[3] „Боен пилот“.

Изпращам ти книжката си. Не мисля нищо добро за нея, повярвай ми. Писах в състояние на вътрешна разпиляност. Не успях да кажа каквото исках. Умолявам те да ми телеграфираш, когато я получиш и прочетеш. Веднага ще ти се обадя по телефона. Но ти ми прати две думи с телеграма! Ако я намериш ужасна, кажи ми го — никак не съм тщеславен.

Горещо те целувам, Ангелско перце.

Антоан

Предговор към «Обичам Франция»

Хелън Мак Кей е живяла дълго време във Франция. В часа на катастрофата отдава всичките си сили за облекчаване на нещастията на французите.

И ето днес тя си спомня за тази Франция не както обикновено си спомняме за някоя страна, а както би си спомнила за един глас или за един отделен образ. Както бихме си спомнили за приятел, който ни е преобразил.

Така Хелън Мак Кей отдава необикновена почит на моята страна, щом като въпреки поражението, въпреки мълчанието тя остава толкова жива, че продължава да вълнува сърцето.

Антоан дьо Сент-Екзюпери

Франция преди всичко[1]

Немската нощ окончателно погълна цялата наша земя. Досега все още можехме да научаваме по нещо за тези, които обичаме. Все още успявахме да им напомним за своята любов, макар че не можехме да разделим с тях горчивия им хляб. Чувахме тяхното дихание отдалеч. Всичко е свършено. Сега във Франция цари безмълвие. Тя се е загубила някъде в нощта като кораб със загаснали огньове. Нейното съзнание и духовният ѝ живот са се притаили в самите ѝ недра. Ние не знаем дори и имената на заложниците, които утре германците ще застрелят.

---

[1] Статия, отпечатана първо на английски език на 29 ноември 1942 г. в „Ню Йорк таймс магазин“, а на следващия ден, 30 ноември — на френски във в. „Канада“ в Монреал.

Новите истини винаги се появяват на бял свят в подземията, сред угнетените. Нека не бъдем самохвалковци. Там четиридесет милиона французи са превърнати в роби. Ние няма да им донесем духовния пламък, който те вече хранят със собствената си плът като с восък. Те по-добре от нас ще разрешат френските проблеми. Правото е на тяхна страна. Цялото наше празнословие за социология, политика и дори за изкуство нищо не струва в сравнение с тяхната мисъл. Те няма да четат нашите книги, нито ще слушат речите ни. От нашите идеи може би ще им се повръща. Трябва да бъдем безкрайно скромни. Политическите ни дискусии са дискусии на призраци, а амбициите ни са смешни. Ние не представляваме Франция. Можем само да ѝ служим. Каквото и да направим, не ще имаме никакво право на благодарност. Откритият бой не може да се сравни с грабителското нощно нападение. Не може да се сравни войнишкият занаят със занаята на заложник. Само онези, които са там, са истински светци. Дори и да ни се падне скоро честта да участвуваме в битката, все пак ще си останем длъжници. Всички сме купчина от дългове. Това е първата и основна истина.

Французи, да се обединим заради общото дело.

Като начало ще кажа няколко думи за споровете, които разединиха французите, за да се опитаме да намерим лек срещу тях. Защото Франция бе сполетяна от болест. Тежка болест. Мнозина от нас, измъчвани от угризения на съвестта, се нуждаят от изцеление. Нека се изцерят. Благодарение на чудото, което представлява встъпването на американците във войната, най-разнообразните пътища се събират в един кръстопът. Какъв смисъл има да затъваме в старите разпри? Трябва да обединяваме, а не да разделяме, да разтворим обятия, а не да отблъскваме.

Нима нашите спорове бяха причина за ненавист? Може ли някой да твърди, че за всичко е прав? Зрителното поле на човека е извънредно тясно. Езикът — несъвършено оръдие. Животът поставя такива проблеми, от които всички формули се пукат по шевовете.

Нека бъдем безпристрастни. Под натиска на острата необходимост бюрото на парижкия общински съвет бе принудено да преговаря с победителя, за да измоли малко смазка за нашите железопътни вагони. (Франция няма вече нито бензин, нито дори и коне, за да изхранва своите градове.) По-късно офицерите от Комисията по Примирието ще ви разкажат за този постоянен и жесток шантаж. Четвърт завъртане на ключа, регулиращ доставката на този продукт, и за шест месеца умират сто хиляди деца повече. Когато загива разстрелян заложник, саможертвата му го обгръща с ореол. Гибелта му е спойка за френското единство. Ала когато, просто забавяйки доставката на смазка, германците изтребват сто хиляди петгодишни заложници, нищо не може да изкупи това бавно и безшумно кръвотечение.

За вас също не е тайна, че, ако Франция беше анулирала съглашението за примирие, от юридическа гледна точка това би било равносилно на едно връщане към военно положение. А връщането към военно положение дава право на окупатора да вземе в плен всички мъже, подлежащи на мобилизация. Този шантаж тегнеше над Франция. Угрозата беше недвусмислена. Немският шантаж не се шегува. А немските лагери са място на разложение и връщат само трупове. Следователно нашата страна беше застрашена от пълното изтребване (под формата на законни административни мерки) на шест милиона възрастни мъже. Франция разполагаше с тояги, за да се противопостави на този лов на роби.

И ето най-после съюзниците за седемдесет и шест часа се установиха в Северна Африка, което доказва, че Германия, въпреки жестокия си шантаж, след двегодишен натиск не съумя напълно да блокира същата тази Северна Африка. Следователно наистина някъде във Франция е имало съпротива. Победата в Северна Африка е била може би спечелена отчасти и от нашите петстотин хиляди загинали деца.

Ах, французи, за да сключим мир помежду си, би било достатъчно да сведем нашите разногласия до истинските им размери. Нас никога нищо не ни е разделяло освен схващанията ни за значението на нацисткия шантаж.

Едните мислеха така: „Ако германците решат да унищожат френския народ, те ще го унищожат, каквото и да направи той. Не трябва да се говори за шантаж. Нищо не влияе нито на решенията, нито на изказванията на правителството във Виши.“

Другите мислеха така: „Не само че има шантаж, но по своята жестокост този шантаж няма равен на себе си в световната история. Франция, която отказва да направи отстъпки в главното, разполага само със словесни хитрости, за да отсрочва от ден на ден своето унищожение.“

Французи, според вас тези различни мнения за истинските намерения на едно бивше правителство трябва ли да бъдат повод за взаимна ненавист? Разногласията в нашите мнения оставяха непокътната общата ни омраза към агресора. Впрочем тези равногласия бяха станали по-малко осезаеми, когато добралият се до властта Лавал предаде на нацизма еврейските бежанци. Солидаризирайки се с цялото население на Франция, ние смятаме правото на убежище за свещено. Съществуващите между нас спорове станаха безпредметни: режимът от Виши е мъртъв.

Виши отнесе в гроба неразрешимите си проблеми, противоречията на своите членове, своята откровеност и своите хитрости, подлостта си и смелостта си. Нека отстъпим временно ролята на съдии на следвоенните историци и военните съдилища. По-важно е да служим на Франция в настоящето, отколкото да спорим за нейната история.

Тоталната немска окупация разреши всички наши спорове и успокои мъките на съвестта си. Французи, искате ли да се помирим? Нямаме вече никакъв истински повод за спорове помежду си. Нека се откажем от партийните пристрастия. В името на какво да се ненавиждаме? Защо да си завиждаме един на друг? Не става дума за заемане на длъжности. Работата не е и в борбата за длъжности. Единствените свободни длъжности сега са войнишките и може би спокойното ложе на някое малко гробище в Северна Африка.

По френските военни закони мъжете подлежат на мобилизация до четиридесет и осем годишна възраст. Трябва да бъдем мобилизирани всички от осемнадесет до четиридесет и осем години. Не става дума вече да ни питат искаме ли, или не искаме да служим. За да се наклони везната, трябва да ни призоват да седнем всички заедно на едната ѝ страна и толкова.

И все пак, дори и да признаем, че старите ни разпри са вече разпри на историци, друга опасност грози нашето единство. Французи, нека съберем смелост да я преодолеем. Мнозина от нас се безпокоят за това, че ни е възглавил един вожд, а не друг. Че е възтържествувал един строй, а не друг. За тях на хоризонта изниква призракът на несправедливостта. Защо си усложняват живота? Сега не е време да се боим от несправедливостта, не е време да мислим за личните си интереси. Ако зидарят отдава силите си за построяването на една катедрала, катедралата няма да му причини зло. От нас се иска само едно: да воюваме. Чувствувам се чудесно защитен от всякаква несправедливост. Кой може да се покаже несправедлив към мен, щом като лелея единствената мечта да намеря отново в Тунис другарите си от група 2/33, с които прекарах девет месеца в поход, после заедно преживяхме безпощадното настъпление на германците и загубихме две трети от нашите екипажи; и най-сетне — бягството в Северна Африка два дни преди примирието? Французи, нека не спорим помежду си за старшинство, за почести, за справедливост и привилегии. Нищо такова не ни се предлага. Предлагат ни се пушки. Ще има за всички.

Ако съм толкова спокоен, то е, защото и този път не чувствувам призванието да играя ролята на съдия. Общността, в която се включвам, не е партия, нито секта: това е моята страна. Временната организация на Франция е работа на държавата. Нека се погрижат за това Англия и Съединените щати. Нашата задача е да натискаме спусъка на картечниците, затова няма да се безпокоим за неща, които трябва да се решават по-късно. Истинският наш вожд е Франция, обречена на мълчание. Проклети да бъдат партии, котерии и други вражди!

Ние желаем сега само едно (и сме в правото си да изкажем това желание, доколкото то обединява всички ни) — да се подчиняваме не на политически, а на военни водачи, защото честта, отдадена от войник на войника, възвеличава не войника, комуто е отдадена, не и някоя партия, а Нацията. Ние знаем какво мислят за властта генерал Дьо Гол и генерал Жиро: за тях тя е да служат. Те са първите от тези, които служат. И това ни е достатъчно, след като всички разпри, които вчера още можеха да ни спрат, днес са изгубили своето значение или изобщо са изчезнали.

Ето, струва ми се, докъде сме стигнали. Нашите приятели от Съединените щати не трябва да си съставят погрешна представа за Франция. Светът я смята донякъде за гнездо на оси. Това е несправедливо. Говорят само спорещите. Мълчаливите не вдигат много шум.

Предлагам на всички французи, които досега са мълчали, да успокоят господин Кордел Хъл[1] за истинското си настроение, като един-единствен път нарушат своето мълчание и му отправят, всеки от свое име, една такава телеграма:

„Молим за честта да служим под каквато и да е форма. Желаем военна мобилизация за всички французи, намиращи се в САЩ. Предварително приемаме всяка организация, която бъде призната за целесъобразна. Но доколкото всеки разкол между французите ни е ненавистен, ние искаме тази организация да остане просто извън политиката.“

В Държавния департамент ще се изненадат, че толкова много французи се произнасят за единството. Каквото и да мислят за нас, болшинството от французите в дъното на душата си изпитват само любов към своята цивилизация и своята родина.

Французи, да се помирим! Когато на борда на някой бомбардировач заспорим с пет или шест месершмита, миналите ни спорове ще ни се сторят смешни. Когато в 1940 година се върнах от бойна задача на борда на надупчен от куршуми самолет, аз пих с ликуване превъзходно перно в бара на нашата ескадрила. И печелех на зарове чашата си перно ту от другар роялист, ту от другар социалист, ту от лейтенант Израел — евреин, който беше най-смелият между нас. И пиехме заедно, чувствувайки колко безкрайно сме си скъпи един на друг.

Писмо до неизвестен кореспондент

(Ню Йорк, 8 декември 1942 г.)

Знам защо ненавиждам нацизма. Преди всичко защото разрушава качеството на човешките отношения. . . Живял съм години наред в лишения сред пустинята и там бях щастлив — имах верни другари. [. . .]

В наши дни светът необяснимо се отказва от това, което съставлява неговото величие. . . Тъй като бяха обявили евреите за символ на низост, подкупност, предателство, експлоатация на чуждия труд и егоизъм, нацистите искрено се чудеха, че евреите могат да бъдат защитавани.

---

[1] Кордел Хъл (1871—1955 г.) — държавен секретар на САЩ от 1933 до 1944 г.

И обвиняваха своите противници, че се стремят да запазят в света подкупността, предателството и експлоатацията. А това ни връща към времето на негърските тотеми.

Аз отхвърлям това стадно чувство, отхвърлям опростителството в духа на Корана, отхвърлям търсенето на изкупителни жертви. Отхвърлям чистите намерения на пресветата Инквизиция. Отхвърлям празните думи, зад които безполезно се проливат потоци от човешка кръв. [. .]

Не ценя особено много физическата смелост, а животът ме е научил какво значи истинска смелост: това е способността да се противостои на присъдата на обкръжението. Зная, че когато фотографирах от въздуха Майнц или Есен, от мен се искаше смелост, различна от онази, която ми позволи да понеса две години оскърбления и клевети, без да се отклоня от пътя, който ми чертаеше съвестта. [. . .]

1943 година

Писмо до жена му Консуело

(Средата на април 1943 г.)

Виждате ли, Консуело, аз съм на 42 години. Претърпял съм цял куп злополуки. Не мога дори да скачам с парашут. Черният дроб ме боли два дни от три, а всеки втори ден имам морска болест. След счупването в Гватемала едното ми ухо ден и нощ бучи. Огромни материални затруднения. Безсънни нощи, използувани за работа, и безпощадна тревога, от която сякаш ми става по-лесно планина да повдигна, отколкото да свърша успешно тази работа. Така съм уморен, така уморен!

И все пак заминавам, въпреки че имам толкова причини да остана, въпреки че по десет параграфа мога да се уволня от военна служба, аз, който вече съм бил на война, и то при тежки условия. Заминавам. [...] Това е мой дълг. Отивам на война. Непоносимо е за мен да бъда в мир със собствената си съвест — и той е да страдам колкото мога повече. Да търся все повече и повече страдания. А с това ще бъда щедро дарен, аз, който не мога такъв, какъвто съм, да нося двукилограмова тежест, да се изправя от леглото или да вдигна от земята паднала носна кърпа, без да страдам физически. [...] Не заминавам, *за да* умра. Заминавам, за да страдам, за да се свържа чрез страданието с близките си. [...] Не искам да бъда убит, но с готовност приемам да свърша така.

Антоан

Писмо до Жорж Пелисие

(Уджда, 8 юни 1943 г.)

Драги докторе,

Пиша ви това писъмце, защото нямам представа кога ще се върна. Толкова бих се радвал на едно дълго писмо от вас, в което да ми разказвате какво става по света! Тук живея в абсолютна пустиня. Лагер. По трима души в стая (това стадно съществуване е за мен най-тежкото изпитание на света). За храната се нареждаме в индийска нишка, всеки минава с канче в ръка, получава своя дял и яде прав. Чувствувам се като изключен от живота, сякаш съм в подземията на гара Сен Лазар. Знаете, че нищо друго и не желая. Упорито правих това, което смятах за свой дълг, каквото и да си мисли Х.

Всъщност, стари приятелю, чувствувам се много зле и това е печално, защото поради физическото ми състояние всичко ми е трудно като изкачването на Хималаите, а такава допълнителна жертва е вече несправедлива. Дребни неща се превръщат в ненужно мъчение. Ходя напред-назад на слънце в този огромен лагер и така се изморявам, че понякога ми идва да се облегна на някое дърво и да заплача от ярост.

И все пак колко това е за предпочитане пред пагубната атмосфера на споровете! Желая само едно — покой, пък макар и вечен. [. . .]

Не съм длъжен да се впускам в безкрайни разисквания за самия себе си. Вече нямам сили да обяснявам, не съм задължен да давам отчет на никого и който не ме познава, ми е чужд. Твърде много съм уморен и измъчен, за да се променя. Имам достатъчно врагове, които да ме поучават. Нуждая се от приятели, които да бъдат за мен градини за отдих.

Нямам повече сили, драги мой. Печално е — иска ми се поне малко да обичам живота, а аз не го обичам. Когато онзи ден помислих, че ще си загубя перата във въздуха, за нищо не съжалявах.

Пишете ми за сблъсъка между Жиро и Дьо Гол. Много съм изплашен за нашата страна. Пишете ми каквото и да е, за когото и да е (цензурира се).

И знайте, че съм ви безкрайно благодарен за вашето приятелство, за гостоприемството ви и за сърдечността, с която бях посрещнат във вашия дом. Предайте на Северина[1] и на приятелката ѝ, че умирам от срам, загдето забравих подаръка им... Толкова бързо заминах заради това отклонение до Летния дворец: но вече няма да забравям.

Прегръщам ви.

Сент-Екз

Неизпратено писмо до генерал Х.

(Генерал Шамб?)

Драги генерале,

Скоро извърших няколко полета с П-38. Чудесна машина. На 20 години щях да се радвам да получа такъв подарък за рождения си ден. С болка съзнавам, че днес, когато съм на 43 години и съм летял 6500 часа по всички земни ширини, тези игри вече не ми доставят особено удоволствие. Самолетът сега е само средство за придвижване — в нашия случай военно — и когато на възраст, почтена за тази професия, се поставям в зависимост от скоростта и височината, към това ме подтиква по-скоро желанието да не изпусна нито една от неприятностите, които се падат на нашето поколение, отколкото надеждата да преживея отново радостите на миналите години. Това може би е тъжно, но може би не е. Сигурно когато съм бил на 20 години, съм се лъгал. През октомври 1940 година, когато се върнах от Северна Африка, където беше емигрирала група 2/33, изтерзаният ми автомобил беше запратен в някакъв прашен гараж и аз открих двуколката с впрегнат кон. А чрез нея — и тревата, която расте край пътищата, и овцете, и маслинените дръвчета. Тези дръвчета бяха нужни съвсем не за да пробягват зад прозорците със 130 км в час. Виждах ги в истинския им ритъм, в бавния ритъм на узряването на маслините. Овцете не преследваха вече единствената цел да ме карат да намалявам средната скорост. Те отново оживяваха. Оставяха истински изпражнения след себе си и даваха истинска вълна. Тревата също имаше смисъл, щом като я пасяха.

И аз почувствувах, че оживявам в това единствено кътче на земята, където и прахът е ароматен. (Несправедлив съм. И в Гърция прахът е като в Прованс.) И ми се стори, че цял живот съм бил глупак.

---

[1] Икономка на д-р Пелисие. — Б. пр.

Разказвам ви всичко това, за да ви доверя, че в това стадно съществуване на американската база, в обедното ядене, което изяждаме прави за десет минути, в ходенето назад-напред между едноместните самолети с 2600 конски сили и сградата с неопределен вид, където сме струпани по трима в стая, с една дума — в тази страшна човешка пустиня няма нищо, което да сгрява сърцето ми. Това е нещо като полетите през юни 1939 година, от които нямаше нито полза, нито надежда за завръщане — болест, която трябва да се прекара. Аз съм „болен“ за неопределено време. Но не смятам, че имам право да бъда избавен от тази болест. Това е.

И тъй — аз съм ужасно унил и унинието ми е дълбоко. Болно ми е за моето поколение, което е опразнено от всякаква човешка същност. То не знае друга форма на живот освен баровете, математиката и автомобилите „Бугати“ и сега изведнъж се оказва въвлечено в чисто стадна дейност, която е съвършено безцветна. И никой не умее да забележи това. Вземете явлението война преди сто години. Погледнете колко усилия бяха нужни, за да се утоли у човека жаждата за духовност, поезия и просто за човечност. Днес подобни глупости са смешни за нас — хората, изсушени като кирпич. Мундири, флагове, песни, музика, победи (в наши дни победи вече няма, както няма и нищо, което може да се сравни с поетическата наситеност на един Аустерлиц. Има само храносмилане — бавно или бързо). Всякаква лиричност звучи смешно. Хората не искат да бъдат събудени за какъвто и да било духовен живот. Те и на война приличат на добросъвестни работници на конвейер. Както казва американската младеж, „ние честно извършваме тази неблагодарна работа“. А пропагандата в целия свят безпомощно разтваря ръце. Нейният недъг съвсем не е в това, че липсват ярки дарования, а в наложената ѝ забрана да се опира, без да изглежда патетична, на великите митове, които носят обновление. Човечеството клони към упадък — от гръцката трагедия е изпаднало до пиесите на господин Луи Верньой[1] (трудно е да се слезе по-низко).

---

[1] Луи Верньой (1893—1953 г.) — френски драматург, автор на развлекателни комедии. — Б. пр.

Век на рекламата, на системата на Бедо[1], на тоталитарните режими и на армиите без тръби и знамена, без литургии за мъртвите. Ненавиждам епохата си с всички сили. В наши дни човек умира от жажда.

О, генерале, целият свят е поставен пред един проблем, един-единствен. Да се върне на хората духовната значимост. Духовното безпокойство. Да се излее върху тях нещо, което да прилича на грегориански псалм. Ако бях вярващ, след като премине времето на „необходимата, но неблагодарна работа", не бих понесъл нищо друго, освен Солем[2]. Не може вече да се живее само с хладилници, политика, белот и кръстословици, видите ли! Това е непоносимо. Не може да се живее без поезия, без багри, без любов. Достатъчно е да послушаме селските песни от XV век, за да измерим дълбочината на нашето падение. Останал е само гласът на робота на пропагандата (простете ми думата). Два милиарда души чуват вече само робота, нищо друго не разбират, освен робота. И сами се превръщат в роботи. Всички сътресения от последните 30 години имат само два източника. Безизходицата на икономическата система на XIX век. И духовното отчание. Защо Мермоз последва своя глупав полковник[3], ако не от жажда? Хората се опитаха да проверят картезианските[4] ценности и не сполучиха, освен при естествените науки. Съществува един-единствен проблем и той се състои в това да се преоткрие животът на духа, който стои по-високо от всичко, дори и от живота на разума. И който единствен носи на човека удовлетворение. Това излиза извън рамките на религиозния живот, който е само една от формите на духовния (макар че може би духовният живот непременно води до религиозния). А животът на духа започва там, където „видимото" битие се ражда от нещо, което стои по-високо от съставните му елементи. Любовта към дома — непозната в Съединените щати — е също живот на Духа. Както и селският празник. И култът към умрелите (споменавам това, защото, след като пристигнах тук, загинаха двама или трима парашутисти. Случаят беше потулен — нали вече не можеха да служат. И това е от епохата, а не от Америка: човекът вече е загубил значението си). Затова трябва непременно да се говори на хората.

---

[1] Система на отчитане на работното време, разработена от френския инженер Шарл Бедо (1888—1944 г.). — Б. пр.

[2] Старинен бенедиктински манастир във френския департамент Сарт. — Б. пр.

[3] Става дума за Франсоа дьо ла Рок (1885—1946 г.), възглаивл крайно дясната националистическа организация „Огнени кръстове". — Б. пр.

[4] На френския философ Рене Декарт (1596—1650 г.). — Б. пр.

Трябва да се говори на хората, защото те са готови да се присъединят към каквото и да било. Съжалявам, че миналата сутрин така лошо си изразих мисълта пред генерал Жиро[1]. Моето изказване като че ли не му се понрави и беше изтълкувано като липса на вкус, на такт или на дисциплина. Вината за това е единствено моя. Трудно е в един разпокъсан разговор да се засегнат толкова важни проблеми. Провалих се от бързане. Генералът, обаче, беше несправедлив, като показа така категорично неодобрението си: аз преследвах една-единствена цел — разширението на това движение и на идеите, които той сам представлява. Но военната йерархия автоматически лишаваше от убедителност моите аргументи. Генералът щеше да ме изслуша по-благосклонно, ако бях проявил по-голяма ловкост. Във всеки случай онова, което казвах, излизаше от дълбочината на душата ми и единствената ми цел беше да му бъда полезен, а чрез него и на цялата си родина. Защото може да се спори дали командирът на войскова част има право да подменя един подробен отчет на очевидец със своето собствено тълкувание на събитията. Без да се опре на официалния отчет, той е неспособен да ободри своя подчинен, който е загубил вяра в себе си, защото някаква политическа акция, предприета само за постигане на точност и простота в отчетите, е наранила неговата порядъчност, патриотизъм и чест. А генерал Ж[иро] е пазител на честта на своите войници.

По този повод не знам дали забележителната реч на генерал Жиро, която прочетохме завчера във вестниците, не е почерпила част от темите си от моите съчинения. Пасажът, в който става дума за невидимата съпротива и за спасението на Северна Африка, е точно това, за което жадуваха всички. Потвърждават го забележките, които чух от хората. Ако моята намеса е изиграла тук някаква роля, макар и генерал Жиро да ми се сърди, аз все пак съм щастлив, че съм послужил за нещо. Не става дума за мен. Така или иначе тази реч беше необходима. Тя се оказа необикновено сполучлива. Признавам, драги генерале, че ако не смятаме тези последни редове, свързани с едно посещение, което остави у мен смътно чувство за неприятност, аз не знам защо ви изморявам с това тъй дълго, нечетливо (счупих си китката на дясната ръка и ми е трудно да пиша четливо) и безполезно писмо. Но ми е мрачно на душата и чувствувам нужда от приятел.

---

[1] Сент-Екзюпери разказва на генерала за своите стълкновения с нюйоркските голисти и го разубеждава от сътрудничество с Дьо Гол. Жиро се отнася с недоверие към тези съвети.

Ах, драги генерале, колко странна е днешната вечер! Какъв странен климат! От стаята ми се вижда как се осветяват прозорците на тези безлични сгради. Чувам как разните радиоприемници започват да изригват глупашка музика за тълпата от празни люде, дошли тук от моретата и чужди дори на носталгията. Тяхната готовност смирено да приемат нещата лесно може да се смеси с духа на саможертва или с моралното величие. Това би било ужасна грешка. Любовта, която свързва човека с другите същества и с вещите, не се отличава в наши дни нито със задушевност, нито с трайност, затова човекът не преживява раздялата както преди. Това ми напомня една тъжна дума от еврейския разказ: „Значи отиваш там? Колко ще бъдеш далеч!“ — „Далеч от къде?“ Това напуснато от тях „къде“ не беше всъщност нищо друго, освен безформената купчина от навици. В нашата епоха на разводи хората също тъй лесно се „развеждат“ и с вещите. Хладилниците са взаимнозаменяеми. Къщите също, ако са сглобяеми. Жените също. Или религията. Или партията. Дори измяната става невъзможна: кому да измениш? Ако си далеч, то от къде? Ако има измяна, то към кого? Човешка пустиня. Колко е послушно и кротко човешкото стадо! Мисля си за бретонските моряци от стари времена, които слизаха на брега на Магелановия проток, за чуждестранния легион, който се нахвърля на един град, за цялото това сложно преплитане на чудовищни апетити и на непоносима носталгия, неизменно възникващо там, където мъжете се оказват в твърде сурова изолация от света. За да ги обуздаят, винаги са били необходими или силни жандарми, или могъщи принципи, или могъща вяра. Но никой от тях не би проявил неуважение към селянката, която пасе патки. В зависимост от средата, на която принадлежи, човекът в наши дни може да бъде усмирен или с белот, или с бридж. Ние всички сме учудващо добре кастрирани. Така най-сетне сме свободни. Отрязали са ни ръцете и краката и после ни оставят свободни да се движим. Ненавиждам нашата епоха, когато под гнета на „всеобщия тоталитаризъм“ човекът се превръща в послушно, ласкаво и кротко животно. Уверяват ни, че това е морален прогрес! Ненавиждам нацизма за това, че по самата си същност е тоталитарен. Показват на руските работници платна от Ван Гог, от Сезан и безвкусни цветни картинки. Работниците, разбира се, гласуват за безвкусната картинка. Това е тя — народната истина! Кандидатите за Сезан и Ван Гог и всички големи нонконформисти биват плътно затворени в концентрационен лагер, а покорният добитък се захранва с бездарни картинки. Но в нашата епоха на всеобща бюрократизация накъде вървят Съединените щати, къде отиваме и ние? Човекът робот, човекът термит: отначало работа на конвейер по системата на Бедо, после — игра на белот. Човекът, лишен от цялата своя способност за творчество, който в затъненото си село вече не е в състояние да създаде нито една песен, нито един танц. Човекът, когото под формата на Култура подхранват със стандартно серийно производство, както вола със сено. Това е днешният човек.

А аз си мисля, че само преди по-малко от триста години хората са писали „Клевската принцеса“[1] или за цял живот са се оттегляли в манастир заради една нещастна любов — така силно са умеели да любят. И днес, естествено, някои се самоубиват, но техните страдания приличат на нетърпим зъбобол. Това няма нищо общо с любовта.

Сега, разбира се, сме още на първия етап. За мен е непоносима мисълта, че цели поколения френски деца ще бъдат захвърлени в търбуха на немския Молох[2]. Заплахата е надвиснала над самия живот. Но когато той бъде спасен, пред нас ще се постави основният въпрос на нашето време. Въпросът за предназначението на човека. Отговор не се предлага и на мен ми се струва, че се движим към най-безпросветно черните времена на историята.

Безразлично ми е дали ще ме убият във войната или не. Какво ще оцелее от онова, което съм обичал? Говоря не само за хората, а и за обичаите, за неповторимите отсенки, за някаква духовна светлина. За обеда под маслиновите дръвчета в провансалската ферма, но и за Хендел. Не ме интересува кои вещи ще оцелеят. За мен е важен порядъкът на нещата. Цивилизацията е невидимата връзка между нещата, защото тя се отнася не към самите вещи, а към невидимите отношения помежду им. Отношения, установени по един начин, а не по друг. В резултат на масовото производство ще имаме отлични музикални инструменти, но кой ще бъде музикантът?

---

[1] Психологически роман от Мадам дьо Лафайет (1678 г.). — Б. пр.

[2] В библейската митология божество, за чието омилостивяване са били изгаряни малки деца. — Б. пр.

Не искам да знам дали ще ме убият във войната, или ще ме сполети яростта на онези летящи торпеда, които вече нямат нищо общо с истинския полет и чиито бутони и циферблати превръщат пилота в нещо като главен счетоводител. (А полетът е също своего рода връзка). Но ако се върна жив от тази „неблагодарна, но необходима работа“, за мен ще се поставя само един въпрос: какво може, какво трябва да се каже на хората?

Все повече недоумявам защо ви пиша всичко това. Безспорно за да го споделя с някого, защото, общо взето, нямам право да говоря за тези неща. Трябва да пазим спокойствието на околните, а не да объркваме проблемите. Засега е добре да бъдем главни счетоводители на нашите бойни самолети — това е най-доброто, на което сега сме способни.

Докато пишех, двама мои другари заспаха пред мен в стаята ми. Ще трябва и аз да си легна, защото предполагам, че светлината им пречи (как ми липсва мое собствено кътче!). Тези двама другари по своему са чудесни. Прями, благородни, чисти, верни. И сам не зная защо, като ги гледам как спят, изпитвам някаква безсилна жалост. Защото ако те не усещат собственото си безпокойство, то аз твърде добре го чувствувам. Да, прями, благородни, чисти, верни. Но и ужасно онеправдани. Те имат толкова голяма нужда от някакъв бог!

Драги генерале, простете ми, ако тази лоша електрическа лампа, която сега ще угася, е попречила и на вашия сън. И вярвайте в моето приятелство.

Сент-Екзюпери

Писмо до генерал Шамб

(Алжир, 3 юли 1943 г.)

Драги генерале,

Получих „Боен пилот“; благодаря ви, че ми изпратихте единствения екземпляр[1], който притежавам. Не знам в резултат на какви разсъждения у вас е възникнало желанието да прочетете тази книга, нито дали е изменил своето мнение за нея онзи ваш офицер (забравих му името), който така енергично ме нападаше по време на закуската и тъй много ми се понрави. Бях поразен не толкова от неговата агресивност, колкото от това, че говореше прямо, и много ми се искаше той да прочете тази книжка.

Понеже не пишете нищо за неговото мнение, предполагам, че не ме е разбрал. За мен е доста странно, че някаква атмосфера на полемика може да изопачи толкова прост текст дори в очите на един прямодушен човек. Съвършено ми е безразлично какво ломотят алжирските тилови герои, когато тълкуват тайните ми намерения. А това, което ми приписват, толкова прилича на мен, колкото аз на Грета Гарбо. Абсолютно никак не ме интересува тяхното мнение, дори и то да доведе до забрана на книгата ми в Северна Африка. Аз не съм търговец на книги. Затова пък фактът, че вашият приятел така изврàщава мислите ми, колкото и да е странно, е за мен нетърпим. Навярно защото го уважавам. Аз се обръщам към него или към хората като него, а не към политиците. Защо той е видял моите няколко странички в лъжлива светлина, защо ги е взел за политическа програма? Представете си, че аз съм Монтен и публикувам своите „Опити“ в някое алжирско списание, а всички са се наговорили да ги обясняват от гледна точка на примирието. Какви ли не макиавелистични уловки могат да се намерят в моя текст!

Да, споменавах за отговорността. Но, бога ми, толкова бях ясен! Не съм написал нито ред в защита на чудовищната теза, че отговорността за поражението се пада на Франция. Казах недвусмислено на американците: „Отговорни за поражението сте вие. Ние бяхме четиридесет милиона земеделски стопани срещу осемдесет милиона жители на промишлена страна. Един човек срещу двама, една машина срещу пет. Дори и Даладие да беше успял да превърне в роби всички французи, пак нямаше да може да изтръгне от всички по сто часа работа всеки ден. Денонощието се състои само от двадесет и четири часа. Както и да беше управлявана Франция, надпреварата във въоръжаването щеше да се развива в съотношение един човек срещу двама и едно оръдие срещу пет. Ние бяхме съгласни да воюваме в съотношение един срещу двама, готови бяхме да умрем. Но за да има полза от нашата смърт, трябваше да получим от вас недостигащите ни четири танка, четири оръдия, четири самолета. Искахте ние да ви спасим от нацистката опасност, а сами произвеждахте изключително пакарди и хладилници за своите уикенди. Ето я единствената причина за нашето поражение. И все пак това поражение спаси света. Разгромът, който съзнателно приехме, стана отправна точка на съпротивата срещу нацизма. Казвах им (те не бяха още влезли във войната): „Ще дойде ден, когато от нашата жертва, като от семе, ще израсне дървото на Съпротивата! В какво, дявол да го вземе, мнението на вашия приятел може да се противопоставя на моето в тази първа част от книгата? Чудо беше, че американците я прочетоха и че тя стана бестселър. Чудо беше, че предизвика появата на стотици статии, в които самите американци казваха: „Сент-Екз е прав, не трябва да обвиняваме Франция. На нас сѐ пада част от отговорността за нейното поражение.“ Ако живеещите в Щатите французи ме бяха послушали, вместо непрестанно всичко да обясняват с гнилостта на Франция, отношенията ни със Съединените щати щяха да бъдат други. И в това никой никога не може да ме разубеди.

---

[1] Докато в Америка (и в окупирана Франция) „Боен пилот“ се разпродава в хиляди екземпляри, в Северна Африка не достига нито един, навярно поради ветото на голистите.

Но в моята книжка има и друга, по-обща част, където наистина аз казвам: „Ние сме отговорни.“ Тук, обаче, съвсем не става дума за поражението. А за самото явление фашизъм или нацизъм. Казах (как може да бъде неразбираемо, толкова се старах да бъда ясен!), казах: западната християнска цивилизация е отговорна за надвисналата над нея заплаха. Какво е направила тя през последните осемдесет години, за да се съживят нейните ценности в човешкото сърце? Като нова етика се предлагат формулата „Забогатявайте!“ на Гизо[1] или американският комфорт. От какво можеше да се възхищава един млад човек след 1918 година? Моето поколение играеше на борсата, разискваше за коли и каросерии или вършеше мръсни спекулации с остатъците от военните запаси. Срещу опита на монашеското уединение, който аз преживявах на авиолиниите, където човекът расте, защото към него се предявяват огромни изисквания, колко хора затъваха в тресавището на белота и на перното или — според социалната група, към която принадлежаха — на бриджа и на коктейлите. Двадесет години от живота ми ми се повдигаше от пиесите на господин Бернщайн[1] (този голям патриот) или от пошлостта на господин Луи Верньой. Но най-вече от всички видове изолационизъм по света. Всеки е затънал в самодоволството си. Написах със страст „Земя на хората“, за да кажа на хората от своето поколение: „Вие сте обитатели на една и съща планета, пътници в един и същ кораб.“ Тези тлъсти прелати, които между впрочем са се превърнали сега в колаборационисти, тези чиновници от Държавния съвет нима са годни да съхраняват западната християнска цивилизация с нейния култ към универсалното? Вие бяхте жадни с една жажда, която нищо на континента не утоляваше. Не смятате ли, че дълбоките ми приятелски чувства към вас се дължат преди всичко на това, че във ваше лице открих човек от същата порода, от която съм и аз? Умирахме от жажда. И — странно — тази жажда можехме да утолим само в пустинята. Или преодолявайки нощта в нелеките часове по авиолиниите. Не можех да понасям — както и вие — да чета „Льо канар station“ и „Пари соар“. Не можех да понасям Луи Верньой. Защо вашата книжка тъй много ми легна на сърцето? Имам нужда точно от този звук. Обичам тези, които ми утоляват жаждата. Повръща ми се от онова, в което превърнаха човека Луи-Филип и господин Гизо, и господин Хувър[2]. Ако жените, които дават под наем столовете в катедралата, бяха нападнати от варварите, кой е преди всичко виновен? Вечната история на заседналите и на скитническите племена. Спасението на цивилизацията е едно постоянно дело. В добре познатия ви Парагвай девствената гора си пробива път през всяка пролука между паветата, с които е застлана столицата. Тази гора има големината на стръкче трева, но може да погълне цял град. Трябва постоянно да се вкарва девствената гора обратно под земята.

---

[1] Франсоа Гизо (1787—1874 г.) — един от политическите лидери на Юлската монархия във Франция. — Б. пр.

---

[1] Анри Бернщайн (1876—1953 г.) — френски драматург, апологет на буржоазното благополучие. — Б. пр.

[2] Херберт Кларк Хувър (1874—1964 г.) — президент на САЩ от 1929 до 1933 г. — Б. пр.

Какво в предвоенната етика е могло да заслужи одобрението на вашия приятел, когото мисля, че малко или много познавам? И ако като нас и той е умирал от жажда, тогава за какъв дявол негодува, че аз упреквам епохата в духовна ограниченост? Защо влага в моята книга повратен смисъл, какъвто аз не съм вложил? Когато казвам, че всеки е отговорен за всички, аз само продължавам великата традиция на блажения свети Августин[1]. Както и вашият приятел, когато воюва. Чрез него във войната участвуват и бретонската селянка, и селският пощальон от Монтобан. Ако страната е живо същество, той е юмрукът на тази страна. С неговите ръце се сражава и селският пошальон. А той с ръцете на този пощальон служи под друга форма на обществото. Живото същество не може да се дели.

Каква връзка може да има разглежданата от мене тема с идиотското хленчене срещу политиката на Леон Блум? Кой ред в моята книга му дава правото да смята, че изразът „аз съм отговорен“ може да има и най-далечната връзка с унизителното „mea culpa“[2]? Тези думи могат да бъдат девиз на всеки горд човек. Това е вярата в действие. Доказателство за собственото съществувание. Че някакви канцеларски плъхове могат да приписват на книгата ми политически намерения — на това мога само снизходително да се усмихна, аз, който всяка седмица въпреки четиридесет и четирите си години се сражавах на борда на „Лайтнинг П-38“ в състава на група 2/33, а преди осем дни се връщах с вражески изтребители по петите. Преди четири дни над Анеи един от двигателите ми се повреди.[3] Пет пари не давам за тях. Но на вашия толкова благороден приятел отказвам правото на подобно тълкуване. Аз пиша „за“ него. Вместо него. И нека ме прочете след десет години, щом днес е съвсем невъзможно да бъда правилно разбран дори от най-чистите души.

---

[1] Августин Аврелий (354—430 г.) — църковен деятел, един от основателите на християнската теология. — Б. пр.

[2] Моя е вината (лат.). — Б. пр.

[3] На 29 юни 1943 година.

Писмо до X.

(1943 г.)

Нуждаех се точно, ама съвсем точно от такова писмо като твоето. Препрочетох го тридесетина пъти. Може би не си в състояние да разбереш колко голямо значение има то за мен. Може да ме подтикне към работа. Искам да получа още едно.

Разбираш ли, мненията не ми носят информация, съветите не ми помагат. (Поне в този стадий. Когато свърша една книга, тогава ми трябва колкото може повече критика, за да я усъвършенствувам. Но на този етап тя по-скоро ме прави безплоден.) Единственият въпрос, който ме изпълва с тревога и ми тежи, единственият отговор, който може да ме съживи, да ми помогне, да ми послужи, е: какво става с книгата ми в ръцете на този, който я чете. Точно твоето писмо. Съвсем точно.

Благодаря.

Писмо до майка му

(Ла Марса, 1943 г.)

Мила мамо,

В момента научавам, че за Франция тръгва самолет. Първият и единственият. В два реда искам да ви прегърна с всички сили — вас, Диди и нейния Пиер[1].

Сигурно скоро ще ви видя.

Ваш Антоан

Писмо до X.

(Алжир, август-септември 1943 г.)

Опасявах се, че голистите ми крадат всички писма и вече имам доказателства за това. Аз, който така ужасно се безпокоя, съм като в затвор. Адресираните до мен писма отиват в бог знае каква черна камера, откъдето

---

[2] Сестра му Габриела и зет му Пиер д'Аге. Това писмо е достигнало нелегално до госпожа дьо Сент-Екзюпери.

никога няма да излязат. Пустиня от безмълвие и привидения, които ме нараняват. [. .]

Вече едва издържам. Все ми се струва, че много ще страдам. Тази епоха ми напомня времето на Въздушната поща, но в увеличени размери. Откраднатите ми писма ме разстройват не по-малко от изповедите на Г. („от него ще се потърси сметка"). Бойните задачи бяха моят покой. Не ме интересуваха техните комбини, след като в душата ми цареше спокойствието на чистата смърт. Но сега като безработен се чувствувам жалък и беззащитен. Без гражданско състояние. И вече нищо, нищо не разбирам от живота.

Първо, ненавиждам полемиката, не я понасям. Тя е за мен най-страшното мъчение на света. Странно е, но е така. Не понасям също и затвора. Извън това мога всичко да понеса. Дори и десетте хиляди метра, когато съм толкова изтощен, като днес. Дори и раните. Дори и да изгоря.

Това всеобщо безмълвие ме изпълва с тревога. Несправедливо е. А техните дребни пигмейски машинации ме задушават. [. . .] Ненавиждам тази планета. [. .] Толкова съм тъжен, тъжен, тъжен! [. . .]

Непрекъснато си задавам въпроса, в кое кътче от вселената бих могъл да живея тъй, че да се чувствувам у дома? [. . .]

Същия ден след вечеря.

[. . .] Вечерях с двама генерали тъпаци. Нещастният Жиро. Какъв глупак! И с каква банда глупаци се е обкръжил! След този разговор се чувствувам по-отвратен от всякога.

Трудно е да се биеш „за нищо". Не обичам локомотива на голистите заради някои негови особености. Но това все пак е локомотив. Насреща няма нищо друго, освен един прашен, старомоден и смешен манекен. Тогава къде да отида да подишам чист въздух?

Оставаха ми бойните задачи и неколкочасовите полети над Франция. На десет хиляди метра. Малко като достойнството на леден ешафод. Това ми допадаше. Но като безработен не мога да се надявам на нищо, което да има някакъв смисъл за мен. Отвратителните спорове, полемиката, клеветите — цялото това тресавище ми е противно. А откраднатите ми писма са като една първа стена от затвор. Мъката от мълчанието. Господи, колко ме отвращават хората! Животът сред тях ми прилича на огромен концентрационен лагер. Това е режимът на голия охлюв П. [. .]

Кълна ви се, че нямам работа тук, сред тези хора, на тази планета, където не ме разбират, нито ме обичат. Та нали тя е предадена под властта на голия охлюв П.! Какво мога да правя със Z или с тазвечершните генерали? Аз съм сам, сам, сам. Повече сам, отколкото ако бях мъртъв.

Паула не беше шега. Имам нужда от детство, изпълнено с божества. Земята, през която минавам, е толкова безплодна! Така беше в деня, когато се удавих. И вкусих от покоя. Нека настъпи покой.

Всичко е посредствено. Непоносимо ми е вече. Десетте хиляди метра излизаха от посредствеността. А вече ги нямам.

Заминавам ужасно разстроен.

Изпълнен съм с добра воля, но не мога на нищо да изменя. Не съм в състояние да понасям низостта. А тази вечер на съседната маса се нагледах на пищния гол охлюв, който оставяше лепкава като сироп следа. Знам какво ще стане. Толкова съм отчаян!

Чудно е, че не сте го почувствували, за да ми се обадите по телефона.

Не зная какво става с мен и защо ми е толкова тъжно, тъжно!

Писмо до Х. (неизпратено)

Не се умира за идеи.
Умира се за същността.
Умира се за Битието.

Драги Х.,

Ти ме накара отново да преживея една стара драма и ме хвърли в най-безизходно отчаяние. Познаваш ме достатъчно (дори само ти ме познаваш, а не онези злобни типове, които говорят по мой адрес), за да си представиш, че прекарах тези две години не в безметежния покой, за който намекваш в полемичния си порив, а разкъсван от такива вътрешни противоречия, каквито не ти пожелавам да изпиташ. Тъй като не съм ексхибиционист, почти с никого не съм ги споделял. Моето мълчание е могло да заблуди страничния наблюдател.

Всеки от нас е такъв, какъвто е. Някои намират абсолютно душевно равновесие, щом се присъединят към едно дело. Тогава всичко им става ясно. Аз самият се радвах на пълно щастие, когато летях по маршрута на компанията „Аеропостал“, преди твоят приятел Сер да я беше лишил от духа на саможертвата, виждайки, че добрите му намерения претърпяват крах. Или в 1939—1940 година, когато изпълнявах най-обикновени бойни задачи. И съвсем скоро на борда на самолетите „Лайтнинг П-38“. Пет пари не давам за собствената си кожа и в духовния смисъл този климат, в който я рискувам, ми допада повече от всеки друг.

Би трябвало по-скоро да кажа в емоционалния смисъл. Защото това е именно случаят, когато духовното у мен влиза в спор с емоционалното. Ако не беше така, щях да бъда анархист. Същата атмосфера, която цареше в екипажите на компанията „Аеропостал“, аз срещнах и у барцелонските анархисти по време на войната в Испания. Същата саможертва, същата готовност за риск, същата взаимопомощ. Същата възвишена представа за човека. Можеха да ми кажат: „Ти мислиш като нас“, но ако ме попитаха: „Защо тогава не си с нас?“, не бих могъл да им отговоря така, че да ме разберат. Те живееха от чувствата си, а в полето на чувствата аз нямах какво да им възразя. Както нямам какво да възразя и на комунистите. И на Мермоз, и на всеки, който е готов да пожертвува собствената си кожа и предпочита да дели къшея хляб с другарите си, отколкото да ползува всички блага на живота. Но ако аз вярвам в човека, роден от комунизма, то ми е трудно да повярвам, че неговият предтеча е каталонският анархист. Величието на анархиста е в това, че не е победил. Ако той възтържествува, от неговата паница може да изпълзи само ларвата на тщеславието, която не ме интересува (и съм готов да обясня защо). Нима за да изпробвам опияняващото действие на чувствата, както се изпробва наркотик, ще разруша доброволно своята духовна цел? Би било подло. Духовното начало трябва да преобладава над доводите на чувствата. Просто казано — човек следва този път, когато наказва собствения си син.

За теб проблемът е прост, защото се ограничава изключително в сферата на чувствата. Обичам, защото обичам, и мразя, защото мразя. Това е достатъчно. За такива като мен нещата се решават по-трудно. Зная, че във Франция си рискувал живота си, участвувайки в Съпротивата. Това беше твой дълг. И аз бих постъпил по същия начин. Но в чужбина почувствувах как, въпреки волята ми, над мен тегне смазващото бреме на отговорността. Смазващо не от гледна точка на силата му — аз бих бил само една капка в морето — а от гледна точка на целта. И без всякакъв риск за мен. (Или по-точно без този риск да има каквото и да било значение. Пет пари не давам за риска. Не признавам доброволния риск, който се поема за опрощение на греховете. Знам по-добре от всекиго, че има смелост, която заслужава много по-голямо възхищение от смелостта пред лицето на смъртта. Колко е лесно да се преодолее страхът от смъртта! Особено когато гориш от ярост.)

Лично аз бях против примирието. В Бордо откраднах самолет и напъхах в него четиридесет млади пилоти, които бях събрал направо от улицата (самолетът беше четиримоторен „Фарман“) — заведох ги да продължат войната в Северна Африка. Добре. Но работата се провали. Примирието се отнасяше и до Северна Африка. Така че аз останах без работа.

Но от този момент нататък имах възможност да действувам чрез словото. Със скромните си сили поех отчасти отговорността за оцеляването на френския народ. Историята не може да се пресъчини. Можеш да впишеш в нея действително случилите се бедствия от миналото, но не можеш нито да докажеш, нито да опровергаеш онези предполагаеми бедствия или успехи, които биха ни очаквали при един въображаем ход на събитията. Ала този, който имаше възможност в рамките на своите слаби сили да съдействува за нарушаването или за спазването на условията на примирието (в края на краищата всичко се свеждаше до това), не можеше да не си дава сметка за сериозните последици от своето решение.

1. Още от 1940 година всички възрастни мъже, подлежащи на мобилизация на територията на Франция, се отправяха на сигурна смърт в германските лагери. И то съвсем законно. Шест милиона пленници вместо два.

2. Северна Африка беше блокирана от Германия. Добре ми е известно, че официалното схващане ни задължава да отричаме този факт. (Твърдеше се дори, че Германия, изтощена от военните действия във Франция, не е способ-

на на ново усилие!) Аз мисля, че още непоколебимата по онова време Германия (силата ѝ не беше подкопана нито от американското превъзходство в оръжията, нито от огромната руска мощ, нито от десетте милиона убити германци) беше в състояние за петнадесет дни да ликвидира Северна Африка чрез Испания или Сицилия. (Франко щеше ли да се възпротиви?) А тук имаше двеста хиляди души без оръжие. Дори и да предположим, че цял поток от съвременни танкове, самолети и картечници, насочени срещу обикновените пушки, не променя съотношението на загубите, понесени от двете страни, достатъчно беше Германия да пожертвува сто деветдесет и девет хиляди деветстотин деветдесет и девет свои войници, които да бъдат взети в плен или убити, за да остане срещу нея след тази размяна един-единствен войник. И то твърде вероятно генералът. При това без оръжие. (А не говоря за арабския проблем.)

3. Немският шантаж беше всеобемащ. Оцеляването на градовете зависеше единствено от железопътните вагони. А вагоните — от смазката за осите на колелата. Смазката — от хамбургския нефт, или от румънския. Нашите офицери във Висбаден бяха непрекъснато подложени на този шантаж. Ден след ден.

4. Не мога да забравя, че само във Варшава три милиона поляци[1] бяха прекарани през газовите камери. Доколкото ми е известно, в „Майн кампф“ немската заплаха срещу Франция не е по-малка, отколкото срещу поляците.

5. По времето, когато Белгия беше вече предоставила на Германия два милиона работници, Франция бе изнесла само сто и двадесет хиляди. Тези два милиона допълнителни затворници вече можеха да бъдат добавени към двата милиона военнопленници.

6. А заплахата от депортиране на населението?

7. А въпросът с евреите? Можеш да ненавиждаш Пейрутон[2] за всички негови отстъпки. И все пак той беше за теб могъщо прикритие. Двестата хиляди френски евреи от неокупираната зона никога не биха оцелели от нацисткото господство, чието високомерие тогава не беше сму-

---

[1] Цифрата сама по себе си е погрешна. По онова време размерите на геноцида още не са били точно известни.

[2] След като в 1940—1941 г. заема поста министър на вътрешните работи в правителството във Виши, Марсел Пейрутон е назначен от генерал Жиро за генерал-губернатор на Алжир. Пристигайки в Алжир, Дьо Гол поисква отстраняването му и Пейрутон подава оставка.

щавано от нищо. Каквото и да говорим, Леон Верт живееше, движеше се, пишеше.

8. А въпросът с американското присъствие? (Ще се върна по-нататък към него.)

Режимът от Виши беше, разбира се, ужасен. Но на всеки организъм е необходимо отверстие, за да отделя изпражненията си. Канализационните работници по правило са равнодушни към тънките ухания. Тъмничарите рядко имат души на самарянки. Разбира се, онзи, който моли победителя за смазка за осите на колелата, образно казано, по-малко се отвращава от оборския тор. Всичко това са просто функции на организма. (Колкото до полицията, тя, разбира се, е подла и гнусна, като всички полиции от нашето време.)

Във Франция бих си поставил може би за цел да убия Пюшьо[1]. В Съединените щати пред мен стоеше друга задача.

Когато в навечерието на примирието напуснах Франция, не беше весело наоколо. Помня едно пътуване с кола през нощта в дъжда. Тъмно като в рог. Бях запалил фаровете. Както бях спрял при едно задръстване на пътя, изведнъж се оказах в плен на някакъв бунт на тълпата. Войниците обсадиха колата ми и заплашваха да ме убият. Защо? Заради фаровете ми. В това блато от дъжд и кал, под таван от сто и двадесет метра височина, аз им навличах небесния гняв на хитлеристките бомбардировачи. Един от тези герои насочи към мен електрическия си фенер и в продължение на десет секунди ругаха нашивките ми. Аз олицетворявах войната на търговците на оръдия и на капиталистите. Обхвана ме безгранично отвращение и почти пожелах да бъда разкъсан от тази паплач. Представи си само: груби гласове, мръсни ругатни. И при това се потяха от страх. Чувствувах как ужасът раздира вътрешностите им. Лицата, гласовете, позите — всичко беше гнусно. Изпитвах неописуем срам.

А пък цивилните! По време на отстъплението квартирувахме последователно в единадесет села. Хубаво ни посрещаха — нас, умиращите за тях! Нито една дума за съпротивата. Никакъв свеж полъх! Товарен добитък, оскотял до краен предел. Всеобщ егоизъм. Разкъсване на всички връзки.

---

[1] Също известно време (1941—1942 г.) министър на вътрешните работи, но на правителството на Лавал, и отговорен за множество репресии. Сътрудник на генерал Жиро в Северна Африка. Арестуван като колаборационист и разстрелян на 20 март 1944 г.

Къде беше живата Франция? Мислех, че един прекрасен ден тя ще се пробуди. Но този образ на народната Франция, ненавиждаща властта, която я обрича на срама от примирието — ах, каква лъжа! С идването на германците от това стадо се изтръгна огромна въздишка на облекчение.

И, разбира се, имаше всички възможни изключения. На първо място ние! Мятахме се в това бунище и в промеждутъците изпълнявахме бойни задачи и умирахме без колебание. Имаше, разбира се, и Мандел[1], и някои селяни, и някои войници, но в крайна сметка примирието не беше сключено от правителството, а от Франция. Това биеше на очи. И то не само Франция на капитала и на военните. Не Жан Пруво[2] и не Петен. А цяла Франция. И те с нея. А аз бях против и за да се утеша, си казвах, че тази огромна вълна на страха, тази капитулация може би има своето обяснение. Грешката ми е в това, че разглеждам нещата твърде отблизо, в цялата им грозота. Гледано от упср, всичко е грозно. Кожата на любимата ми под микроскопа ѐ цялата грапава и с петна. Кратките отрязъци от времето също обезобразяват. Моментална снимка на Пастьор [. .] когато се секне или нещо подобно [. . .] — не върви някак. Човекът и народът трябва да се разглеждат от разстояние. И в пространството, и във времето. Когато гледаш човека отблизо, виждаш вътрешностите му. Когато го гледаш за кратък период от време, виждаш функциите на тези вътрешности. Всичко това не изразява битието. Но играта беше нечестна. Войната се водеше без оръжие. Делото ни беше опасно. Бихме изгубили два милиона души, за да забавим с двадесет часа немското настъпление. Самата човешка същност се опълчва срещу това безплодно кръвопролитие. Два милиона убити. Шест милиона пленници. Три или четири милиона депортирани и като връх на всичко — призракът на депортирането на цялото население. И останалото: жени, деца и старци, които просят от завоевателя смазката за железопътните вагони, така необходима за тяхното твърде малко вероятно оцеляване. Знаеш какво нещо е нуждата. Благородният народ въпреки всичко търгува на черна борса. Ти сам си ми разказвал как е в Русия. Колко време вече нейният народ, виждайки как се надига вълната на немското нашествие, призовава света да се солидаризира с него или да му помогне да издигне преграда срещу тази вълна и колко време вече на руснаците се гледа като на смутители на световния ред и те са оставени да се противопоставят сами със своите снопи жито на „щуките“ и на танковете. На кого е задължен руският народ? В името на какво божество, което дори няма да извлече и най-малката полза от това, трябва да се тласка цветът на нацията към бездната, от която връщане няма?

---

[1] Луи-Жорж Мандел (1885—1944 г.) — френски политически деец противопоставил се остро на примирието през юни 1940 г. Преследван от правителството във Виши и убит от негови агенти. — Б. пр.

[2] Жан Пруво (1885—1979 г.) — френски вестникарски магнат, министър на информацията през юни 1940 г. и един от инициаторите на примирието с Германия. — Б. пр.

Моята лична цел е да настоявам за продължаването на борбата. И тъй, когато в 1918 година Германия се спаси от окупация благодарение на примирието, което, разбира се, известно време разлагаше народа, оказал се под властта на щреземанските педерасти[1], но впоследствие позволи да се създадат условия — отначало, естествено, невидими — за възстановяването на страната, за нейното закаляване, за гордостта ѝ, та когато Германия подписа примирието, цел и дори духовен дълг, разбира се, на немския Деруледа[2] беше да се възмущава от такъв позор. Германия се предаде, преди да бъде окончателно изчерпана. Германия се предаде пред самата своя гибел. Но беше ли унищожена дълбоката съвест на нацията, отказала се да продължи борбата от мига, в който над най-добрата част от народа тегнеше заплахата от неизбежна и безсмислена гибел? Нима у нас не се изписаха цели страници за това преждевременно примирие, което спаси Германия? Разбира се, външно това се изрази в отказ от борбата, в жажда за блага, презрени или не (примирието беше за немците по-голям празник, отколкото за нас), в анархия. В егоизъм. И в угодничество към победителя (повече отколкото у нас). Разбира се, в нашето примирие има нещо грозно и то ще извиква на живот немалко грозота. [. . .] Онзи, който загива, е по-смел от онзи, който капитулира. Да победиш или да умреш — велики думи. Но [. .] тук изпадаме в антропоморфизъм. Защото онова, което има смисъл за отделната личност, губи значението си на равнището на народа. Както това, което важи за клетката, не струва за целия организъм. Прекрасно е, когато отделната личност търси смъртта на барикадата. Тук става дума за саможертва. Но къде е величието в самоубийството на народа? Ти самият не го желаеш. И ще осъдиш човека, който от страх пред смъртта служи по един или друг начин на врага. Но няма да упрекнеш работническото население на Бийанкур за това, че стотици хиляди хора не се самоубиват, *вместо* да работят на немските машини. Ще ги сметнеш дори за нелогични, след като сами изискват британските въздушни сили да бомбардират заводите „Рено“. При това като остават да работят на машините. В това няма никакъв парадокс. Отделни единици да загинат за общото благо е дълг. Всички да се самоубият е нелепост. Ако си се посветил на Франция, ще загинеш за спасението на Франция. Ще умреш, за да спасиш това, което е по-голямо от теб. Но няма да убиеш онова, което е по-голямо от самия теб и което си обожествил, за да го спасиш. Ако цялото работническо население на Бийанкур си направи харакири, няма да знае на кого посвещава тази жертва. Затова се отказва. И работи в заводите, като същевременно желае те да бъдат унищожени, дори ако хората ги очаква гибел. Защото тогава тези, които умират, умират за другите..

---

[1] Густав Щреземан (1878—1929 г.) — един от лидерите на Ваймарската република, създадена след поражението на Германия в Първата световна война. — Б. пр.

[2] Пол Дерулед (1846—1914 г.) — френски писател и политически деец, автор на книги с крайно националистически тенденции. Тук името му се споменава като нарицателно за шовинист. — Б. пр.

Това е до такава степен вярно, че в нюйоркските спорове стана нужда да се измисли в името на какво Франция трябва да бъде принесена в жертва. При което не ставаше дума за съгласието на Франция да направи частични жертви, а за пълното ѝ и безусловно унищожение. Тя трябваше да бъде пожертвувана заради по-голямата общност, заради съюзниците. Вожел заявяваше: „По-добре гибелта на всички френски деца, отколкото разгромът на Англия.“ Една бездетна глупачка ми казваше: „Ако имах деца във Франция и знаех, че умират от глад, щях да се гордея с това.“ Но когато се е стигнало дотам, че да умират децата, това значи, че умира Франция. В името на какво? На другите. Но това е развлечение за емигранти. Тези думи се изговарят така лесно, както „Подайте ми горчицата" или „Днес е горещо". Всъщност понятието „съюзници" е временно. Понастоящем твоят голизъм подготвя война срещу американците или евентуално срещу англичаните. [. . .] Народът разсъждава по-бавно, по-истински. Новото божество не беше за него нещо осезаемо, което да може да го подтикне към жертва. Трябваше да се спасява вече разрушената Франция, която вашите раздори заплашваха с пълно унищожение. Дори това не беше леко да се постигне. А по-широкото понятие „съюзници" изобщо не се побираше в ума.

Моята главна мисъл, която за мен е по-важна от всякакво състезание по красноречие, се заключава в това, че народът не е нито френската Камара на депутатите, нито американският Сенат, нито фашисткият Съвет. Народът е ценен с най-доброто от своята същност. Народът е Трефуел[1], Паскал, Давид Вей[2], безмълвната майка край постелята на болното дете, взаимопомощта и саможертвата на стачкуващите работници. Народът е добротата, която не се поддава на доводите на разума, подчинява ги на себе си и устоява на политическите промени, както мощният дъб — на смяната на годишните времена. Наследството не се предава с формуляра на политика.

Политиката не се нуждае от жертви. От жертви се нуждаят самото битие на народа и неговата същност или нещо, свързано с нея. Аз ще се пожертвувам за свободата на своите братя. Ще се пожертвувам за личността, за свободата на Гърция или на Италия. Но няма да пожертвувам своя народ за тази свобода. Защото всички ние сме борци за нещо висше. Ако потрябва, ще пожертвувам своя народ за извисяването на човека. Но и тогава за достойнството на човека няма да съдя по политическия формуляр, а единствено по неговата същност. Кръстоносният поход (обезкръвяващ) един народ, може да бъде посветен само на бога. [. .]

Настана време за честен размисъл, време да изпълним със смисъл думи, които са загубили всякаква пазарна стойност, защото пред нас се поставят нови въпроси, заплетени и противоречиви. Като например въпросът за честта и за безчестието. [. . .]

---

[1] Жак Трефуел (1897—1977 г.) — френски химик и бактериолог, директор на института „Пастьор". — Б. пр.

[2] Жан-Давид Вей (1898—1972 г.) — френски ориенталист, уредник на музея Лувър. — Б. пр.

Писмо до X.

(гр. Алжир, средата
на ноември (?) 1943 г.)

[. .] Лежа неподвижно в леглото. Стълбата в хола. Шест мраморни стъпала в затъмнението. Така. Отивах бодро да вечерям с Шнайдер и други приятели. Забравям за дупката. И изведнъж се озовавам в празното пространство. Не задълго. Просвам се точно по гръб с целия си ръст от височината на стълбите. Опашната кост — на един ръб на стъпало, петият поясен прешлен — на друг? Двеъгловати опорни точки не бяха достатъчни да убият инерцията на тялото ми. Опашната кост издържа, но не и прешленът.

Естествено през гръбначния стълб ударът се предаде и на мозъка ми и пет минути останах почти в безсъзнание на стълбата. После си определих диагнозата. Казах си: такъв удар гръбнакът за нищо на света не може да издържи. Значи е счупен. Тогава проверих краката си: движеха се. Следователно, казах си, счупен е прешлен, който не съдържа костен мозък, значи е „неядлив“. Вярно беше. Не съм толкова глупав. Петият поясен е без костен мозък.

После се надигнах. Изправих се на краката си. Със ситни крачки се придвижих към трамвая и отидох на вечерята. Доста ме болеше и това потвърждаваше догадките ми. Казах: „Моля да ме извините за закъснението, но току-що си счупих един прешлен.“ Тогава всички се разсмяха. Аз също. И никой не прояви интерес към моя прешлен.

На връщане към къщи пуснах една бележка под вратата на Пелисие: „Счупих си един прешлен на стълбата ви, като излизах за вечеря. Бъдете любезен да ме прегледате утре сутрин.“ Прекарах тежко нощта, тъй като от удара ми се беше замаяла главата. Заспах към осем часа. А той прочел бележката ми и тръгнал за болницата. Така каза Северина.

Бях объркан. Имах покана за един полуофициален обед и единственото ми оправдание можеше да бъде само собствената ми диагноза. Отидох на обеда много, много бавно. На връщане към четири часа ми стана вече доста зле. Тогава посредством Северина помолих Пелисие за консултация (беше в кабинета си). Опипа ми прешлена и изрече нещо подобно на: „Виждате, че не мърда!“ А аз му отвърнах: „И все пак е счупен.“ Той се засмя.

Бях изпаднал в глупаво положение с този мой прешлен. Затова го попитах смирено: „Какво трябва да направя за болката, която усещам?“ И той ми обясни много, много добре каква ми е болката и ме посъветва да правя гимнастика.

За да разсее окончателно моите съмнения, той добави, че е виждал куп катастрофирали хора, дори под колелата на влак, които не са имали счупени прешлени. А, ей богу, влакът е такъв грамаден и тежък! И бързо се движи. Пред него моите шест стъпала бяха детска играчка.

Тогава отидох на друга вечеря. Още по-бавно. Превъзмогвах болката. Казах си, че това е добра гимнастика, но не бях много убеден.

На другия ден Съветите[1] даваха голяма прием. Много ми се искаше да видя какво ще бъде. Поканен бях. Отидох.

Празникът беше устроен на осеяна с цветя поляна пред някакъв дворец. Елегантно във висша степен. Но нищо друго, освен оранжада.

На поляната се разхождаха всички министри, всички генерали и всички християни на Алжир. Чакаха лъвовете. Питаха: „Къде са?“ А те бяха там, но приличаха на банкери и поднасяха оранжада. Това подействува много успокоително на християните.

Но аз, пострадалият, стоях на тази поляна без столове и не можех да направя нито крачка. Когато минаваше някой познат, го питах: „С кола ли сте? Не? Тогава постойте поне пет минути с мен. Изглеждам толкова глупаво, като стоя тук сам изправен.“ И така беше.

Но все пак хитрувах и всеки път, когато успявах да залъжа болката, правех по една крачка към вратата. Съвсем незабелязано, докато накрая адмирал Обоано ми помогна да се придвижа.

---

[1] Става дума за прием в съветското представителство при Френския комитет за национално освобождение по случай 26-годишнината на Октомврийската революция. — Б. пр.

После, когато отегчих Пелисие с историята на моето произшествие, той каза: „Но контузиите също биват много болезнени. Щом държите да се успокоите, идете при този рентгенолог, много е добър.“ Вярно е, че държах. След като погледна снимките, рентгенологът каза:

— Но вие стѐ луд, че не лежите! Имате напречна фрактура на петия лумбален прешлен с леко вертикално сплескване и костна деформация. Освен това целият прешлен е изместен с няколко милиметра наляво.

— А, така ли!

— Счупването на прешлен е сериозно нещо. Три месеца постелен режим, ако не искате да останете сакат за цял живот. .

— Аха!. . .

— Но, дявол да го вземе, не усещате ли, че имате счупен прешлен!

— И още как!

И после се върнах при Пелисие. Чувствувах се като пукната ваза. Движех се с трогателна предпазливост. Казах на Пелисие:

— Имам фрактура, утре ще получите снимките.

— Откъде знаете, че имате фрактура?

— Той ми каза.

— Магаре! Тия рентгенолози вечно си пъхат носа в диагностиката! Да си се занимават с рентгена, другото не е тяхна работа!

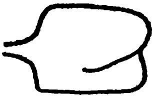

— Масата е сложена.

Това е Северина.

— . . .Аз .къде. . ще обядвам?

Още се чувствувах като пукната ваза и ми се искаше да полегна, за да не се пръсна на парчета. Освен това ме и болеше.

Но веднага разбрах, че Северина е стара, а рентгенологът — глупак. И отидох да се просна на един стол.

На другия ден дойдоха снимките. Пелисие се съгласи за пет минути, после се опомни:

— При вас това е вродено.

— Но защо?

— Така.

— А, добре.

Като пукната ваза се чувствувах смешен, но междувременно болката се засилваше.

— Все пак. Толкова силно се ударих.

Тогава той се ядоса. Нищо не бях разбрал за влакоцете.

— Ама аз съм виждал хора, паднали от петия етаж, които нямат дори и една драскотина.

И толкова. Изпратих един познат при рентгенолога. Рентгенологът е категоричен. А мен ме боли също категорично. Е, поне прешленът е без костен мозък. Така или иначе ще се слегне. Или ще се разтегне.

II

Продължавам писмото си. Това е второто действие. Доколкото не можех да се движа, наложи се да се включат военните лекари.

И те дойдоха. Взеха снимките. Казаха: фрактура. От учтивост помолих Пелисие да дойде да ги поздрави. Той им каза:

— Този рентгенолог е високомерен и невежа, трябва да направите други снимки в болницата.

И много мило ме заведе в болницата и каза на другия рентгенолог — конкурент на цивилния:

— Доктор Б. е високомерен. Една фрактура може да изглежда и така, и така.

Новият рентгенолог направи снимки. Не бяха сполучливи. Направи ги повторно. Вече бяха по-добри. Виждаха се утринните изпарения на японски пейзаж. Много беше красиво.

През утринните изпарения се забелязваше нещо, което можеше да бъде или хълм, или прешлен. Рентгенологът конкурент въздъхна. После каза:

— Не съм съгласен с доктор Б.

Сетне се замисли с какво точно не е съгласен.

И откри. Показвайки заострената част, която вчера беше обявена за вродена, каза:

— Това е само проекция на сакралната кост.

— Нали? — каза Пелисие.

Щом не можеше да бъде счупване, все трябваше да бъде нещо. Беше вродена проекция.

Вкъщи Пелисие каза:

— Виждете ли! Не съм го карал аз да говори.

— О, не!

Така че и военните не искаха да ми признаят счупването. Тогава започнах отново да се разхождам, за да оздравея. Още не съм оздравял.

III

Днес се навършват седем дни. Не съм нито по-добре, нито по-зле. Пелисие ме уверява, че една контузия не минава до три месеца, така че болката е в реда на нещата. Във всеки случай много съм уморен.

Понеже мисли, че още се съмнявам, днес ми донесе снимка на истинска фрактура. Безспорна.

— Ето как изглежда една фрактура.

И вярно е, че дори и аз бих могъл да поставя диагнозата. На мястото на прешлена — някаква заврънтулка, а около нея — безброй отломки, големи колкото зъб. Казах:

— Да, явно счупване.

Помислих:

— Не е било влак, нито пететажна къща. Значи е торпила. Съдейки по пораженията, сигурно е торпила.

— Само това ли намерихте от този господин?

— Кое?

— Прешлена?

Тогава той си взе снимката.

И сега още се съмнявам. Прешленът ми може би не е засегнат. Но ми е мъчително, защото болката е особена. Бих предпочел да зная от какво е и да се окаже просто от счупена кост. Имам странни угризения, че продължавам да се движа. А понеже нищо не ми откриха, още по-неловко ми е да лежа.

Тогава?

Тогава. Тогава. имам нужда да се приютя в някаква съдба. А сякаш се намирам във влак, който безкрайно се бави пред някой семафор. Нито съм на война, нито си върша работата, нито съм здрав, нито болен, нито съм разбран, нито разстрелян, не блаженствувам и не страдам. Но съм отчаян.

Странно нещо е отчаянието.

Имам нужда да се родя отново. Установих, че бих се радвал, ако трябва да лежа с години прикован на една дъска. Съдба на духа. Както бих се радвал и да ме оставят пак да воювам на борда на лайтнинга. Съдба на войник. Или да обичам без надежда. И така завинаги. Съдба на сърцето.

Да обичаш без надежда — не е това отчаянието. То означава, че ще се слееш с любимата едва в безкрайността. А по пътя звездата не гасне. И можеш да даваш, да даваш, да даваш. Колко е странно, че не мога да бъда вярващ. Бог се обича без надежда: това много би ми допаднало. Солем и григорианският псалм.

Църковното пение има нещо общо с морето. Често съм мислил за това. Веднъж в 1940 година, преди да напусна Лион, се изкачих до Фурвиер една неделя сутрин. Вървеше (вечернята). Студено беше. В църквата нямаше никой освен певците от хора. Почувствувах се съвсем като в кораб.

Хорът беше екипажът, а аз — пасажерът. О, пасажер без билет. Имах чувството, че съм се промъкнал тук съвсем незаконно. И бях — точно така — бях заслепен.

Заслепен от нещо несъмнено, което никога не успявам да задържа.

Безкрайно ми е жал за хората: докато спят, все нещо пропускат. Но какво, не зная. [. . .]

Защо ми е толкова лошо? Нямате представя колко ме е страх. О, не става дума за моя прешлен. Впрочем от него дори има полза. [. . .] Ударът беше страхотен (ударът в главата) и. . това проясни мислите ми. Странно. Проясни ми нервите. Бях напрегнат, напрегнат, физически ми беше невъзможно да напиша повече от две страници Ръката ми се сгърчваше. Буквално беше невъзможно да ме четат. [. . .] В писмата ми от последните месеци почеркът ми се променя на втората страница. [. .] А ето че ударът е премахнал това. Нещо, което е било объркано, се е върнало на мястото си.

Странно! [. .]

Ето още една бележка за мама. Господи, колко е печално всичко това! Да намериш себе си. . . е навярно невъзможно. Къде е това, в което можеш да намериш себе си — дом, обичаи, вярвания? Ето защо днес е непоносимо трудно и горчиво да се живее.

Опитвам се да работя, но работата е трудна. Тази жестока Северна Африка разяжда душата: не мога повече. Това е гроб. Колко беше леко да се лети на „Лайтнинг“ с бойна задача! Като решиха, че съм твърде стар, тези глупави американци поставиха пред мен преграда. Д. не може да ми помогне — а и как? Страхувам се, знаете ли, за работата си — дори в материалния смисъл.

Очаквам и най-лошото. [. . .] За всичко, което се отнася лично до мен, съм загубил всякаква надежда. Малко ми е мъчно за самия мен. Мъчно ми е за всички. Когато слушам какви присъди се изричат над мен, започвам да ненавиждам и присъдите над другите. Има само отчаяни хора, на които не достига слънце. Да кажем, че обичам у другите именно това, с което мога да им помогна да станат по-добри. Обичам онези, на които мога да дам повече, отколкото да получа от тях. В крайна сметка съм толкова самотен! Да кажем, че обичам да помагам на давещите се, като държа главата им над водата. Да извлека от тях глас, който да звучи по определен начин или с някаква особена усмивка на лицето.

Да кажем, че ме вълнуват само пленените души.

Когато ми се удаде чудото за три секунди да опитомя този, който се смята за загубен, когато у него за три секунди се пробуди доверието, вие не знаете какво лице обръща той към мен. Моето призвание е може би да откривам подземни извори. Обичам да търся онова, което се таи дълбоко в земята. Толкова малко съм нужен на този, който е съвършен!

Казват ми: „Удавницата е по-надълбоко, отколкото мислиш. . .“ И аз се затичвам. Това не е безумие. Само аз знам какво изваждам на бял свят. Странно е, че ми трябваше време, за да разбера. Но истината е, че нямам призванието нито да „бъда“ щастието на някого, нито да го получа от някого. Ако „съм“ нечие щастие, става ми страшно, сякаш съм показал някому невярно пътя. Колкото до това да получавам — толкова малко ми е нужно! И мога да изглеждам жесток, ако не утеша някоя скръб или не изпълня някое желание. Жесток за плътта или за сърцето, но не и за душата. Затова всъщност никога не съм бил жесток. Аз принадлежа донякъде на тези, които ме избират като път. Напълно ми е безразлично откъде идват. За да се изразя, повтарям, нямам други думи, освен онези, които се отнасят до религията. Разбрах това, като препрочитах своя „Каид"[1]. Трудно е да се облече в думи смисълът на това, но не са случайни такива думи като „кола, път и превоз за шофьора на шофьорите". И нищо друго не разбирам, нищо друго. Не разбирам как някой може да бъде „достоен" за мен. Аз не съм награда. Или как аз мога да бъда „достоен" за някого. Не съм достоен за нищо. И не мога да разсъждавам другояче.

Впрочем, вече се уморих от себе си. От толкова объркания си език за всяко нещо. Аз просто съм в затвор в самия себе си. И в други отношения съм символично в затвор. Какво може да се направи срещу планинските срутвания? Обезверен съм, много съм обезверен. С всички сили ми се иска да пиша, но за мен тук климатът е страшно нездравословен. „Губя си живота." Никога не съм изпитвал подобно чувство на безплодна изнуреност. И това е ужасно. Ах, само преди два месеца колко здравословно беше да летя на „Лайтнинг" в изпълнение на бойна задача! Тези глупави американци не знаят какво направиха с мен, като ме лишиха от полети. [. . .]

Писмо до жена му Консуело

(Алжир, без дата)

Ню Йорк, раздорите, свадите, клеветите, историята с А. Б.[2] окончателно ме отвратиха. Може би е заради това. Уморих се от тях. Всичко това не е човешко. То е погрешна аритметика. . . И те всички са малко такива. Това не е моята родина. Ще се изложа и на обстрел, ако трябва, за да защитя мира в Аге[3] или вечерите с Лазарев,[4] или твоите патици (които ти печеш, между впрочем, неправилно, защото кожичката им не е достатъчно хрупкава), за да защитя най-ценното. Най-ценното в нещата, които обичам. Честността. Простотата. Партиите шах с Ружмон[1] (какъв славен човек е той!), верността, труда, сгрят от любовта, но не и играта с истината, в която затъват лъжците в изгнание, далеч от всичко човешко.

---

[1] Става дума за „Цитаделата".

[2] Става дума за френския поет сюрреалист Андре Бретон (1896—1966 г.), емигрирал в САЩ през 1941 г., изказал се отрицателно за „Боен пилот".

[3] Градът, в който са живели майката и сестрата на писателя. — Б. пр.

[4] Пиер Лазарев (1907—1972 г.) — френски журналист, син на руски емигрант. Редактор на в. „Пари соар", който публикува кореспонденция на Сент-Екзюпери. — Б. пр.

Писмо до Х.

(Декември, получено
на 18 февруари 1944 г.)

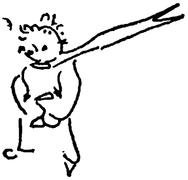

Часът е три сутринта. [. . .] Не мога повече. Защо, защо ли ми е толкова тъжно? Ще започна с не много интересните новини. Прешленът ми наистина се оказа счупен. И Пелисие го призна против волята си след един месец, когато видя вече съвсем очевидната рентгенова снимка. А междувременно през целия този месец аз бях на крака, тъй като нямах моралното право да лежа. (П. щеше да го приеме като обида.) За мен беше същинско мъчение. Трябва да се каже, че при подобни счупвания за щастие ходенето не е толкова фатално (питах за това други лекари). Засега все още ме боли, вечер съм малко като инвалид, но общо взето е добре. По-скоро — ще бъде добре. А настроението? О, никак не е добре.

Непоносима ми е тази епоха, непоносима. [. .] Всичко се влошава. Мрак в главата и студ в сърцето.

Всичко е посредствено. Всичко е грозно. Упреквам ги[2] най-вече в едно. Че на никого не вдъхват бодрост. Че не могат да подтикнат никого към жертва. Че нищо не могат да извлекат от човека. Унили надзиратели в лош колеж. Ето какво са те.

---

[1] Дени дьо Ружмон (1906 г.) — швейцарски писател, живял в САЩ между 1940 и 1947 година, където често се среща със Сент-Екзюпери. — Б. пр.

[2] Привържениците на Дьо Гол. — Б. пр.

Чувствувам ги в себе си като болест. [. . .] Колко е странно! Никога, никога не съм бил толкова сам на света. Гнети ме безутешна скръб.

Не зная дали ще се излекувам. И няма кой да ми помогне.

Каква човешка нищета в тази страна! Отпадъци от всички континенти. Глуха линия, където се изпращат негодните влакови композиции. Мухлясала провинциална жандармерия. Смешна надутост на класни наставници, които се чувствуват господари на положението. Да бяхте видели „Асамблеята“[1] им — просто да ти се доплаче. И колко труд си правят, за да запазят от осмиване нещо, което наистина е смешно! Толкова смешно, че те хваща страх.

И всичките им пресилено учтиви реверанси, докато чакат разрешение да стрелят!

Кълна ти се, нямат чувство за хумор тези хора!

И вече толкова въпиещи несправедливости!

Всичко това бавно нараства успоредно с глупостта, която набира сили.

Толкова глупаво, че ти става страшно.

Толкова грозно, че ти става страшно.

До гуша ми дойде.

Тази изолираност от епохата ме смущава повече от всичко на света. Толкова ми се иска да ги зарежа всички тези глупаци! Какво търся тук на тази планета? Те не ме искали? Какво съвпадение — и аз не ги искам! С удоволствие бих се уволнил от длъжността техен съвременник. Сред тях няма нито един, който да може да ми каже нещо интересно. Мразели ме? Това ме уморява повече от всичко, бих искал да си отдъхна. Да бъда градинар сред зеленчуците си. Или да умра.

Боже мой, все пак понякога съм бил щастлив в живота си — наистина винаги за кратко време. Защо вече не ми се полага една-единствена слънчева утрин? И ми е тъжно, тъжно, че вече нямам на какво да се надявам.

---

[1] Временна консултативна асамблея към Френския комитет за национално освобождение, създадена през ноември 1943 г.

О, не, тъгата ми не е физическа. Знам, че ми е непоносима социалната безизходица. Аз съм целият изпълнен с шум като раковина. Не умея да бъда щастлив сам. Колко бодро и весело живеехме в „Аеропостал“! И колко велико нещо беше това! Не мога повече да живея сред тази нищета. Не мога.

Живот в килия, без вяра. Тази идиотска стая[1]. И никакъв утрешен ден. Не мога повече в този гроб.

Нещо ново, о, съвсем дребно.

Срещах тази сутрин генерал Р. (бивш началник на Отдела за разузнаване).

— А, добър ден, Сент-Екз. Между впрочем бъдете нащрек.

— За какво?

— Драги, пазете се надясно, пазете се наляво...

— Какво искате да кажете?

— Наш дълг е да предупреждаваме приятелите си. Отваряйте си очите.

— Добре.

Нищо повече не можах да изтръгна от него.

После в междусъюзническия комитет се натъкнах на Ложие[2].

Това нищожество е ректор на Академията. Седи тържествено сред върховните жреци на режима. Забелязва ме.

— Добър ден.

— Добър ден.

И обкръжен от върховните жреци, се нахвърля върху мен:

— Добър ден, уважаеми член на Националния съвет на Петен.

— Аз?

— А кой друг? Петен е чудесен!

---

[1] Доктор Пелисие му предоставя малка тясна стая, прилична на килер: от едната страна на прозореца — шкафове с бельо, край стената — малко легло.

[2] Анри Ложие (1888—1973 г.) — френски учен физиолог, президент в САЩ на голистката организация „France for ever“ („Франция завинаги“), а през 1943—1944 г. ректор на Алжирската академия.

Тук се намесва един от жреците — сътрапезник на простака:

— Как? Ама вие сте член на Националния съвет?

Ложие казва:

— Разбира се, кой не знае това!

Спомняте си за онова злополучно назначение, което дължах на не знам кой мерзавец.[1] Помните моята ярост и незабавното ми опровержение. Но какъв смисъл да се опитваш да обясниш! В атмосферата на разгорещените предизборни страсти е твърде сложно да се разсее клеветата. Казах му просто:

— Много добре знаете, че в момента се държите като мръсник.

И толкова. Какво друго можех да кажа?

Казвам ви, стената става все по-дебела. Казвам ви, омразата наоколо се сгъстява. Но ви казвам също, че няма да понеса загубата на слънцето. Като дойдох тук, попаднах в клопка.

Не издържам вече нито на клеветата, нито на обидите, нито на това неописуемо бездействие. Не умея да живея извън любовта. Винаги съм говорил, действувал и писал само от любов. Обичам родината си много повече, отколкото всички тях, събрани заедно. Те обичат само себе си. Странна е тази неумолима съдба, която бавно се плъзга като лавина в планината, а аз нищо не мога да направя. През целия си живот не мога да се упрекна в нито един жест, продиктуван от ненавист или чувство за мъст, в нито една користна постъпка или дори само десет реда, написани за пари.

И все пак се чувствувам жив погребан.

Странно, странно, странно.

Може би да пътувам? Но аз съм вече затънал до колене в тези подвижни пясъци. Би било невероятно чудо да успея да си извадя бедрата оттам. Утре ще затъна до кръста. Всичко равномерно върви за мен към тъмницата. Но тук се проявява тяхната слабост: ако на мен повече ми харесва да спя, кой може да ми попречи на това?

Мисля, че ще изгоря книгата си[2]. Ако ми откраднат ръкописите, не искам тя да се валя в мръсните им кухни.

Горестта ми надвишава моите сили. [. . .]

---

[1] Вж. края на януари 1941 г.

[2] Става дума за „Цитаделата".

Виждате: не разбирам живота.

Нощем се тревожа за всичко. За близките си. За родината. За всичко, което обичам.

Не мога да забравя какъв чудесен покой ме обзе през последната ми нощ в Либия. Говорете ми, накарайте ме да обичам живота. Изглеждам весел, когато правя фокуси с карти, но не мога да правя фокуси на самия себе си, а сърцето ми е обзето от смъртен хлад.

Новосъздаденото списание „Арш“ поиска да отпечата „Писмо до един заложник“. Аз никак не държах на това. Нямам никакво желание да привличам вниманието върху себе си, да карам хората да говорят за мен и да говоря аз самият. Един от групата на Ложие ми каза: „Отказах да сътруднича на „Арш“, защото, както чувам, там ви печатат.“ Ето я нескритата омраза, ето го нескритото възмущение. Ако този тип ме застреля, ще има чувството, че спасява света. От какво? Ненавиждам много повече от него всички форми на предателство. Обичам много по-силно от него всичко, свързано с Франция. Колкото до немците, рискувах живота си и пак ще го рискувам срещу тях. За разлика от него. Тогава? До гуша ми дойде.

Скандалът с Ложие. Направо невероятен според мен. Усещах, че съм обграден от ненавист. Всичко усещам. Но се питах: „Какво могат да ми направят?“

Казвах си: „Сражавах се за страната си въпреки възрастта си, обявих се против нашественика — и устно, и писмено. Винаги съм ненавиждал политиката и никой в нищо не може да ме упрекне. Чувствувам, че локомотивът набира ход, но откъде може да дойде?“

И ето че сега простакът ми дава веднага отговора. Господи, колко съм бил глупав! Бях забравил за този случай! За неприятното назначение, което дори не ми беше съобщено официално. Следователно не съм бил длъжен официално да го отклонявам. И все пак го отхвърлих чрез американската преса и радиото, след което вече никой нищо не ми е споменавал и аз бях уверен, че тази нелепост е приключена.

— Оо! Значи вие още сте член на Съвета...

— Ама моля ви се, това е шега! Аз се отказах!

И простакът се намесва:

— Три думи в пресата, за да се угоди на пресата, това не се смята. Къде е заявлението ви за оставка? За ОСТАВКА?

И всичко това с вида на полицай, който нанася големия удар и разобличава мошеничеството. А другите клатят глави и премислят.

Пък аз, за да уредя всичко наведнъж, просто им обръщам гръб.

Ето го пътя на локомотива! На моя случай се дава законен ход. Той вече попада под ударите на „закона“. И самият простак ще ми каже: „Бог ми е свидетел, че ви уважавам и обичам! Но как да направя изключение за вас? Вашият „случай“ е много разпространен... Вземете, например, Пейрутон. Той също навярно е приличен човек, патриот [...].“

От всичко това може да ти се доповръща и същевременно е възхитително. Нещата вървят по пътищата, начертани от провидението. И се приближават към мен. Бавно се приближават.

Адски ме боли прешленът. Пелисие е малко засрамен за счупването. Това, изглежда, не било фрактура, която лишава човека от способността да се движи: счупен е напречният израстък на петия лумбален прешлен. Но според мен има и нещо друго. Пелисие предлага облъчване с ултравиолетови лъчи, но това не ме интересува. Казва ми: „Ще ви излекува болките“, ала мен не ме е грижа за болките. Те са ми нужни като симптоми.

Въобще в болката има нещо приятелско. Тя не е лош другар. И е толкова вярна, вярна.

Боя се само от тревогата. За тези, с които вече не мога да бъда.

Тревожа се за тях. Старата история на „спасителя“. Ако ми попречат да се присъединя към тях, всичките ми нещастия ще легнат като камък на сърцето ми. От безсънните си нощи се боя. [. .]

Имам неприятности с книгата си. Но какво, според вас, им позволява да я чернят? Или да търсят в мен онова, което е достойно за похвала? Човек може да намери всичко каквото иска. Доказателство е генерал Ложие, но на мен ми се повръща от това.

Понякога имам късмета да изпитвам страдание, в което няма нищо низко. Такава е болката в прешлена ми. Но не ме боли достатъчно много, за да се утеша напълно.

Тази вечер ми се иска на воля да се наплача. Пречи ми съзнанието, че всичко е смешно. Целият този цирк, и Ложие, и това хитруване!

Аз имам социално чувство. Никога не съм бъркал. Вече две години, откакто „знам“ всичко. И, разбира се, нехая за себе си, но аз съм петстотинте хиляди. И твърдо знам, че помислите ми са чисти.

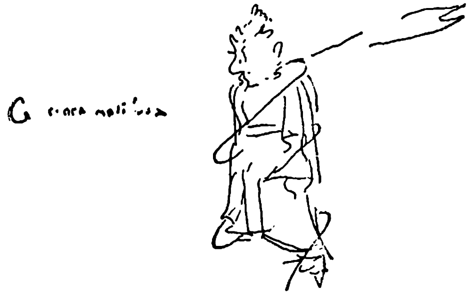

Три дни по-късно. Студено е. Прешленът ме боли. У Пелисие не се отоплява (няма камина). Зъбите ми тракат. Спя с две пижами, с дълги долни гащи и с халат. Успявам да си направя мека нощта. Но дните са противни.

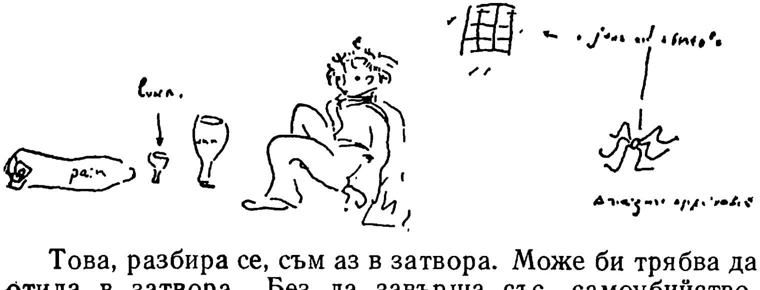

Това, разбира се, съм аз в затвора. Може би трябва да отида в затвора. Без да завърша със самоубийство. Имам да плащам някакъв огромен дълг.

В историята с Ложие ме дразни безчестието. Не обичам безчестието. Да ме затворят като сподвижник на палачите — ще ми бъде ужасно гадно. Това ще бъде в пълно противоречие с истинските ми убеждения. Може би си струва да бъдеш затворен заради СВОЯТА религия. Но заради „друга“ — това е вече твърде необикновено.

* * *

Затворът, разбира се, защо не? Луд съм, че искам да се самоубия. (Но това се отнася до тревогата, а над нея нямам власт.) Въпросът е един — колко мога да издържа. Може би много повече, отколкото си мисля. (Но аз вече толкова много издържах!)

Възможно е в това да има нещо свято.

Един бог знае. (Да живее бог, както казвахте вие.)

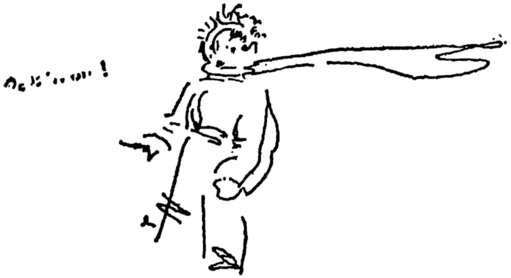

Не умея да правя рисунки. От три хиляди само една е сполучлива. Ето и тази не струва.

Ако все пак съм се научил да пиша, то е, защото до болка ясно виждам всички свои недостатъци. Нито едно изречение не е пощадено. Не е толкова лоша старата ми мисъл: „Аз не умея да пиша, зная само да поправям.“

Какво е накратко голизмът?

Група частни лица (те бяха частни лица) се сражават извън Франция, която е победена и трябва да спасява своето съществуване. И това е много добре. Тя трябва да участвува в сражението.

Генералът на такъв чуждестранен легион би могъл да разчита на мен в борбата. Но тази група от частни лица се смята за самата Франция. (Франция е Трефуел или Диди[1]).

Тази група иска да извлече за себе си изгода от принесената от нея жертва, макар и тя да е по-малка от жертвата на Франция (а от истинската саможертва изгода не се извлича).

От това, че участвува в борбата зад пределите на Франция, че представлява най-обикновен „чуждестранен легион“, тази група възнамерява да извлече такава изгода като управлението на утрешна Франция!

Това е безсмислено, тъй като по своята същност себепожертвуванието не дава никакви права. И това е главното.

Безсмислено е, защото утрешна Франция трябва да се възроди (ако въобще ѝ е съдено това да стане) от собствената си плът. От тази плът, която даде пленниците, заложниците, умрелите от глад деца. А това също е важно.

Тяхната Асамблея? Добре разиграно. Но това е спектакъл и този спектакъл е смешен.

Те се смятат за Франция, когато би трябвало да разберат, че са „от Франция“. А това е съвсем друго нещо!

Пиер Кот, завърнал се от Съединените щати, убеждава великия Могол[1]:

— Заблуждавате се, Съединените щати имат значение за нас. Там искрено обичат Франция. Рузвелт е повече французин, отколкото всички републиканци, взети заедно. В интерес на страната трябва да го поддържаме, а не да го хулим. Необходимо е да се започне политика на дружба със Съединените щати. Трябва в интерес на Франция.

— След като така се отнесоха с мен!

Той е досаден.

Хора, които се разхождат със собствения си пиедестал под мишница, са много досадни за зрителите.

---

[1] Сестрата на Сент-Екзюпери, Габриел д'Аге. За Трефуел вж. по-горе, с. 122.

[2] Иронично за Шарл дьо Гол.

Писахте ли ми? Ако сте ми писали, то какво? Не съм получил никакъв отговор на писмото си. Пазете се от пратените по човек писма, дори ако се доверявате на „куриер“. Хората са мързеливи. Като дойдат тук, пускат писмата в пощата, тъй като няма автомобили. А това е все едно да ги отпечатат във вестника.

— Много, много мил човек, но ще трябва да го разстреляме.

— Защо?

— Той е причината, за да не признаят генерал Дьо Гол в Съединените щати.

Нима? Колко е ласкателно! Колко се гордея със себе си!

Ах, тези хора. .

Този дебел глупак С.

— В Бразилия искаха да ви разстрелят.

— Така ли?

Глупак е бил винаги, а дебел стана наскоро. „Когато си в немилост, дебелееш.“ Звучи почти като лозунг.

Този глупав дебелак забравя да каже, че сам е допринесъл за това. Още тогава, в Съединените щати, бях вбесен: в изказванията си цитираше погрешно „Боен пилот“! Извличаше от книгата ми аргументи в полза на лигавата си и тъпа политика. Този охлюв С. не е по-благороден от Анри Е. Каквото и да имате предвид, всички мерзавци се съюзяват с вас и ви размахват. Всички дезертьори и всички фалирали от Южна Америка бяха голисти. Това им придаваше тежест. Охлювите колаборационисти се позоваваха на „Боен пилот“, като безбожно го изопачаваха. . . Това е!

Хората!

Сега, когато е безработен, елейното му фразьорство за „външните работи“ звучи лигаво.

Когато ми казва: „Вие бяхте нашата съвест!“, това дълбоко ме отвращава. Каква съвест в един сироп!

Омразата. Всичко е под знака на омразата. Нещастна страна! Жиро е бостанско плашило и като такова не се бои от шума. Това е същността на военната му смелост. Но като плашило се бои от вятъра.

И другият, за когото самият бог е голист.

И цялото това гнездо на оси, които знаят само да мразят.

Ах, моята страна...

А моят „министър“ Льо Троке[1], отръскан от нафталина, изровен от музея „Гревен“[2], защо ли толкова държи да гледат сериозно на него?.

Един генерал попитал: „Кой е Льо Троке?“

— Тридесет дни арест в крепостта.

В офицерския стол един командир на съединение казал пред портрета на великия Могол:

— Забодете кабърчетата, които липсват! Прибавете стъкло и рамка, та поне да бъде като украса..

„Поне“... Петнадесет дни строг арест за „поне“...

В Дакар един полковник забелязва в офицерския стол:

— Имаше повече ранени в туниската армия[3], отколкото войници в армията на Дьо Гол.

(Това, впрочем, е вярно.)

Полковникът е уволнен. Така му се пада.

Отново се преследват виновните за оскърбление на величеството и отново е в сила законът за светотатството.

И то в разгара на нацизма.

Кажете ми, кажете ми как да издържа на всичко това?

---

[1] Андре льо Троке (1884—1963 г.) — държавен секретар по въздухоплаването, отказал да изпрати Сент-Екзюпери в САЩ за получаване на авиационна техника.

[2] Музей от восъчни фигури в Париж. — Б. пр.

[3] Армията на генерал Жиро, политически съперник на Дьо Гол, участвувала заедно с англо-американски войски в ликвидирането на итало-немски групировки в Тунис. — Б. пр.

„Толкова ми е горестно, че дъхът ми секва. .

Казах си тихичко тези думи, сякаш са поетични; искаше ми се сам да се оплача на себе си. Вярно е това, което писах за Либия. Когато в последния ден на разсъмване парашутите се оказаха сухи[1] и аз мислех, че ще умра, десет минути лежах неподвижно и се утешавах с едно-единствено изречение, което ми се струваше необикновено вълнуващо: „Сърцето е изсъхнало. . изсъхнало. изсъхнало и една сълза не може да се изтръгне от него!"

Същата утеха търсех и сега. Свих се в леглото и тихо си повтарях, за да заспя: „Толкова ми е горестно, че дъхът ми секва."

Но подобни думи са като китайските рибки. Извадиш ли ги от водата, на нищо не приличат. Така и думите, извадени от съня.

И все пак е вярно. Толкова ми е горестно, че дъхът ми секва. [. . .]

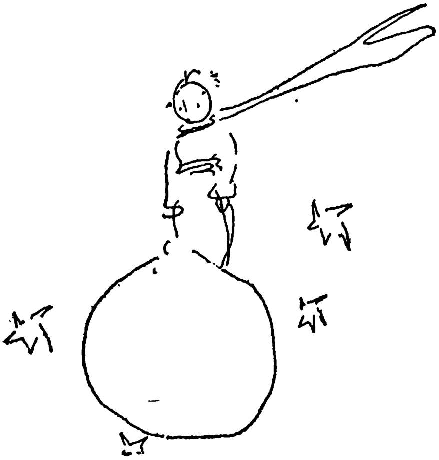

24-12-43

Коледната нощ. . .

В имението Ла Мол у вуйчо Еманюел[2] имаше изумителна кошара: ясли с овце, коне, един вол, овчари, магаре и трима царе влъхви, десет пъти по-големи от конете, и най-вече миризма на восък, която за мен е неразделна от всеки празник. Бях на пет години.

---

[1] Умирайки от жажда, Сент-Екзюпери разстилал парашутите върху пясъка, за да се опита да събере росата.

[2] Става дума за Еманюел дьо Фонколомб, брат на майката на писателя.

Благодарността на света за раждането на малкото дете е нещо поразително. Две хиляди години по-късно! Човешкият род знае, че трябва да отгледа своето чудо, както дървото — плода; и ето го целия събран около чудото — каква поезия!

Царете влъхви. Легенда или история? Колко е хубаво!

Колко странно! Мислих за затвора. Лежах и си представях. Представях си някакъв неочакван обрат на събитията, който би ми позволил да избягам. Един ход, после друг и партията е изиграна.

И все пак ако ми се случи да попадна в затвора, сигурно няма да избягам. Няма да имам такова желание, поне така ми се струва. Чашата трябва да се изпие до дъно. Беглецът излиза извън рамките на съдбата си и никъде не съществува. Това е несериозно.

Корнилион-Молиние ми предлага през януари-февруари да замина с него за Русия. Съгласих се. Все трябва някъде да се дяна, а там поне възрастта ми няма да ми попречи за войната. Но какво ще стане дотогава с тази алжирска помийна яма?

Гърбът все повече ме боли. Продължавам да отказвам ултравиолетовите лъчи, които ми предлага моят хазяин. Да се облъчва счупена кост — това просто ме дразни.

Очевидно вече не съм годен за пехотата. Но никога не съм обичал толкова много да ходя пеша. Краката ми винаги са били тромави, тромави.

Когато бях двадесет и пет годишен, боледувах четири години от ревматизъм. После Гватемала. И всичко останало.

Самолетът може би беше за мен своеобразна компенсация. [. .]

Да работя — разбира се! Но къде? Как? И защо, ако трябва да изгоря плодовете на своя труд?

Възможно е нищо да не се случи, но това още не значи, че греша. Откакто живеете там, сигурно донякъде сте разбрали онази омраза, над която се усмихвахте, когато ви говорех за нея. Те съдят за нещата в зависимост от това, дали ще говорят хората, или не, против тях в Америка. И това е. Ако не беше това.

Когато тази ненавист изхожда от един Ложие, тя е твърде естествена. Той ме ненавижда не по-малко, отколкото аз го презирам. Повръща ми се от неговите разсъждения, от тези машинации с човешкия живот, от фалшивата наука, която в нищо не вниква и над всичко произнася присъда, от готовността да се приспособиш към низостта и тъпотата. И този човек някога е бил дете? Не може да бъде. Той се е родил направо с пенсне.

Ала когато тази ненавист идва от човек екзалтиран, но чист, тя ме деморализира. Като любовно недоразумение. Невъзможността да намеря общ език с хората винаги ми е била непоносима. Тогава губя всякаква вяра в нещо, което не мога да изразя с думи.

Винаги съм смятал, че езикът е като любовта при костенурките. Нещо незавършено. Резултатите ще се видят след тридесет милиона години. Когато те ще са придобили известно изящество.

Хората ще се разбират с една дума.

Трябват им два лагера, за да намерят мястото си.

И С. е с мен, защото не съм голист. Жалко. Аз пък не съм със С. Навремето не проумях докрай този изнежен пастир. Този топличък охлюв. От такава топлина ми се повръща. В Бразилия той се държа не дотам благородно. Локва от лепкав сироп. Там ме причисли към „своите“ — и много жалко. Но на това не можеш да попречиш. Паразитите все едно ще се развъдят.

Безпокойството за другите всеки път ме спохожда като удар с нож. Някой изведнъж се появява, застрашен от собствената си опасност, а „има само четири нищо и никакви бодли, за да се защитава от света.“[1] Ту един, ту друг. Аз не мога, обаче, да доплувам до всеки зов за помощ едновременно. Не мога дори изобщо да плувам. Но затворът вероятно е като манастир. Може би само тогава се чувствувам спокоен, когато съм най-нещастен от всички. Ето защо, колкото и да е странно, болката в прешлена донякъде ме успокоява. И добре знам, че ако много ме болеше, щях да бъда съвсем спокоен.

---

[1] Цитат от „Малкият принц“ от Сент-Екзюпери. — Б. пр.

И добре знам, че ако умирам, ще имам чувството, че ме обграждат с грижи. Това идва от детството. Целуват те, люлеят те и те приспиват.

Но има и друго. Явяват се изведнъж една или друга, един или друг, и все едно и също. Както всички хора, и грехът, и добродетелта, и раждането, и смъртта — гледани от Солем. В известен смисъл да умреш означава да се слееш. През последната ми нощ в Либия всичко, което обичах, ми се представяше съвсем „осезаемо“.

Твърде странно е.

Изглежда, че ме търсят, за да ми предадат писмо от вас. Опитвам се да намеря приносителя.

Размислих над някои неща. Удивително е — погледнато от Сириус — как едно обикновено писмо може да промени вътрешния климат. Съвсем като при музиката. Потопяват ви в света на Йохан Себастиан Бах и вашето поведение се променя. Дори самата ваша смърт — ако тя трябва да настъпи в това време — придобива друга стойност. Или вашата постъпка. Или болката ви.

„Признанието“ винаги има необикновен смисъл. Това е много странно. Всъщност, когато Йохан Себастиан Бах ми говори нещо, това означава, че ме е „признал“. А миналия ден получих писмо, което ме развълнува. Бях „признат“ от този, който ми пишеше. Това писмо би било по-силно от затвора. Лъчите му биха се процедили през всяка тъмница. При това авторът му не беше човек, за когото бих дал живота си, но той изведнъж придобиваше в очите ми някакво всемирно значение.

Бог несъмнено е застрашен от този факт. Фактът, че някой друг ми пише, както и това, че Бах ме е признал, навярно разклаща устоите на бога. Този бог, който просто само „е“. Защото Бах би постигнал това, което постигна писмото. Тези неща не са абсолютно различни. И, разбира се, ми се струва, че не мога да живея без онази, която ми е написала писмото. Но ако друга ми пише, и без нея не бих могъл да живея. Веднага си казвам: „Ето за какво съм жаден“, защото тук си утолявам жаждата, но и за Бах, и за някоя старинна песен от XV век също ще си кажа: „Ето за какво съм жаден“. И в крайна сметка жаждата ми преминава през всички тях, мъже и жени, през всички величия като Бах и се устремява към някаква обща мярка на нещата, от която не успявам нищо да доловя.

Пристигат *всички* излезли в Америка книги. Освен моите, ЗАБРАНЕНИ В СЕВЕРНА АФРИКА.

Аз представлявам добър документ, защото страдам жестоко. Недоразумението или тревогата ме поразяват изведнъж, като удар с нож. А някои думи изведнъж ме успокояват.

Всеки път, разбира се, вярвам, че имам работа с личности. Привижда ми се любовта (а може да ми се привижда и омразата: всеки път намразвам изведнъж онзи, който като Л. не разбира музиката или разпространява пошла музика), но всеки път ми се привижда, че изпитвам тази любов или омраза към определена личност. И колкото по-дълго живея, толкова по-добре разбирам, струва ми се, че илюзия е не любовта, а нейният предмет. Има само пътища. Този, който върви по тях, е изумително еднакъв. С личността веднага ми става скучно. Всеки човек е църква, в която можеш да се молиш, но не през целия ден. Бог не е винаги в църквата.

Човекът е час за молитва. (Но далеч не всички човеци.)

Като изключим тези озарения, аз съм удивително сам.

Единственото нещо, което ме интересува на света, ми се явява само в мигновени озарения и не умея да го уловя. Изгарям от музиката, от картината или от любовта. Ето защо толкова често мисля за празника, в който като че ли е смисълът на годината. И твърдо знам, че годината трябва да изглежда празна. Тя се осмисля само по време на празника. А за останалите ѝ съставни части не мога да съдя.

Ето защо ме дразнят, когато броят камъчетата по пътя. Как крача, как постъпвам, коя дума изричам. Всички крачки, всички постъпки, всички думи ми изглеждат грозни.

Упрекват ме, че не осъждам това или онова — разбира се, че осъждам. Но другата крайност също. И тях заедно с нея. И Дарлан, разбира се. Ложие е друго нещо. И аз категорично отказвам да превъзнасям единия, за да угодя на другия. Те лапат от едно и също корито, тъй като и у двамата има еднаква низост.

Без сами да знаят това и такива, каквито са, те служат за оръдие на определена съдба. Нима съм виновен, че всеки порив на човешкия род става недостоен на равнището на данъците и полицията? Че във всички божества се въдят паразити? Че катедралата се строи със същите камъни като публичния дом? Не ме интересува по какви причини Ложие ненавижда другите. Или по какви причини Пейрутон ненавижда Ложие. През собствените си неприятности какво могат да видят те от онова, което навярно е на път да стане? Не ме интересуват техните разпри. Вълнува ме само невидимото изкачване. Това не значи, че имам способности на акушер. А просто че от тяхното равнище ми се гади.

Ж. мина оттук и ми направи силно впечатление, макар че не понасям такава порода хора, а и жена му. Всички тези герои на наркотиците, на престъпния свят и на черната борса. Но успехът на клеветата, на повърхностните съждения, на очернянето винаги прави силно впечатление.

Как да имам желание да му обясня, че много по-силно от него ненавиждам режима на Виши, за който той непрестанно говори? Много по-дълбоко. И с много повече постоянство. [. . .]

Разбирам, че всички, които се вслушват в гласа на разума, са мълчали по време на своите процеси, преди да бъдат изгорени, обезглавени и разпънати. Разумът винаги предизвиква негодуванието на страстта поради липса на общ език.

Ако виждам катедралата през камъните, как да я покажа на другите, преди да бъде построена?

Всъщност аз дори нямам желание да убивам. Повдигам рамене и съм изпълнен с мъка.

1944 година

Писмо до майка му[1]

(5 януари 1944 г.)

Мила моя майчице, Диди, Пиер, всички, които обичам с цялото си сърце, какво става с вас, как сте, как живеете, за какво мислите? Колко е печална тази дълга зима!

И все пак така много се надявам след няколко месеца да бъда в прегръдките ви, мила моя, стара моя, нежна моя майчице, да седя край огъня на камината ви, да ви разказвам за своите планове, да споря с вас, но без много да ви противореча. да слушам онова, което вие ми говорите, вие, която за всички неща в живота бяхте права.

Обичам ви, мила мамо.

Антоан

Писмо до Х.

(Алжир, 10 януари 1944 г.)

Разговарях с жената, която ми достави писмото. Любопитно. Иска ми се да видя почерка ѝ. „Аз, аз, аз“ —

---

[1] Писмото е било доставено на госпожа дьо Сент-Екзюпери от един от ръководителите на елзаската съпротива, спуснат с парашут от американците в Клермон Феран през януари 1944 година.

колко уморително! А от всичките „аз“ най-отвратителното беше „аз му казах“, тя им казала каквото трябва — на президента, на краля, на полицая, на полковника, на пожарникаря, на метача.

Тя е храбра. Този род напрегнати хора обикновено са храбри. Предизвикателно храбри. Тя хвърля предизвикателство на краля, на президента, на полицая, на полковника, на пожарникаря, на метача. Намира град Алжир непоносим и е права. Но тя намира непоносими и американците, и японците, и жителите на Монако, и на Бери, и негрите, и индианците, и индусите, и руснаците, и германците, и марсианците, и канаките. Впрочем, всичките ги е поставила на мястото им. И всичките са занемели. Господи, колко е досадна!

Сигурно е направила сериозни услуги на Съпротивата. Подобен род хора могат предизвикателно да пренасят радиопредаватели на къси вълни под носа на гестапо. Те са надарени с мъжка смелост. Това, което тя прави, може и да е полезно, но в разказите ѝ няма нищо интересно. Разпалено се разпростря върху нанесената ѝ обида, когато не обърнали никакво внимание на сведенията ѝ. Съобщавала в Англия за бомбардирането на мостовете. И ето че там не слушали нея, а се доверявали само на онези, които преувеличавали, за да правят добро впечатление, съобщавайки, че всичко е разрушено там, където всъщност нищо не било докоснато. Имала доказателства. сто идиотски доказателства. Има едно нещо, което се нарича въздушна фотография. Няма бомбардировка, която да не се съпровожда с въздушни снимки, а на тези снимки почти могат да се преброят болтовете, които липсват на един мост. Точно до безпощадност. Дава много повече информация, отколкото ако разузнавачът отиде на мястото, и става по-бързо! Не са слушали нито нея, нито съперниците ѝ, а спокойно са правили стереоскопични монтажи на въздушните снимки.

Добро момиче? Сигурно, всъщност. Но и безусловно уморителна. Нула.

Тази вечер съм изпаднал в черна ярост. Но утре тя ще се превърне в униние. А днешната ми ярост идва от това, че целият ми труд от миналия месец, както и предполагах, се провали. Генерал Д'Астие дьо ла Вижри се застъпи за мен: Буска[1] (който не е герой) се беше съгласил да постави още веднъж, но вече под нов ъгъл, въпроса за моето заминаване в Англия. Работата тайнствено се проточваше. И все пак! Всичко беше толкова просто, ясно, полезно!

И тази вечер ми се обади полковник Ескара, началник на отдела за задгранични командировки:

— Знаете ли. само че друг път, под друг ъгъл. може би.

— Какво, не става ли?

— Шефът.

— Добре, разбрано. Вето?

Стената. [. .]

Впрочем моето престъпление е все същото: аз доказах в Съединените щати, че човек може да бъде добър французин, настроен антигермански, антинацистки, и все пак да не смята голистката партия за бъдещо правителство на Франция. И наистина този въпрос не е маловажен. Ще решава Франция. Зад граница може да се служи на Франция, не и да се управлява Франция. Голизмът трябваше да бъде оръжие в борбата, трябваше да се постави в служба на Франция. Но те се обиждаха, когато им се казваше това. От три години ги слушам да говорят само за правителството на Франция. Но аз никога няма да изневеря на своята същност. Франция не е Виши, но Франция не е и Алжир. Франция е в подземията. Да си избере за водачи алжирците, ако иска. „Но те нямат никакво право.“

Впрочем напълно съм сигурен, че тя ще ги избере. От ненавист към гадния Виши. И от непознаването на тяхната същност. Това е нещастието на една епоха, в която липсва всякаква информация. Терорът няма да се избегне. И при този терор ще разстрелват в името на неписан коран. Най-лошият от всички.

Но аз не поставих в тяхна служба „огромното“ (според тях) влияние, с което се ползувам. „Големият виновник“ за провала им в Съединените щати съм аз. „Заради мен те още не са в правителството!“ Страшна комедия!

---

[1] Генерал Рене Буска — командуващ френската авиация в 1943 г., предлага Сент-Екзюпери да бъде изпратен с военна мисия в САЩ. Генерал Дьо Гол намира това за „неуместно“ (средата на декември). После генерал Д'Астие дьо ла Вижри, един от ръководителите на френската Съпротива, замисля да предложи Сент-Екзюпери за военно аташе в Англия, но в крайна сметка също решава, че е неуместно.

Фантастична измислица на политическото пристрастие! Колко се лаская!.

Но с това се обяснява тежестта на досиетата, които се трупат над главата ми. Каква великолепна находка за тях! Чак да ти се доповръща.

Тук пристигна голяма пратка книги от Съединените щати. Само моите не се продават. Аз съм прокажен. И да ви кажа ли — пет пари не давам.

Бележка до Ж. Пелисие

(Алжир, 1944 г.)

Кълна ви се, че не съм досадник. Вече три седмици работя над един филмов сценарий по „Малкият принц". Посредникът по въпроса тръгва *в момента* за Лондон и дойде да вземе книгата преди заминаването си. Но книгата я няма.

А аз не съм я давал никому, знаейки, че ще ми трябва днес за тази цел.

Не разбирам защо не благоволихте да ми кажете какво е станало, защо не отделихте дори и една секунда време за нещо, което е от жизнено значение за мен — става дума за петдесет хиляди долара. Не мислете, че не е приятелско от моя страна, о, не! Но в момент, когато за пет минути губя петдесет хиляди долара, това може би си заслужава един разговор от тридесет секунди?

Къде е книгата ми?[1]

Писмо до Ж. Пелисие

(1944 г.)

Драги мой, не мислете, че ви се сърдя. Бих ви се сърдил, ако бяхте „дали" книгата ми на някого (аз самият никога не давам единствения си екземпляр — предоставям го за четене у дома в стаята ли). Но щом сте я взели за себе си, това по-скоро ме трогва. Дори много ме трогва.

---

[1] „Бях я взел предния ден да я препрочета. [. . .] Изпратих я на Антоан. " (Ж. Пелисие, стр. 153)

Стана обаче така, че много ме затруднихте. Знаете какво нещо е киното. Никога не чака. Роди се някоя идея — и или успява, или умира. А тъкмо бях уредил нещо, което зависеше от прочитането на книгата ми утре в Лондон. Обядвах с посредника, който заминаваше днес следобед. Бях, разбира се, забравил книгата и се върнах да я взема преди отлитането на самолета му за Танжер.

Трите действителни сценария, изработени с толкова усилия, ми показват, че успехът никога не е сигурен и че въпреки привидно отличните перспективи изгледите да продам книгата си са едно към тридесет и три. И все пак си струваше труда. Намеренията ми рухнаха, затова ви и пиша. Но никога нямаше да го сторя, ако отказът ви да намерите тридесет секунди време, за да ми обясните причината за досадната грешка, засягаща на първо място мен, се дължеше на нещо, което, криво или право, ми се струваше твърде уважително.

Писмото ви успокоява приятелските ми чувства. Останалото не ме интересува. Добре сте направили, че ми писахте. И съм доволен, че човекът замина, преди да получа бележката ви.

Забравете за моето избухване. Така ще бъде справедливо.

Писмо до Ж. Пелисие

(Десет минути по-късно, 1944 г.)

Не ви обясних добре какво ме успокои във вашата бележка.

Не може да има спорове между приятелството и каквото и да било друго. И за сто милиарда не мога да си купя приятел. Щом ви е приятно да четете книжката ми, не ме интересува, че господин Корда е чакал и се отказва. Предимството е ваше. Или по-точно, въпросът изобщо не се поставя. Няма място за великодушие. И с десет филма на господин Корда не мога да купя вашето приятелство. Парите на Корда струват каквото струват, т. е. каквото могат да дадат: не много нещо. Нищо.

Но не си представям да пропусна предложението на Корда (или трите стотни изгледи за успех) само за да могат да прочетат книгата ми някоя непозната гъска или непознат гъсок, за които и пет пари не давам и на които не съм я дал. Оттам и машиналното огорчение, което никога нямаше да изпитам, ако бях допуснал, че ви е било „забавно“ да препрочитате книжката ми.

Това е било ваше абсолютно право.

Но как можех да се досетя?

Писмо до Ж. Пелисие

(пуснато под вратата му през нощта)

(1944 г.)

Драги приятелю, спя до късно, защото от край време мога да работя само нощем и имам нужда средно от около седем часа сън, но ми е абсолютно безразлично дали ще стана в 4, 5, 6, 7, 8, 9 часа... или ще ме събудят, когато и да било. Все ми е едно, още повече че ако нищо спешно не ми бъде съобщено по телефона, веднага заспивам отново.

При този глупав живот, който господин Льо Троке[1] ме принуждава да водя, очевидно предпочитам да пиша нощем (дневният шум и суетнята ми пречат), а сутрин да спя, което е за предпочитане, отколкото нищо да не правя. Но по всяко време съм незабавно на разположение на всекиго, комуто съм нужен, и ми е безкрайно неудобно да се говори за мен, че не искам да бъда обезпокояван сутрин.

Това ми се случи днес, защото вие от приятелски чувства решихте да не пречите на съня ми. На колене ви се моля никога да не се съобразявате с това, че спя. (То е като за вас, когато ви повикат в болницата.) Ако още не сте станали, отивам да позвъня в кабинета или в хола и с нищо не ви преча. Знаете ли, хиляди пъти предпочитам да не спя шест нощи наред, отколкото да допусна който и да било да помисли (особено във връзка с професията ми), че проявявам неохота да ме безпокоят до десет часа сутринта. Бих заприличал на смешна „кокетка“. Будете ме винаги без всякакви угризения, дори ако току-що съм си легнал. Нощната ми работа не се отнася до кореспондентите ми. Благодаря.

---

[1] Льо Троке — вж. по-горе стр. 141. Сент-Екзюпери го споменава тук като символ на едно правителство, което не му дава възможност да лети.

Писмо до Ивон дьо Летранж[1]

(Февруари 1944 г.)

Мила Ивон, колко ми липсваш! А имам толкова много неща да ти казвам, толкова много! И как ми се иска да знам какво правиш, как се чувстваш, за какво мислиш в тази епоха на вавилонско стълпотворение, когато езиците са загубили своя смисъл.

Може би там, където си ти, всичко е удивително здраво, и направлението на мислите, и направлението на чувствата, но там, където съм аз, е застояло блато. И жабите дават концерт. Човек може да се отчае от живота, ако у нас навсякъде е така.

Имам нужда да си възстановя доверието в човека. Ненавиждам политиката. Ненавиждам сухите и лъжливи идеи. Толкова ми е необходимо всичко да преразгледам отново, изхождайки единствено от същността. Да живея от приятелството, от дома, от градината.

Опитвам се да постъпвам колкото мога по-добре. Това го знаеш.

Прегръщам те много крепко

Антоан

Писмо до един американец

През април 1943 година напуснах Съединените щати, за да се присъединя в Северна Африка към бойните си другари от *Flight to Arras*[2]. Пътувах на един от корабите на американския конвой. Този конвой от тридесет кораба пренасяше от Щатите в Северна Африка петдесет хиляди ваши войници. Когато сутрин се събуждах и се разхождах по палубата, виждах около себе си истински плаващ град. Тридесетте кораба мощно пореха океана. Но аз не изпитвах усещането за мощ, а нещо съвсем друго. Този конвой пораждаше у мен ликуващото чувство за кръстоносен поход.

---

[1] Братовчедка на Сент-Екзюпери, с петнадесет години по-възрастна от него.

[2] Полет към Арас (англ.). — Б. пр.

Американски приятели, иска ми се всецяло да ви отдам заслуженото. Възможно е един ден между вас и нас да възникнат повече или по-малко сериозни търкания. Всяка нация е егоистична. И всяка нация смята своя егоизъм за свещен. Може би днес или утре чувството ви за материална мощ ще ви подтикне да се домогвате до някакви преимущества, които според нас обидно ще ни ощетяват. Може би един ден между вас и нас ще възникнат достатъчно сериозни разногласия. Ако войната винаги се печели от ентусиастите, то понякога мирните договори се диктуват от деловите среди. Е какво — дори ако някога в душата си порицая техните решения, това никога няма да стане причина да забравя благородните цели, които си постави вашият народ в тази война. Винаги ще бъда готов да призная големите достойнства на дълбоката ви същност. Американските майки пратиха синовете си на война не с користни цели. И не с користни цели американските момчета бяха готови да рискуват живота си. Знам и ще разкажа по-късно в родината си какъв кръстоносен поход на духа стана за всеки от вас тази война.

Сред толкова други запазил съм спомена за два факта, които ще приведа като доказателство.

Ето първия от тях:

По време на пътуването на конвоя аз се намирах сред вашите войници и неволно наблюдавах как се води военната пропаганда сред тях. А всяка пропаганда е едно безнравствено чудовище, което, за да даде резултат, трябва да се позовава на всякакви чувства: благородни, просташки или низки. Ако вашите войници бяха тръгнали на война единствено за да защитават американските интереси, пропагандата ежедневно би им набивала в съзнанието заплахата за вашите петролни кладенци, за каучуковите ви плантации, за търговските ви пазари. А тя почти не се докосваше до тези теми. Ако говореше за друго, то беше, защото вашите момчета искаха за друго да им се говори. А какво им се казваше, за да им се обясни защо трябва да жертвуват живота си? Разказваше им се за заложниците, обесени в Полша. За заложниците, разстреляни във Франция. Говореше им се за новата робовладелческа система, която заплашва да залее част от човечеството. Говореха им не за тях, а за другите. Правеха ги солидарни с всички хора на земята. Петдесет хиляди войници плаваха на нашия конвой, за да спасят не гражданина на Съединените щати, а самия Човек, уважението към Човека, свободата на Човека, величието на Човека. Благородството на вашия народ придаваше благородство и на пропагандата ви. И дори ако един ден, изхождайки от политическите и материалните интереси на народа ви, вашите ковачи на мира ощетят с нещо Франция, те ще изопачат истинския ви лик. Как мога да забравя за какво велико дело се е сражавал народът на Съединените щати?

Тази вяра във вас се потвърди в Тунис, когато през юли 1943 година изпълнявах бойни задачи на „Лайтнинг" заедно с ваши летци. И това е второто ми доказателство. Веднъж един двадесетгодишен американски пилот покани другарите ми и мен на вечеря. Мъчеше го някакъв морален проблем, който му се струваше много сериозен. Но беше стеснителен и не се решаваше да ни разкаже за своята тайна драма, която не му даваше покой. За да го окуражим, се наложи леко да го понапием. И най-сетне, зачервявайки се, той призна:

„Тази сутрин извърших двадесет и петия си боен полет. Над Триест. Известно време се сражавах с няколко „Месершмит-109". Утре пак ще летя и може да бъда свален. Вие знаете защо воювате: трябва да спасите страната си. Но аз нямам нищо общо с вашите европейски проблеми. Нашите интереси са съсредоточени в Тихия океан. И ако все пак поемам риска да бъда погребан тук, то е, както аз го разбирам, за да ви върна вашата земя. Всеки човек има правото да живее свободен в своята страна. И аз съм солидарен с всички хора. Но когато моите сънародници и аз ви помогнем да освободите своя дом... вие ще ни помогнете ли на свой ред в Тихия океан?"

Бяхме готови да разцелуваме нашия млад другар. В часа на опасността той имаше нужда да чуе от всички потвърждението на своята вяра в човешката солидарност. Разбира се, аз знаех, че войната е неделима и че неговият полет над Триест служи непряко на американските интереси в Тихия океан. Но той не знаеше за тези тънкости. И беше готов още на другия ден да се срещне с опасността, „за да ни върне нашия дом". Как да забравим подобно нещо? Как да не изпитвам вълнение и днес, когато си спомня за това?

Виждате ли, американски приятели, струва ми се, че нещо ново възниква на нашата планета. Материалният прогрес на новото време безспорно свързва хората посредством нещо като истинска нервна система. Връзките са неизброими. Съобщенията — моментални. Във физическия смисъл ние сме обединени като клетките на тялото. Но това тяло още няма душа. Този организъм още не е осъзнал себе си. Ръката не знае, че е свързана с окото. И все пак именно това съзнание за бъдещото единство смътно вълнуваше младия двадесетгодишен летец и се зараждаше в него. .

Вашите млади хора загиват във войната, която, въпреки своите ужаси, за пръв път в световната история се оказва за тях неосъзнат израз на любовта. Не ги предавайте. Когато настъпи часът, нека именно такива хора да диктуват условията на мира! Нека този мир прилича на тях! Тази война е благородна и нека вярата им в Разума да облагороди и мира. . .

А аз съм щастлив и сред френските си другари, и сред тях. След първите ми бойни полети на „Лайтнинг“ стана известна моята възраст. Четиридесет и три години! Скандал! Вашите американски закони са нечовешки. На четиридесет и три години не ти се полага да пилотираш скоростни самолети като „Лайтнинг“. Дългата бяла брада може да попадне в механизма на управление и да предизвика аварии. Тáка че няколко месеца бях безработен.

Но как можеш да мислиш за Франция, ако не поемеш своя дял от риска? Там страдат. Там водят жестока борба, за да оцелеят. Там умират. Как, от някое пропагандно ведомство, да осъждаш дори и най-лошите сред тези, които с плътта си преживяват там трагедията? И как да обичаш най-добрите? Да обичаш, значи да участвуваш, да споделяш. Накрая се случи чудо: по великодушното решение на генерал Ейкър бялата ми брада окапа и аз отново получих своя „Лайтнинг“. .

Срещнах се повторно с Гавоал от *Flight to Arras*, който командува френската ескадрила във вашата група за далечно разузнаване, и с Ошеде, за когото някога във *Flight to Arras* бях казал, че е светецът на войната, а войната този път го уби на лайтнинга. Срещнах всички онези, за които казвáх, че под петата на завоевателя не са победени, а са зърна, заровени в безмълвието на земята. След дългата зима на примирието зърната покълнаха. Моята някогашна ескадрила, подобна на дърво, отново се върна към живота. Щастлив съм, че пак участвувам в полетите на голяма височина, тъй прилични на гмурканията на водолаза. Окичен с варварски инструменти, обкръжен от множество циферблати, ти се потапяш в забранени области. Над собствената си страна дишаш кислород, произведен в Съединените щати. Не е ли удивително — въздухът на Ню Йорк в небето на Франция? Пилотираш стремителното чудовище, наречено „Лайтнинг П-38“, на борда на което имаш чувството не че се движиш, а се намираш едновременно над цял континент. И донасяш фотографии, които минават под стереоскопичния анализ както стъкълцата с посеви под микроскопа. Фотографите, които дешифрират снимките, работят като бактериолози. Търсят по тялото на застрашената от опасност Франция следите от вируса, който я унищожава. Вражеските укрепления, вражеските ешелони се виждат под окуляра като микроскопични бацили. От тях можеш да умреш.

.И още — мъчителните размисли в часовете, когато летиш над Франция, тъй близка и същевременно тъй далечна! Сякаш векове те отделят от нея. На височина от тридесет и пет хиляди фута пред погледа ти се откриват всички спомени, цялата нежност, смисълът на живота, озарени от слънцето и същевременно по-недостижими от съкровищата на фараоните във витрините на музея. . .

Антоан дьо Сент-Екзюпери

Писмо до Люис Галантиер

(Май 1944 г.)

Скъпи, скъпи Люис,

В продължение на месеци след няколко полета над Франция вашите сънародници смятаха, че съм твърде стар, за да летя на голяма височина. И аз стоях без работа. Но благодарение на любезността на американския генерал Ейкър, който се съгласи да направи изключение за мен, сега отново съм възстановен в качеството си на пилот на „Лайтнинг П-38“ Скоростта на този самолет превишава сега 800 километра в час. А аз съм навярно най-старият сред съюзническите и неприятелските летци! На четиридесет и четири годишна възраст все още като младеж летя с 800 километра в час и на тридесет и пет хиляди фута височина!

Джон Филипс — репортер на „Лайф“ — току-що написа репортаж за нашата ескадрила. Той го представи като продължение на *Flight to Arras*. Вие, който толкова много допринесохте за успеха на тази малка книжка, ще бъдете ли така любезен да преведете четирите или пет страници с отговорите на интервюто? Ще ми доставите голяма радост.

Скъпи Люис, чувствувам се стар, толкова далеч от всички вас. Но хиляди пъти предпочитам сегашното си положение пред алжирската помия. Не съм виждал нищо по-гнусно на света. Затова пък френската армия (не политика) е просто чудесна.

Скъпи Люис, прегръщам вас и всички други там. Ваш

Сент-Екз

Писмо до госпожа Франсоа дьо Роз

(Май 1944 г.)

Благодаря ви, скъпа Ивон, за много неща. Не мога дори да кажа за кои (това, което има значение, е незримо. .), но сигурно имам основание, щом ми се иска да ви благодаря.

Впрочем не е съвсем така. Не се благодари на една градина. А аз винаги съм разделял човечеството на две части. Има хора градини и хора дворове. Последните разхождат дворовете си със себе си и те задушават между стените им. Налага се да говориш с тях, за да вдигаш шум. Тягостно е мълчанието в един двор.

А в градините се разхождаш. Можеш да не говориш и да дишаш. Чувствуваш се удобно. И приятните изненади сами идват при теб. Нищо не трябва да търсиш. Появяват се пеперуда, бръмбар, светулка. Нищо не знаем за цивилизацията на светулките. Можем да помечтаем. Бръмбарът сякаш знае къде отива. Все бърза. Поразително е. И тук може да се помечтае. После пеперудата. Кацне ли на голямо цвете, си казваш, че то е за нея като люлееща се тераса от висящите градини на Вавилон. После забелязваш първите звезди и притихваш.

Не, аз въобще не ви благодаря. Вие сте такава, каквато сте. Просто имам желание още да се разхождам у вас.

Помислих и друго нещо. Има хора шосета и хора пътеки. Хората шосета ми навяват скука. Скучни са ми настилките и километричните камъни. Тези хора имат ясно определена цел. Печалба, амбиция. Покрай пътеките вместо километрични камъни има лешникови храсти. Разхождаш се и хрупаш лешници. Тук си, просто за да бъдеш тук. И крачиш, за да бъдеш тук, а не някъде другаде. А от километричните камъни няма какво да очакваш. .

Ивон, скъпа Ивон, хората от нашата епоха попаднаха в клопка. Непоносима е телефонната цивилизация. Истинското присъствие е заменено с карикатура на присъствие. Минаваш от един човек на друг, както за една секунда с просто натискане на копчето на радиоапарата се минава от Йохан Себастиан Бах на „Ела, пиленце!" Човек вече в нищо не се съсредоточава, никъде не е. Мразя това разтворимо човечество. Ако се намирам някъде, то е все едно, че съм там за цяла вечност. Когато седна на някоя пейка, искам да седя на нея вечно. На своята пейка имам право на пет минути вечност:

Вие, разбира се, се срещате с твърде много хора. И това дразни. Те ви ограбват. Вечер навярно сте в състояние на голямо униние. Поне така бихте се чувствували, ако телефонът не ви пречеше да мислите за това и не ви държеше постоянно с протегната ръка. И все пак много е интересно — при вас човек има време. Ако е за една секунда, „има време" за една секунда. Вие присъствувате в ръкостискането, в поздрава и дори в сбогуването. Бързате само в света на вещите. А тайно от самата себе си крачите с бавна стъпка в градината.. И тази ваша истинска походка ми е безкрайно скъпа.

Това вероятно означава, че сте неразтворима. Но все пак внимавайте много. Изхабяващо е да се въртят често копчетата на радиоприемника, даже ако човек е горе-долу неразтворим. Даже ако умее да превърне във вечност една секунда от Бах. Глупаците са много опасни. Умните хора също, когато са събрани в групи. Интелигентността е път. Сто пътя заедно образуват площад. Това вече си губи смисъла. И отчайва.

Ставам старец с бяла брада, който клати глава. Сякаш съжалявам за младостта си, прекарана на волска каруца. Трябва да съм бил някога меровингски крал. А цял живот съм тичал. Но съм малко уморен от тичане. Едва днес разбирам китайската поговорка: „Три неща пречат на духа да се извиси. Първо, пътешествието. . .“ И това, което Дерен[1] двадесет пъти ми е казвал: „Познавам само трима наистина велики хора. И тримата бяха неграмотни. Един савойски овчар, един рибар и един просяк. Никога не бяха напускали родните си места. През целия ми живот те са единствените, към които съм изпитвал уважение. . .“

И още, прелестните думи на нещастната Жозе Лавал при завръщането ѝ от Съединените щати: „Радвам се, че се връщам. Не съм дорасла до небостъргачите, аз съм на равнището на магарето. “

А аз получавам разстройство от километричните камъни. Те не водят доникъде. Трябвало е да се родим в друго време.

Докато чакам да се появи у мен призвание към Солем (грегорианските псалми са толкова хубави!) или към Тибетския манастир, или към градинарството, отново започвам да дърпам ръчките на газта и със скорост от шестотин километра в час да не отивам никъде.

Затова, Ивон, скъпа Ивон, дойдох да се разходя тихичко в това писмо, което не е нищо особено и сигурно трудно се чете (много съм стар, за да си поправям почерка). Но това няма никакво значение. Аз просто дойдох да поседя в приятелството за пет минути вечност.

Сент-Екзюпери

Няма смисъл да ми отговаряте, защото мисля, че писмата никога не стигат до този затънтен край[2], а скоро ще бъда в Алжир. Ще се обадя по телефона. Един самолет тръгва, изпращам по него това писмо.

---

[1] Андре Дерен (1880—1954 г.) — френски художник и скулптор, творил в стила на фовизма и кубизма. — Б. пр.

[2] Базата на ескадрилата на Сент-Екзюпери по това време се намира на остров Сардиния. — Б. пр.

Писмо до Ж. Пелисие

(Тунис, 9—10 юли 1944 г.)

Драги приятелю,

Тук съм за два дни. Самолетът ми е повреден. „Електропроводниците са се оплели и всичко е изгоряло: стартерът, радиото и др.“ Но когато получите това писмо, вероятно ще съм се върнал в своя гълъбарник.

Случайно научих, че отношенията между моя гълъбарник и Алжир са почти скъсани. Така че дори и дълго време да не се върна, не ми препращайте писмата. Ще се загубят. Но все пак опитвайте всеки път да дублирате телеграмите. Безкрайно ви благодаря.

И тъй, утре отпътувам отново. Странен занаят упражнявам за годините си. Следващият по възраст след мен е с шест години по-млад. Разбира се, този живот — закуската в седем часа, офицерският стол, палатката или варосаната стая, сетне полетите на десет хиляди метра височина в забранен за човека свят — всичко това е за предпочитане пред непоносимото бездействие в Алжир. Невъзможно ми е да се съсредоточа и да работя за себе си във временното чистилище. Там ми липсваше социалният смисъл. Но аз си избрах работа с максимално износване и доколкото трябва винаги да се стига докрай, няма да се откажа. Иска ми се тази зловеща война да свърши, преди да съм се стопил целият като свещ под струята на кислорода. Имам и друга работа да върша по-късно.

Разбира се, обичам ги, моите славни другари от ескадрилата. При все това ужасно страдам от липсата на човешко общуване. И все пак, все пак, Духът е толкова важен! По време на вечерята в стола имам горчивото чувство за безвъзвратно загубено време. Мога да се разтворя в която и да е група. [. . .] И на никого не минава през ум, че може да ми липсва нещо друго, освен кино и жени като на тях. А при това съм притаил в мълчание по-голямата част от самия себе си. И всичко ми липсва. [. . .]

Облог между Сент-Екзюпери и неговия другар полковник Макс Желе

(15 юли 1944 г.)

Един правоъгълен паралелепипед с височина, равна на диагонала на основата, се състои от отделни кубчета със страна един сантиметър. Повърхнината на правоъгълника на основата е равна на произведението от 311 850 по неизвестно неделимо число.

Да се определи височината на паралелепипеда.

Ако полковник Желе, випускник на Политехниката, реши задачата ми за три дни и три безсънни нощи, се задължавам да му подаря автоматична писалка „Паркер-51." Ако не я реши за три дни, той ще ми подари шест пакета „Филип Морис".

Писмо до майка му[1]

(Борго, юли 1944 г.)

Мила мамо,

Толкова ми се иска да не се безпокоите за мен и да получите писмото ми! Много съм добре. Много. Но ми е мъчно, че тъй дълго не съм ви виждал. И се тревожа за вас, мила моя майчице. В какво нещастно време живеем!

Голям удар беше за мен вестта, че Диди е загубила къщата си. Ах, мамо, колко бих искал да мога да ѝ помогна! Нека тя разчита твърдо на мен в Бъдещето. Кога найсетне ще бъде възможно да говорим на тези, които обичаме, за любовта си към тях?

Целунете ме, мамо, от все сърце, както аз ви целувам.

Антоан

---

[1] Това последно писмо до майка му достига до нея една година след гибелта му — през юли 1945 г.

Писмо до П. Далоз

(30 или 31 юли 1944 г.)
Полева поща 99027

Драги Далоз, съжалявам, че писмото ви е толкова кратко! Вие сте безусловно единственият човек на този континент, когото признавам за такъв. Много ми се искаше да знам какво мислите за днешните времена. Аз съм отчаян.

Предполагам смятате, че съм бил прав от всяка гледна точка. Какво значи добрата слава! Дано небето направи така, че да ме опровергаете. Колко ще бъда щастлив, ако го докажете!

Аз воювам с всички сили. Положително съм най-старият от бойните пилоти на света. За едноместния изтребител, който управлявам, пределната възраст е тридесет години. Онзи ден на десет хиляди метра височина над Анси излезе от строя един от моторите ми, и то точно в часа, когато навършвах четиридесет и четири години! Докато пълзях над Алпите със скоростта на костенурка, под угрозата на всички немски изтребители, тихичко се смеех, като си мислех за свръхпатриотите, които забраняват книгите ми в Северна Африка. Странна работа.

Всичко преживях, откакто съм се върнал в ескадрилата (а това е цяло чудо!). Преживях авария, загуба на съзнание поради неизправност в системата за подаване на кислород, преследване от изтребителите, а също и пожар във въздуха. Не се смятам за голям скъперник и съм здрав като дъб. Това е единственото ми удовлетворение! Както и дългите часове, когато съвсем сам летях над Франция и правех снимки. Странно е всичко това.

Тук сме далеч от потоците омраза, но въпреки че другарите от ескадрилата са симпатични, при нас има нещо от човешката нищета. Нямам с кого да си поговоря. Не е малко да имаш с кого да живееш. Но каква духовна самота!

Ако ме убият, за нищо няма да съжалявам. Бъдещият мравуняк ме ужасява. Ненавиждам добродетелта на роботите. Аз бях роден да бъда градинар.

Прегръщам ви.

Сент-Екз

Писмо до Х.

(30 юли 1944 г.)

[. .] Четири пъти едва не загинах. Пределно ми е безразлично.

Не ме интересува тази фабрика за омраза, за неуважение, която те наричат обновление. [. . .] До гуша ми дойдоха. Война е и аз съм изложен на най-оголената, най-неприкритата опасност, която може да съществува. В най-чистия ѝ вид. Изтребители ме забелязаха онзи ден. Едва се измъкнах. Това ми се стори безкрайно благотворно. Не от спортен или боен възторг, какъвто не изпитвам. А защото не признавам нищо друго, освен качеството на вътрешната същност. Фразеологията им ми е противна. Противна ми е тяхната високопарност. Полемиката им ми е противна и нищичко не разбирам от тяхната добродетел. [. . .]

Добродетел е да спасиш френското духовно наследство, като си останеш уредник на библиотеката в Карпантра[1]. Да летиш беззащитен със самолет. Да учиш децата да четат. Да бъдеш прост дърводелец и да отидеш на смърт. Те са народът, не аз. Но аз също съм част от тази страна.

Нещастна страна! [. . .]

Полева поща 99027

(Последните две писма са оставени на масата му. На 31 юли в 8,45 часа отлита за Анси.)

Неизпратено писмо до Х.[1]

(1944 г.)

Уважаеми господине,

Останах с неприятно чувство от нашия разговор онази вечер. Вие внезапно замълчахте по време на спора ни и на мен ми се стори или че не съм ви приятен — знам, че не умея да споря и когато ми се противоречи, привидно изглеждам гневен, — или че лошо съм се изразил и сте се отегчили да ме слушате.

---

[1] Старинен град в департамента Воклюз в Южна Франция. — Б. пр.

[2] Чернова от писмо без получател.

Имам манията да изяснявам докрай нещата и страдам, ако оставя след себе си неяснота или недоразумение. Ще ми се сърдите ли, ако се подчиня на тази необходимост (която може би ще ви се види неуместна) не да разреша спора ни, но поне да го поставя на правилна основа?

Вие ми казвахте:

Има три начина за придобиване на познание:

1) познание чрез откровение,
2) познание чрез интуиция,
3) аналитично или картезианско познание.

Поставяйки така въпроса, вие като че ли искахте да кажете (поне аз го изтълкувах така): въпреки практическата си стойност картезианското познание стои найниско от трите. Първото създаваше човек с голямо вътрешно богатство, „одушевен“ човек, второто — човек, изпълнен с увереност в своите постъпки, способен да оценява хората и техните дела, а дори и да ги предвижда, в краен случай да предусеща някои събития по пътища, чужди на нашето картезианско мислене, но не по-малко сигурни от него. Струва ми се, че ако бяхте доразвили мисълта си, щяхте да противопоставите извънредната простота на съждението, което е позволило на Парацелз да открие благотворното действие на натриевия салицилат и на живака върху ревматизма и сифилиса, на хилядите систематични опити, които сме принудени да правим, за да посочим кое производно на арсеника ще въздействува върху сънната болест.

И пак според вас, струва ми се, и като разширя вашата мисъл, която не беше подредена така систематично, картезианското познание създава инженера идиот, който си познава машината, но вече не знае що е любов и малко послабо отпреди — а не малко по-силно — е свързан с универсалното, искам да кажа с бога, или с ближния си, или с природните сили.

Всичко това безспорно ми се стори вярно, с тази уговорка обаче, че Парацелз не е открил приложението на радия в лечението на рака, нито противочумния или противодифтеритния серум, които в своята област са също тъй ефикасни като живака в неговата. Искам да кажа, че колкото и да е примамлив този начин на мислене, той не е неизчерпаем и постиженията на човечеството след сто или двеста хиляди години експериментиране ще се побират в едно неголямо томче изпитани рецепти. При това голяма част от тях ще бъдат плод или на случайността, или на много по-малко интуитивни начини на мислене — Хипократ, Галенус, — отколкото са били тези на Парацелз.

Освен това — нещо, което е още по-лошо — не познавам древен сборник с рецепти, който да не смесва най-безразборно вярното с погрешното. Безкрайно наивно ни се струва да се поставят в един и същ план и да се вярва еднакво на лечението с живак и на лечението със словесни формули. Едва ли човечеството изведнъж е престанало да бъде наивно. Човекът не се е променил за толкова кратко време. И все пак нещо се е променило. Дали не е това, че имаме нов метод за различаване на вярното от погрешното, за разграничаване на противоречията? Дори и да твърдим, че съвременната наука не ни дава много по-големи възможности за откриване на истини (а това само по себе си би било парадоксално), то нямаме никакво право да отричаме, че поне ни предпазва по-добре от грешки. Излишно е по този въпрос да се поддържат парадокси: един учебник по химия от 1935 година още може да се използува независимо какви знания разпространява. Реакциите ще се извършват според предвидените процеси. Учебник от преди Декарт е неизползуваем. Дори ако предположим, че съдържа повече истини, те са поднесени в еднакъв план с грешките, сякаш човекът не е разполагал с инструмент, който да ги разграничи едни от други.

И накрая, на мъдреца от Индия или на големия египетски жрец трябва да се противопоставят не инженерът, а Поанкаре, или Едингтон, или Максуел, или Лайбниц — и предговорът към „Стойността на науката“[1] на мен лично ми се струва не по-малко възвишен от което и да било свещено писание. Забележките на Поанкаре за „закона“ са също тъй достойни за човека, както всякакви други размисли за доброто. Инженерът е само занаятчия, който поставя познанията на своята цивилизация в служба на човешкото благо. Същото се отнася и до египетския геодез, когато прави кадастъра на земята. Но той не ни интересува.

И така, съгласен съм да приема вашето съждение, макар то да подлежи на оспорване, а може би дори и на критика. Но това ми изглежда и ми изглеждаше онази вечер сравнително безплодно. Самата гледна точка ми изглежда безплодна. Както ми изглежда безплодна и онази гледна точка, която произволно би свързала знанията за любовта със знанията за науката. Във въпроса „любовта повече ли струва от науката?" трудно бих определил какво точно означава „струва повече". А дори и да успея, трудно ще мога да посоча у кого едната и другата се противопоставят. Ако пък случайно те съжителствуват, въпросът вече ще загуби своя смисъл.

---

[1] Произведение на френския учен математик Анри Поанкаре (1854—1912 г.). — Б. пр.

Нещо се е променило. Дали наистина не е това, че имаме нов метод за различаване на вярното от погрешното? Дори и да твърдим, че съвременната наука не ни дава много по-големи възможности за откриване на истини (а това само по себе си би било парадоксално), то нямаме никакво право да отричаме, че поне ни предпазва по-добре от грешки. Излишно е по този въпрос да се поддържат парадокси: един учебник. .

(незавършено)

Приложение

Бойните полети на капитан дьо Сент-Екзюпери през 1940 година

(Откъс от дневника за полетите
на разузнавателна група 2/33)

29 март Екипаж: капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; капитан Моро — наблюдател; старши сержант Багрел — стрелец-радист; на „Блок 174“, № 8.
Фоторазузнаване на голяма височина.
Маршрут: Орконт, Вердюн, Монмеди, Ньошател, Бастон, Шалон-сюр-Марн, Орконт.
Неблагоприятни атмосферни условия. Връщане. Продължителност на полета — 1 час и 25 минути.

31 март Екипаж: капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; капитан Моро — наблюдател; старши сержант Багрел — стрелец-радист; на „Блок 174“, № 21.
Фоторазузнаване на голяма височина.
Маршрут: Орконт, Екс-ла-Шапел, Дюселдорф, Кьолн, Орконт.
Задачата изпълнена. Височина — 9000 метра. Продължителност — 2 часа.

1 април Екипаж: капитан Желе — наблюдател; капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; старши сержант Багрел — стрелец-радист; на „Блок 174“, № 21.
Фоторазузнаване на голяма височина.
Маршрут: Орконт, Каринян, Кьолн, Ремаген, Кобленц, Монмеди.

Задачата изпълнена извънредно успешно. Височина — 9000 метра. Продължителност — 2 часа.

23 май Екипаж: капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; лейтенант Дютертр — наблюдател; сержант Мо — стрелец; на „Блок 174“, № 24.

Разузнаване на средна височина под прикритието на изтребители и по възможност фотоснимки. Маршрут: Орли, Мо, присъединяване към изтребителите, после Компиен, Розиер-ан-Сантер, Бри-сюр-Сом, Албер, Арас, Дуе и обратно. От Мо — ескорт от 9 „Девоатин-520“, време неустановено. В Компиен — силен вятър с дъжд. Височина — 300 метра.

Албер: самолети стоят пред хангарите, виждат се окопи. Малко след Албер — активна противовъздушна отбрана. Прелитане над околностите на Бопом. Отдалеч се вижда Арас в пламъци. Преди Арас навлязохме в буря и изгубихме изтребителите. Излязохме от бурята на височина 200 метра и попаднахме на силно натрупване на вражески танкове на 3 км югозападно от Арас, атакуващи по посока Арас. Силна противовъздушна отбрана. Самолетът е засегнат, с пробит маслен резервоар. Връщане и приземяване в Орли.

Продължителност на полета — 1 час и 40 минути, на променлива височина от 300 до 50 метра.

31 май Екипаж: капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; лейтенант Азамбр — наблюдател; редник втори клас Блондел — стрелец; на „Блок 174“, № 22. Фоторазузнаване на голяма височина.

Маршрут: Орли, Терние, Перон, Амиен, Абвил, Орли.

Задачата изпълнена успешно, без произшествия. Продължителност — 2 часа и 30 минути. Височина — 9600 метра.

6 юни Екипаж: капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; лейтенант Дютертр — наблюдател; сержант Пере — стрелец; на „Блок 174“, № 53.

Фоторазузнаване на голяма височина.

Маршрут: Соасон, Лан, Вервен, Ирсон, Льо Като, Камбре, Перон, Роа, Мондидие.

Задачата изпълнена успешно; височина — 10 000 метра.

Продължителност — 2 часа и 20 минути.

9 юни - Екипаж: капитан дьо Сент-Екзюпери — пилот; лейтенант Азамбр — наблюдател; сержант Ленадю — стрелец; на „Блок 174", № 53.

Фоторазузнаване на голяма височина.

Маршрут: Шато-Тиер, Соасон, Ла Фер, Сен-Кантен, Гиз, Ла Капел, Вервен, Лан, Реймс. Полетът се извърши на височина 9200 метра с продължителност 2 часа и 5 минути.

Снимки с ценни сведения.

Бойните полети на Сент-Екзюпери на «Лайтнинг П-38» през 1943—1944 година

1943 година

21 юли *Полет Ла Сиота—Тулон: успешен.* Продължителност — 5 часа и 50 минути.

Сен-Луи-дю-Рон, Арл, Авиньон, Ла Сиота, Тулон, Иер, Авиньон.

1 август След излитане — неизправност в мотора. Връщане на земята. При приземяването самолетът претърпява авария.

12 август Приведен в резерв на командването. На път да замине за САЩ.

Връщане в Алжир.

1944 година

16 май Получил назначение в ескадрилата, заедно с репортера Дж. Филипс („Лайф") излита от Вилачидро за Алгеро с „Б-26", пилотиран от капитан Рузо.

24 май Учебен полет на „П-38", № 63.

26—27 май Изпратен като свръзка в Санта-Мария (втора ескадрила) на „П-38“, № 80 (учебен самолет).

28 май Учебна фотоснимка от голяма височина на № 80.
31 май — 2 юни Лети като свръзка в Алжир през Вилачидро на № 80.

3 юни Продължение на учебните полети на № 80.
4 юни Лети като свръзка във Вилачидро група 1/22 на № 80.

6 юни Потегляне на № 126 за Южна Франция (Марсилия). Левият мотор се запалва. Връщане, полетът не се състоява. Голяма дупка в капака на мотора, която не се вижда във въздуха от мястото на пилота.

14 юни *Първи полет след завръщането му в ескадрилата* над Франция — в района на Родез. Успешен. Продължителност — 4 маса. Гап, Карпантра, Гап, Арл, Гап, Мило, Фижак, Ег-Морт.

15 юни Полет на „П-38“, № 273 — Направление: района на Тулуза. Връщане (неизправност на кислородната маска).

23 юни *Полет над Франция* (Прованс) *за разузнаване на конкретни обекти*. Задачата *изпълнена*. Продължителност — 4 часа. В 9 часа над Ла Сиота два вражески изтребителя, летящи на 600 фута по-ниско, го преследват една миля. Пилотът изхвърля резервоарите и избягва.

29 юни *Полет на „П-38“*, № 292. Район Анси — Шамбери. Неизправност на един от моторите. Връщане на малка височина: 8000 фута. „Бягство над р. По“. Кацане с един мотор в Бастия-Борго. Задачата изпълнена *извънредно успешно*. Продължителност — 4 часа. (Прелита над долината на По от Торино до Генуа.)

3—5 юли Свръзка в Алжир на № 80.

8—10 юли Полет 3 Тунис на № 126 за кръщението (отложено) на сина на Гавоал.

11 юли *Полет* на № 219 *над района Лион—Дин—Кан. Изпълнен отлично.*

14 юли *Полет* на „П-38“ № 533 *в района Дин—Анси.* Неизправност на кислородната маска: едва не припада.
Изпълнен успешно. Продължителност — 3 часа.

15 юли Полет като свръзка в ескадрата на френските бомбардировачи „Мародер“ във Вилачидро. Завръщане вечерта.

17 юли Отпътуване за Борго на № 126 в новата база в Корсика.

18 юли *Полет* на „П-38“ № 292 *над Горна Савоя. Задачата изпълнена.*
Продължителност — 3 часа и 20 минути. Участъци: от Дин до езерото Анси, от езерото Анси до Лион и от Роан до Тирон.

21—27 юли Алжир—Тунис—Алжир на № 80. (Кръщение на Кристиян-Антоан Гавоал. Кръстник Сент-Екс.) (28.7.44)

31 юли На „П-38“, № 223.
Полет на изток от Лион. Излитане: 8 часа и 45 минути.
Не се завръща.

Писмо на генерал Дьо Гол до Мари дьо Сент-Екзюпери, майка на Антоан, с благодарност за изпратена книга

Генерал Дьо Гол *27 декември 1959 г.*

Уважаема госпожо,

Благодаря ви от все сърце.

Колко е жив вашият син сред хората! И колко Франция е щастлива от това!

Приемете, уважаема госпожо, моите най-дълбоки почитания.

Шарл дьо Гол

Съдържание

Градинарят на небесата 5

1939 ГОДИНА 13

Предисловие за списание „Докюман“ 16
Предговор към „Вятърът задуха“ от Ан Мороу-Линдберг 18
Пангерманизмът и неговата пропаганда 21
Писмо до Х. 23
Писмо до Х. 24
Писмо до Х. 25
Писмо до Х. 26
Писма до Леон Верт 27
Писмо до майка му. 28
Писмо до Х. 29
Писмо до Х. 30
Моралът на необходимостта 38

1940 ГОДИНА 57

Писмо до Леон Верт 57
Писмо до жена му Консуело 58
Писмо до Х. 58
Писмо до Х. 60
Писмо до Леон Верт 60
Писма до майка му 63
Обръщение към американците 64
Писмо до майка му. 70
Писмо до Х 70
Писмо до Х. 71

1941 ГОДИНА. 72

Спомени за някои книги 72
Писмо до Х 75
Писмо до Люис Галантиер 76
Писмо до Люис Галантиер 79
Послание към младите американци 81

1942 ГОДИНА. 85

Писмо до един противник 85
Писмо до Люис Галантиер 86

Писмо до Люис Галантиер 89
Писмо до Х. 91
Предговор към „Обичам Франция“ 92
Франция преди всичко 92
Писмо до неизвестен кореспондент 97

1943 ГОДИНА . 99

Писмо до жена му Консуело 99
Писмо до Жорж Пелисие. 100
Неизпратено писмо до генерал Х. (ген. Шамб?) 101
Писмо до генерал Шамб 108
Писмо до Х. 112
Писмо до майка му. 112
Писмо до Х. 112
Писмо до Х. (неизпратено) 114
Писмо до Х. 123
Писмо до жена му Консуело . 130
Писмо до Х. 131

1944 ГОДИНА

Писмо до майка му. 149
Писмо до Х. 149
Бележка до Ж. Пелисие 152
Писмо до Ж. Пелисие 152
Писмо до Ж. Пелисие 153
Писмо до Ж. Пелисие 154
Писмо до Ивон дьо Летранж 155
Писмо до един американец 155
Писмо до Люис Галантиер 159
Писмо до госпожа Франсоа дьо Роз 160
Писмо до Ж. Пелисие 163
Облог между Сент-Екзюпери и неговия другар полковник Макс Желе. . 164
Писмо до майка му. 164
Писмо до П. Далоз. 165
Писмо до Х. 166
Неизпратено писмо до Х. 166

ПРИЛОЖЕНИЕ 170

Бойните полети на капитан дьо Сент-Екзюпери през 1940 година. 170
Бойните полети на Сент-Екзюпери на „Лайтнинг П-38“ през 1943—1944 година. 172
Писмо на генерал Дьо Гол до Мари дьо Сент-Екзюпери, майка на Антоан. 174